This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

Digitized by Google

University of Wisconsin
LIBRARY
Class X52P
Book .Su7

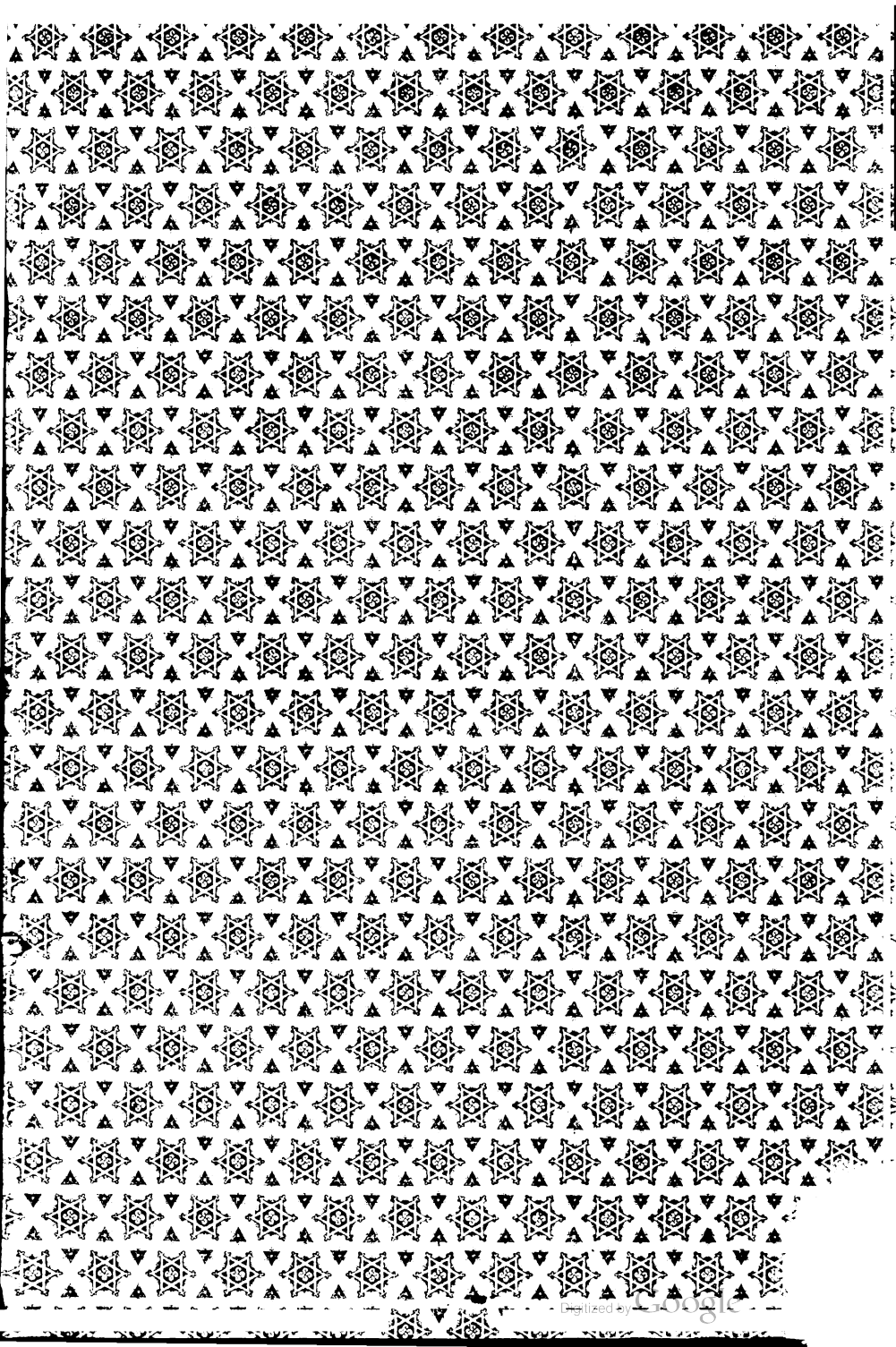
Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSK LITTERATURHISTORIA

I SAMMANDRAG

JÄMTE ÖFVERSIKT AF

DIKTKONSTEN OCH DESS ARTER

AF

D. A. SUNDÉN.

TREDJE, OMARBETADE UPPLAGAN

(AF KORT ÖFVERSIKT AF SVENSKA VITTERHETENS HISTORIA)

STOCKHOLM
J. BECKMANS FÖRLAG
1897.

Digitized by Google

STOCKHOLM
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
1897.

Digitized by Google

49413
30Je '99
X52P
.Su7

Förord.

Denna upplaga är väsentligen omarbetad och afdelningen »Diktkonsten och dess arter» förlagd efter litteraturhistorien. Om än skolundervisningen hufvudsakligen omfattar de vitterhetsidkare, af hvilkas alster prof äro införda i läseböckerna, hafva emellertid i denna upplaga intagits några förut ej omnämnda skriftställare. Det oaktadt är bokens omfång ej ökadt utan tvärtom minskadt med omkring ett ark.

Från och med Frihetstiden, då »den yngre nysvenskan» tager sin början, äro titlarna på författarnes arbeten bokstafverade enligt det stafningssätt, som nu följes vid läroverken, på det att lärjungen må göra sitt öga förtroget därmed. Endast Dalins »Then svänska Argus» har, för exempels skull, tecknats i sin ursprungliga form.

Slutligen vågar förf. uttala den förhoppning, att inga faktiska fel misspryda hans arbete, då han sökt, så vidt det varit honom möjligt, göra sig fullt förvissad om uppgifternas pålitlighet. Så t. ex. har förf. i Rudbecks »Atlantica» efterforskat, om Rudbeck verkligen sagt, hvad man brukar tillskrifva honom, att Sverige var »platsen för det bibliska paradiset». Men till en sådan orimlighet har han åtminstone icke gjort sig skyldig, efter hvad förf. funnit. Tvärt om säger han i sin »Atlantica» (1:ta delen, sid. 82): »Gudh satte sielf Adam uti Paradijs, som af allom Lärdom menas vara der, Syrien är och Euphrates förbigår med de andra tre floderna».

Några få rättelser, angifna å sid. 223, torde iakttagas.

Västerås i maj 1897.

D. A. S.

Digitized by Google

Digitized by Google

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Svensk litteraturhistoria.

Sid.

Inledning. Nordens äldsta litteratur ..... 3—10.
Katolska tiden ..... 11—18.
Reformationstiden ..... 18—25.
Stormaktstiden ..... 25—41.
Frihetstiden ..... 42—60.
Gustavianska tiden ..... 60—85.
Nya statsskickets tid:
1. Tiden 1809—1830 ..... 86—124.
2. Tiden efter 1830 ..... 124—180.

Diktkonsten och dess arter.

Kap. 1. **Diktkonsten och dess teknik.**

§ 1. Diktkonsten i allmänhet ..... 183—184.
§ 2. Den bundna stilen ..... 184.
§ 3. Troper ..... 185—188.
§ 4. Figurer ..... 188—190.
§ 5. Diktkonstens indelning ..... 190—191.

Kap. 2. **Episka dikter.**

§ 1. Episk dikt i allmänhet ..... 192.
§ 2. Forntidens episka diktning ..... 193—194.
§ 3. Medeltidens episka diktning ..... 195—196.
§ 4. Nyare tidens episka diktning (i versform) ..... 197—202.
(Det historiska, romantiska, religiösa, komiska och idylliska epos samt den poetiska berättelsen.)
§ 5. Den episka prosadikten ..... 202—203.
(Romanen, novellen, sagan.)

Digitized by Google

Kap. 3. **Lyriska dikter.**

Sid.
§ 1. Lyrisk dikt i allmänhet ..... 204.
§ 2. Hänförelsens lyrik ..... 205—206.
(Hymnen, dityramben, odet.)
§ 3. Den omedelbara känslans lyrik ..... 206—208.
(Sången, balladen och romansen.)
§ 4. Betraktelsens lyrik ..... 208.
(Elegien, epigrammet, den moderna reflexionspoesien.)

Kap. 4. **Dramatiska dikter.**

§ 1. Dramatisk dikt i allmänhet ..... 209—210.
§ 2. Tragedien ..... 210—211.
§ 3. Komedien ..... 212.
§ 4. Skådespelet i inskränkt betoning m. m. ..... 213.
(Skådespelet, vådevillen, sångspelet, operan, melodramen.)

Kap. 5. **Poesiens öfvergångsformer.**

§ 1. Öfvergångsformerna i allmänhet ..... 214.
§ 2. Satiren ..... 214—215.
§ 3. Den didaktiska poesien ..... 215—216.
§ 4. Den retoriska poesien ..... 216.
Register ..... 217—222.

Digitized by Google

SVENSK LITTERATURHISTORIA.

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEDNING.

Nordens äldsta litteratur.

Öfverblick.

Först efter kristendomens införande fick Norden en skrifven litteratur. Före den kristna tiden bestå dess språkminnesmärken endast af *runinskrifter*. De äldsta af dessa ådagalägga, att de skandiska länderna en gång haft ett gemensamt tungomål, och att från detta stamspråk utgått såsom sidoordnade grenar tre språk med sinsemellan utpräglad dialektåtskillnad: *forndanskan, fornsvenskan* och *fornnorskan.*

Runskriften härstammar från de norditaliska folkens skriftecken och framträder i två till tiden skilda alfabet. Den äldre runraden, som var gemensam för alla germanska stammar, innehåller 24 runor. Men den yngre runraden, som är uteslutande nordisk, består af 16 typer:

ᚠ f ᚢ u ᚦ þ ᚬ (ᚯ) o (ą) ᚱ r ᚴ k; ᚼ h ᚾ n ᛁ ᛅ a
fé úr þurs, þorn óss reid kaun hagl naud íss ár

ᛋ s; ᛏ t ᛒ b ᛚ l ᛘ m ᛦ r (slut-r) eller y.
sól tyr bjarkan lögr maðr ýr (stupmaðr)

I en senare tid (på 1000-talet) började man i vissa runor sätta en punkt, för att runskriften skulle blifva lika användbar för ljudens beteckning som det latinska alfabetet. Sådana punkterade eller s. k. *stungna runor* äro: ᚣ y ᚵ g ᛂ e ᛑ d ᛔ p.

Runorna ristades merendels på trä, sten eller metall, men de användes äfven vid upptecknande på

Digitized by Google

pergament (papper). De till vår tid bevarade runinskrifterna förekomma till största delen på stenar, resta till minne af hädangångna. Runstenarna förskrifva sig i allmänhet från den kristna tiden, endast ett fåtal är från heden tid. Talrikast förekomma de i Sverige, hvars märkligaste runsten är den s. k. *Rökstenen* i Östergötland vid Röks kyrka. Denna runsten antages härröra från tiden kort före 900-talet. Ehuru stenen är rest till minne af Vámóðr, prisar den egentligen en serie af andra hjältar, därmed antydande den aflidnes lysande börd. Inskriften har prosaisk form, utom att en hel strof (om Didrik af Bern) anföres, hvilken tydligen är ett citat från en större dikt. De viktigaste runinskrifterna och särskildt den på Rökstenen ådagalägga, »att de versformer och poetiska uttryckssätt, som tillhöra den bättre bevarade isländska poesien, äfven hos oss förekommit» (Schück). De äro sålunda af oskattbart värde för vårt land.

Nordens fornspråk, omfattande hela det skandinaviska språkområdet utan afseende på dialektiska skiljaktigheter, benämndes af de gamla isländarne *dönsk tunga* till skillnad från andra tungomål. Äfven uttrycket *norræna tunga* (nordisk tunga) förekommer i litteraturen med samma vidsträckta betydelse, men vanligen nyttjades detta uttryck i betydelsen af Norges och Islands fornspråk.

Fornnorskan, som omsider ensam kallades *norræna* (*tunga*), vann en fristad på Island, där den fortlefvat nästan oförändrad. Det är på detta språk, sedermera kalladt *isländska*, som Nordens äldsta litteratur är skrifven från och med 1100-talet. På Island upptecknades nämligen de från heden tid bevarade

Digitized by Google

guda- och *hjältesånger,* hvilka till största delen äro inrymda i den samling, som vanligen benämnes *Sämunds Edda,* den s. k. äldre eller poetiska. Det var ock på Island, som en egendomlig *konstpoesi* företrädesvis blomstrade och en rik *sagolitteratur* utvecklade sig.

Fornisländska litteraturen (»norrönalitteraturen») är för oss af så mycket högre värde, som vi från tiden före 1200-talet ej äga andra språkminnesmärken än runinskrifter. Kännedomen om våra hedniska förfäders lifsåskådning och bildningsgrad vore nämligen mycket ringa, så vida vi icke kunde draga slutsatser från stamförvanters litteraturområden.

Att Island blef den fornnordiska litteraturens hemland, berodde af egendomligt gynnsamma förhållanden. Öns bebyggare, som — närmast i följd af Harald Hårfagres tryckande envälde i Norge och samme konungs härnadståg mot nybyggarne på de brittiska öarna — börjat 874 utvandra till Island och därstädes bildade en fristat (874—1264), voro till en stor del högättade odalmän. Dessa bevarade och fortplantade den gamla odlingens sång och saga, rätt och sed, och ej ens kristendomens införande på Island (år 1000) medförde någon väsentlig förändring i detta afseende.

Skaldeverk.

Edda (Sämunds) innehåller en samling forntidsdikter, som framställa dels våra hedniska förfäders gudatro och lifsåskådning, dels vissa af deras hjältesägner. Dessa forntidssånger äro alster af en diktning, för hvilken icke kan uppvisas något författarenamn, och tiden för deras uppkomst antages kunna i allmänhet förläggas till hedendomens sista århundraden, ehuru de först i en senare tid blifvit upptecknade. Eddasångerna indelas vanligen i två grupper: *gudasånger* och *hjältesånger.*

Digitized by Google

Gudasånger. Till gudasångerna höra: *Völuspá* (»Valans spådom», spåkvinnans profetia), en dunkel men högstämd dikt, hvari en sierska (vala) täljer sina syner om världens skapelse, utveckling, undergång och förnyelse; *þrymskviða* (»Kvädet om Trym»), en humoristisk dikt och en af de skönaste gudasångerna, hvilken skildrar, huru Tor återfick sin bortstulna hammare; *Vafþruðnismál* (»Sången om Vaftrudner»), skildrande Odens visdomstäflan med jätten Vaftrudner, en didaktisk dialog öfver mytiska ämnen; åtskilliga andra, som innehålla myter om Tor, Oden, Balder, Fröj o. s. v. Till gudasångerna plägar äfven räknas *Hávamál* (»Den höges sång», d. v. s. Odens sång), en gnomisk dikt, framställande våra hedniska förfäders seder, rättsbegrepp och praktiska lefnadsvisdom. Dikten består egentligen af flera kväden, som sammanförts till ett helt.

Hjältesånger. Hjältesångerna börja med ett ensamt stående kväde om den konstfärdige smeden *Völund* (»Nordens Dædalus»). Därefter följa tre sånger om den nordiske hjälten *Helge Hundingsbane* och hans tragiska öde. De öfriga hjältesångerna besjunga Völsungars och Niflungars öden, och i dessa skildringar, som bilda själfva höjdpunkten af hjältedikterna, är *Sigurd Fafnersbane* (konung Völsungs son och Helges halfbroder) hufvudpersonen. Det är samma sagokrets, som är behandlad i den medelhögtyska dikten »Nibelungenlied».

Edda är ursprungligen namnet på ett arbete af Snorre Sturlasson, »Snorres Edda» (se sid. 9), men detta namn har

Digitized by Google

äfven tillagts ofvannämnda diktsamling, hvars flesta sånger äro inrymda i den handskrift, som 1643 upptäcktes af Brynjólfr Sveinsson, biskop på Island, och nu förvaras under titeln *Codex regius* i kungliga biblioteket i Köpenhamn. Äfven kallas denna diktsamling *Sämunds Edda* efter Sämund Frode (»den lärde», präst på Island, † 1136), emedan Brynjólfr på den afskrift, han lät taga af handskriften, satte titeln »Edda Sæmundi multiscii». Emellertid påstår en och annan, att diktsamlingen »genom en serie af missförstånd» och »med orätt» fått namnet »Sämunds Edda». Men den framstående mytforskaren prof. E. H. Meyer i Freiburg (Baden) har i sin skrift »Völuspá» (1889) kommit till det resultat, att Sämund till och med möjligen är författare till Völuspá, som röjer kristet inflytande och bör vara skrifven mellan 1125 och 1150.

Namngifna skalder. Medan eddadikternas författare äro okända, har man redan från Harald Hårfagres tid kännedom om en mängd skalder, som äro fullt historiska personer. I jämförelse med eddadikterna utmärka sig alstren af dessas skaldskap, »det lärda», genom nya versarter och i synnerhet genom ytterst förkonstlade poetiska omskrifningar (»kenningar»). Sina äldsta utöfvare hade denna konstpoesi i Norge, men, sedan isländarne uppträdt på världsteatern, kväda dessa äfven vid de norska konungarnes hof.

Den namnkunnigaste af de norska skalderna är Eyvind Finnson (kallad Skáldaspillir, »skaldefördunklaren»), som lefde under Hakon den gode (»Adalstens fostre») och besjöng honom i *Hákonarmál*, ett af forntidens skönaste kväden.

Bland Islands skalder må främst nämnas Egil Skallagrimsson († omkr. 990), hvilken i synnerhet i den storslagna drapan *Sonartorrek* (sonförlusten)

Digitized by Google

röjer sin ovanliga skaldebegåfning och en gång med det formfulländade kvädet *Höfuðlausn* (lösen för hufvudet) räddade sitt lif.

Islands skalder drogo ej blott till Norge utan äfven till Sverige, Danmark och England. De uppehöllo sig på stormännens gårdar och vid konungarnes hof. Med sina kväden lofsjöngo de konungar och hjältar, lifvade gästabuden och eldade krigarne under striden. Isländska hofpoeter vistades ofta i Sverige. Såsom den förste nämnes Brage den gamle, såsom den siste (hos Birger Jarl) Sturla Tordsson, Snorre Sturlassons berömde brorson. Men de isländska skalderna voro äfven sagoberättare, och öfver allt vid de nordiska hofven var sagomannen en gärna sedd gäst.

Sagoverk.

Sagoskrifningen [1]) framträdde ock starkast på Island och hade sin blomstringstid på 1200-talet.

Mytisk-heroiska sagor. Bland dessa äro främst att märka: *Völsunga saga*, till större delen en prosaisk omskrifning af gamla kväden, ur hvilka verser då och då anföras; *Hervarar saga*, sagan om hjälten Angantyrs dotter Hervar och svärdet Tirfing, med episoden om Hjalmar och Ingeborg.

Mytisk-heroiska sagor äro äfven: *Friþjófs saga*, som ligger till grund för Tegnérs berömda dikt med samma namn; *Ragnars saga Loðbrókar*, sagan om den nordiske hjälten Ragnar Lodbrok, hvars historia sagopoesien helt och hållet ombildat; m. fl.

Historiska sagor. Dessa skildra händelser, som timat i den historiska tiden, dels de nordiska landens öden, dels enskilda släkters och stormäns lif.

[1]) Märk, att den ursprungliga betydelsen af *saga* är »historisk berättelse».

Digitized by Google

Bland författare af historiska sagor äro främst att nämna Are Frode och Snorre Sturlasson.

Are Frode (präst på Island, † 1148), »Islands förste historieskrifvare», anses vara författare till *Islendingabók*, som innehåller Islands äldsta historia samt uppgifter om norska konungar. Are påbörjade äfven *Landnámabók*, ett märkligt arbete om Islands kolonister och deras ätter.

Snorre Sturlasson (en af Islands rikaste och mäktigaste män samt flera gånger »lögsögumaðr», † 1241) är det gamla Islands mest frejdade häfdatecknare. Hans verk *Heimskringla eða Sögur Noregs konunga* innehåller norska konungarnes historia till 1177 och inledes med »Ynglingasaga», hvarpå svenska historiens »Ynglingaätt» grundar sig. Snorre är äfven författare till en *Edda*, den s. k. prosaiska eller »Snorres Edda», hvilket arbete är en poetik eller lärobok i skaldskap, afsedd att meddela skaldekonstens utöfvare kännedom om de gamla myterna, skaldernas uttryck och omskrifningar samt de särskilda versarterna. Snorre var äfven skald.

Sagor utan kända författare äro de s. k. isländska *ätt- eller släktsagorna,* hvilka, om de ock samla sig kring en hufvudperson, dock nästan alltid framhålla denne i förhållande till hela hans släkt. Hit hör i främsta rummet *Niáls saga* (öfversatt af A. U. Bååth), erkänd såsom den yppersta genom sina lefvande skildringar af lifvet på Island under 900-talet.

Romantiska sagor. Flera af de heroiska sagorna röja en så tydlig inverkan af den kulturströmning,

Digitized by Google

som under medeltiden härskade i utlandet, att de skulle kunna hänföras till romantiska sagor. Emellertid utgöres hufvudgruppen af de romantiska sagorna utaf *riddareromaner*, som äro öfversättningar eller fria bearbetningar af utländska original.

Digitized by Google

Katolska tiden.

(1200—1521)

Öfverblick.

Sveriges litteratur börjar egentligen först med Folkungaättens uppstigande på tronen. Från en föregående tid ha vi som språkminnesmärken endast runinskrifter. Men från 1200- och 1300-talet hafva vi de äldsta handskrifterna, våra *Landskapslagar*. Jämte dessa äro märkligast det berömda arbetet *Om konunga- och höfdingastyrelse* samt *Birgittas uppenbarelser*. För öfrigt utgöres den på svenska skrifna litteraturen hufvudsakligen af *rimmade krönikor* och *folkvisor* samt några andra dikter. Litteraturen utgick här som annanstädes mest från klostren, och latinet var de lärdas språk. På latin skrefs Sveriges första rikshistoria (»Cronica regni Gothorum») af Ericus Olai, den förste läraren vid det af ärkebiskopen Jakob Ulfsson 1477 grundlagda universitetet i Uppsala.

Språket, sådant det i skrift framträder, företer i flera afseenden olikheter med stamspråket (norröna-målet). *Fornsvenskan* går nu sin egen väg. Under folkungatiden, fornsvenskans *första epok* (»klassiska period»), bär språket prägeln af fasthet och styrka,

Digitized by Google

och de främmande ord, som med kristendomen inkommit, förändra ej dess nordiska karakter. Under unionstiden, fornsvenskans *andra epok*, utöfvade föreningen med Danmark och förbindelsen med tyskarna stor inverkan på språket, hvilket röjer en alltmer tilltagande upplösning af de gamla formerna [1]).

Litteratur.

Landskapslagarna, medeltidens »mest betydande och mest nationella verk», äro i den form, hvari de nu framträda, nedskrifna under 1200- och 1300-talet. Men äfven förut, då den egentliga lagboken var lagmannen själf, började man uppteckna gällande rättsgrunder. Äldst af landskapslagarna är *Västgötalagen,* hvars redaktion i början af 1200-talet verkställdes af lagmannen Eskil, Snorre Sturlassons samtida och gästvän. Af Svealands lagar är *Upplandslagen* den äldsta och likaledes en af våra värdefullaste. Dess redaktion verkställdes enligt konung Birgers stadfästelsebref (»Confirmatio» af år 1296) af Tiundalands lagman Birger Persson jämte några andra män.

Landskapslagarna ha sin rot i den hedniska forntiden, och Västgöta- och Upplandslagen intyga själfva sina hedniska anor. Det hedniska ursprunget intygas ock af de verser (med stafrim), som äro inrymda i lagarna och erinra om en tid, då gällande rättsgrunder, som länge fortplantades genom muntlig tradition, hade poetisk form för att bättre bibehållas i minnet.

Samtliga landskapslagar och andra lagverk från denna tid, såsom *Bjærköa-rätten,* vår första stadslag (omkr. 1345), och

[1]) Se K. F. Södervall: *Hufvudepokerna för Svenska språkets utbildning.*

Digitized by Google

Magnus Erikssons landslag (1347), afsedd att gälla för alla landskap, samt *Kristoffers landslag* (1442; egentligen en nyare redaktion af den förra) — alla dessa dyrbara minnen af våra förfäders samhällsskick och språk äro utgifna i »Samling af Sveriges gamla lagar» af K. J. Schlyter (jur. professor i Lund, † 1888).

Um styrilsi kununga ok höfdinga (Om konunga- och höfdingastyrelse) är af okänd författare och utgör en självständig bearbetning af en utländsk skrift på latin (»De regimine principum») samt har antagligen författats före midten af 1300-talet. Detta berömda arbete kan sägas vara ett sammandrag af medeltidens politiska och sociala läror med tillämpning på svenska förhållanden. »Intet af medeltidens arbeten kan i språkets kraft och skönhet, i ledig satsfogning och enkel värdighet mäta sig med denna ypperliga skrift.»

Birgittas uppenbarelser benämnas de om svärmisk religiositet och mystiska grubblerier vittnande skrifter, som härröra från den heliga *Birgitta*, dotter till lagmannen Birger Persson. Redan som barn hade Birgitta underbara syner, och, sedan hon uteslutande hängifvit sig åt Herrens tjänst och stränga botöfningar, greps hon ofta af religiös hänryckning samt trodde sig se och höra Kristus och änglarna, som för henne uppenbarade himmelska och jordiska ting. Återkommen till sans ur sina drömmerier nedskref hon eller lät nedskrifva efter diktamen sina »syner och uppenbarelser». Hennes skrifter röja planlöshet och oreda, likasom andra af dylik art, men språket är lifligt och bildrikt, stundom alltför drastiskt. Emellertid har ingen svensk medeltidsförfattare ut-

Digitized by Google

öfvat en större skriftställareverksamhet än Birgitta, och hon är den enda af svensk nationalitet, som under medeltiden vann europeiskt rykte.

Birgitta föddes 1303 och var dotter till Birger Persson till Finsta, lagman i Tiundaland och sedermera i Uppland i dess helhet. Modern Ingeborg var af Folkungasläkten och dotter till Sigrid den fagra. Vid tretton års ålder blef Birgitta gift med den adertonårige Ulf Gudmarsson, östgötalagmannen. På herresätet Ulfåsa i Östergötland framlefde hon nu två årtionden under sträng pliktuppfyllelse i vården om make, barn, tjänare, fattiga och sjuka, dessemellan hängifvande sig åt andakts- och botöfningar. En af hennes biktfäder var magister Mattias, en man med stor skolastisk lärdom och en längre tid kanik i Linköping, antagligen den äldste öfversättaren af bibeln (Moseböckerna). Till lärare för sina barn hade hon valt Nicolaus Hermanni, slutligen biskop i Linköping och författare af den latinska hymnen till Birgitta: *Rosa rorans bonitatem.* Som hofmästarinna vid sin frände Magnus Erikssons hof uppträdde hon straffande och varnande mot de kungligas flärdfulla lif, de förnämas högfärd och laster, prästerskapets flärd och världsliga sinne. Hon betraktade sig som »Kristi brud» och var i både egna och andras ögon en särskild benådad sierska, som förkunnade den gudomliga sanningen, och hon ansåg sig vara ett Guds redskap att omskapa sin syndiga samtid. Efter mannens död (1344), ej långt efter makarnas hemkomst från en vallfärd till Spanien, till den helige Jakobs graf i Compostella, hängaf sig B. uteslutande åt Herrens tjänst. Till Guds ära beslöt hon stifta en munk- och nunneorden och i Vadstena inrätta ett kloster. För att erhålla påfvens stadfästelse å klosterreglerna men äfven för att få en större verksamhetskrets begaf sig B. 1349 till Rom, hvarifrån hon aldrig återvände. Först år 1370 utfärdade Urban V stadfästelsebrefvet för hennes orden, S:t Salvatorsorden, sedermera kallad Birgittinorden. År 1372 företog B. en pilgrimsfärd till Jerusalem. Hon afled i Rom 1373 och blef omsider förklarad för helgon. Hennes helgonkrönning firades med stor prakt i Rom 7 okt. 1391, och den glans, som därefter omstrålade hennes namn, bidrog i väsentlig mån att göra Sverige kändt i det södra Europa. — Birgittas skrifter äro öfversatta på de flesta europeiska språk och äfven på arabiska.

Rimkrönikor. Medeltidens historiska litteratur på svenska utgöres hufvudsakligen af *rimkrönikor*, historiska berättelser på »knittelvers» (parvis rimmade

Digitized by Google

verser med fri meter). De äro utan kända författare. Äldst af rimkrönikorna är *Gamla krönikan* eller *Eriks-krönikan,* i hvilken författaren skildrar folkungarnes strider (1229—1319) och i hängifven beundran för den ridderlige hertig Erik, Magnus Ladulås' son, prisar dennes bedrifter. *Nya krönikan* eller *Karls-krönikan* behandlar Sveriges historia från Kalmar-unionens början till 1452 under Karl Knutssons regering. Dess förnämsta hjältar ägnas mycken beundran, hvilken öfvergår till partiskhet för Karl Knutsson.

Andra rimkrönikor äro: Karlskrönikans fortsättningar, *Sturekrönikorna,* samt *Lilla rimkrönikan,* hvari regenterna införas själfva förtäljande sin lefnadssaga, och som är af föga värde.

Drottning Eufemias visor kallas tre till svenskan på knittelvers öfversatta riddardikter: *Herr Ivan Lejonriddaren* och *Hertig Fredrik af Normandie* samt *Flores och Blanzeflor.* Öfversättningen föranstaltades af norske konungen Hakon Magnussons litterära drottning Eufemia († 1312) med anledning af hennes dotters trolofning och förmälning med ofvannämnde hertig Erik, hvilken drottningen ville förära medeltidens mest omtyckta lektyr i svensk dräkt.

Herr Ivan Lejonriddaren handlar om en af medeltidens mest berömda sagohjältar. Dikten, en kärleks- och äfventyrssaga, hör till kretsen af de sagor, i hvilka kung Artur af England med sina »riddare af runda bordet» utgör medelpunkten.

Hertig Fredrik af Normandie, likaledes skildrande riddarlifvets djärfva idrotter och romantiska äfventyr, finnes nu blott på svenska och i en därifrån gjord dansk öfversättning.

Digitized by Google

Flores och Blanzeflor handlar om två unga älskande, som efter pröfningar och skilsmässa åter förenas till lön för sin trogna kärlek. Ursprungligen är sagan en sengrekisk kärleksroman, som man på lös grund sökt sätta i samband med sagokretsen om Karl den store. Få dikter ha varit mera älskade än denna, och den återfinnes på nästan alla europeiska språk [1]).

Alexanderssagan är en rimmad öfversättning på god knittelvers af en latinsk prosaberättelse om Alexanders af Macedonien bedrifter. De historiska beståndsdelarna däri äro ej många, utan snarare skulle denna dikt kunna benämnas en sengrekisk äfventyrs- och reseroman [1]). Öfversättningen föranstaltades af Bo Jonsson Grip (omkr. 1380).

Roman d'Alexandre, en fornfransk bearbetning af Alexanderssagan, har antagligen gifvit namn åt alexandrinen, hvilket versslag förekommer däri.

Biskop Tomas sånger. Biskopen i Strängnäs Tomas Simonsson († 1443) är Sveriges förste namngifne skald och uppgifves vara författare till tre dikter: *Sången om Engelbrekt* samt *Friheten* och den allegoriska dikten *Troheten.*

Svenska psalmer förekomma i enstaka fall jämte de latinska hymner, som sjöngos. Vår ende kände psalmdiktare från denna tid är Ericus Olai (se sid. 11).

Latinska hymner ha till en del efter obetydliga förändringar upptagits af protestanterna, såsom den vackra *Jam maesta quiesce querela,* öfversatt och bearbetad af J. O. Wallin och intagen i vår psalmbok, ps. 492 (»Nu tystne de klagande ljuden»).

[1]) Jfr H. Schück: *Svensk litteraturhistoria* (1890).

Digitized by Google

Folkvisor. De episk-lyriska dikter, som fått namn af folkvisor, härstamma till en del från medeltiden, men törhända hör flertalet till reformationstiden. Diktade af enskilda, poetiskt begåfvade personer hafva dessa ballader omsider blifvit allmogens tillhörighet, genom muntlig tradition lefvat på folkets läppar och undergått så många förändringar, att de nu med skäl kunna kallas *folkvisor.* Dessa dikter äro i allmänhet icke rent nationella utan hafva kommit från utlandet, förnämligast från Danmark och öfver Danmark från Tyskland. De ha sannolikt förts från land till land af vandrande sångare, som föredrogo dem vid riddersmännens fester eller de borgerliga gillenas sammankomster. Då balladen ursprungligen är en dansvisa, var folkvisan ofta förenad med en stillsam dans. Den är också på det närmaste sammanväxt med en melodi, merendels af dyster färgton. Till sin natur lyrisk är folkvisan afdelad i strofer och har vanligen *omkväde* (refräng), en i hvarje strofs slut eller i både midt och slut återkommande vers (verser). I somliga folkvisor återgifver omkvädet diktens grundstämning, men vanligen gifver det ej någon begriplig mening. Då den enskilde sångaren föredrog folkvisan, instämde åhörarna eller de dansande i omkvädet [1]).

Folkvisorna — oafsedt tiden för deras uppkomst — äro med hänseende till ämnet, som besjunges, exempelvis: a) naturmytiska: *Den bergtagna* (»Och jungfrun hon skulle sig åt ottesången gå»), *Näcken* (»Näcken han gångar på snöhvitan sand»); b) kämpa-

[1]) Jfr H. Schück: *Svensk litteraturhistoria* (1890).

Digitized by Google

visor: *Olger danskes strid med Burman, Habor och Signild;* c) riddarvisor, skildrande medeltidens riddarlif med dess äfventyr, kärlek och trohet: *Karl eller klosterrofvet* (»Herr Karl han gick för sin fostermor in»), *Hertig Fröjdenborg och fröken Adelin* (»Fröken Adelin hon gångar sig i Rosendelund»); d) legender: *Dufvans sång på liljekvist* (»Där sitter en dufva på liljekvist»), *Riddaren Sankt Göran;* e) historiska: *Tord Bondes mord, Slaget vid Brunkeberg.* Sällan upptager folkvisan till behandling folk af lägre stånd, såsom *Jungfruköp* (»Och jungfrun hon gick för sin moder att stå»). Mestadels tillhöra de handlande personerna furste- och adelsståndet.

Folkvisorna, hvilkas ursprungliga språkform blifvit med tiden förändrad, äro i vårt århundrade samlade och utgifna: *Svenska folkvisor* af E. G. Geijer och A. A. Afzelius (1814—1816), hvaraf en ny, tillökad upplaga är utgifven af R. Bergström och L. Höijer (1880); *Svenska fornsånger* af A. I. Arwidsson (1834—1842); åtskilliga folkvisor upptecknade i tidskriften *Runa* af R. Dybeck.

Reformationstiden.

(1521—1611).

Öfverblick.

Litteraturen bär prägeln af de intressen, som mäktigast behärskade nationen, och är hufvudsakligen af *religiös* (teologisk) och *historisk* (politisk) art. Skönlitteraturen omhuldades föga, ty ett tidehvarf med religiösa tvister och inbördes krig kunde icke vara gynnsamt för vitterheten. Inom den religiösa litteraturen, som är vida öfvervägande, intages främsta

Digitized by Google

rummet af *bibelöfversättningen*, hvaraf Nya testamentet utkom 1526 och Bibeln i sin helhet 1541. På det historiska området märkes förnämligast *Svensk krönika* af Olaus Petri, vår första med kritik skrifna historia. Poesien fick här, likasom i Tyskland, ett undervisande syfte, och flera rent didaktiska poem förekomma. De lyriska dikterna utgöras af *andliga sånger* (psalmer) samt *folkvisor* och andra världsliga visor, de episka af några andefattiga *rimkrönikor*, och de dramatiska voro hufvudsakligen medel för skolundervisningen, s. k. *skolkomedier* med, till en början, bibliska ämnen eller skrifna på latin som språköfning för de studerande.

Reformationen, genom hvilken religionen blef en individens angelägenhet — ej blott kyrkans — och människan ställd i ett personligt förhållande till Gud, föregicks af en intellektuell rörelse, som benämnts *humanismen*. Närmast riktad på de klassiska studiernas återupplifvande trädde humanismen i öppen fejd mot medeltidens skolastiska klosterlärdom med dess formalism och spetsfundiga distinktioner. Den förfäktade individens rätt gent emot katolicismens anspråk att hålla människan fången under kyrkans lära och lägga band på tankens och forskningens frihet. Humanismen är en sida af den s. k. *renässansen* (pånyttfödelsen), den rörelse på det andliga lifvets område, som sökte återupplifva den antika odlingen, då den moderna litteraturen och konsten alls icke kunde mäta sig med den antika (»klassiska»). Från Italien, där renässansen nådde sin blomstring under 1400-talet, utbredde den sig till det öfriga Europa, och genom densamma öppnades åter människans öga för det verkliga och personliga. Reformationen är i viss mån ett barn af humanismen såsom förfäktande på det religiösa området dess stora grundsanning: individens rätt.

Språket, som under unionstiden rönt stark inverkan från danskan, frigjordes i väsentlig mån från

Digitized by Google

det danska inflytandet genom bibelöfversättningen och andra från reformatorerna utgångna skrifter, på samma gång unionssvenskan fortfor att användas, i synnerhet i ämbetsskrifvelser. I bibelöfversättningen blefvo gamla uttryck och böjningsformer, som voro på väg att försvinna och utbytas mot danska, bibehållna, och äfven i språkligt afseende var bibelns öfversättning banbrytande. Emellertid bibehöllos ock många ord från tyskan, och för öfrigt medförde den politiska och litterära förbindelsen med utlandet en stor inströmning af främmande ord i språket, den *äldre nysvenskan* (»gamla svenskan»).

Skriftställare.

Olaus Petri (»Mäster Olof», † som kyrkoherde i Stockholm 1552) är tidehvarfvets mest framstående skriftställare och svenska kyrkans främste reformator, hvilken först af alla spridde Luthers tankar i vårt land. Mot den gamla läran uppträdde han kraftfullt och oförfäradt i en mängd *ströskrifter* (»Om Gudz ord och människios bodh och stadhgar» m. fl.). Af hans kyrkliga skrifter märkas vidare vår äldsta *psalmbok*, af hvars psalmer flera bibehållits (»Gud är oss en väldig borg» m. fl.), en *postilla*, en *kyrkohandbok* m. fl. Sannolikt är också öfversättningen af Nya testamentet (1526) hufvudsakligen ett verk af Olaus Petri, och han tog äfven en verksam del i den fullständiga öfversättning af Bibeln, som bär årtalet 1541 (»Gustaf Vasas bibel»).

Som häfdatecknare är Olaus Petri berömd för sitt

Digitized by Google

verk *Svensk krönika*, omfattande Sveriges historia till Kristian Tyranns afsättning. Detta arbete är den äldsta svenska historia, hvars författare kritiskt behandlat sina källor och bortrensat den föregående krönikeskrifningens många misstag. Äfven åt kulturen och den moraliska sidan af historien ägnar han stor uppmärksamhet. Krönikan, hvars utgifvande i tryck Gustaf Vasa förbjöd af politiska skäl, spriddes emellertid i ett tusental afskrifter och har först 1818 blifvit i sin helhet tryckt.

Det första kända dramat på svenska *Tobiæ comoedia*, en versifierad omskrifning af bibelns berättelse om Tobias, anses äfven vara författadt af Olaus Petri. Af honom äro också skrifna de sunda och humana »domareregler», som pläga inleda vår lagbok.

Olaus Petri är en af vårt lands mest storslagna och ädla personligheter. Som skriftställare har han outplånligt inskrifvit sitt namn i vår litteraturhistoria genom sin stora framställningskonst och sitt vårdade språk, vid hvars behandling han tog allt fastare steg på nysvenskans obrutna mark.

Olaus Petri (Phase) var född i Örebro 1493 och son af en smed. Sedan han fått sin första undervisning i födelsestaden och några år vistats i Uppsala, fortsatte han under namnet Phase sina studier i Leipzig och förnämligast i Wittenberg, hvarest han 1518 promoverades till filos. magister och hade förmånen af Luthers ledning och personliga umgänge samt blef vunnen för reformationens sak. Hemkommen till Sverige antogs han till sekreterare hos biskopen Mattias Gregersson i Strängnäs, hvilken afrättades vid Stockholms blodbad, hvartill O. P. var ett åsyna vittne. År 1520 hade O. P. låtit viga sig till diakon (halfpräst), och i Strängnäs höll han föreläsningar öfver bibeln för de unga korprästerna. Bland åhörarne var äfven den snart sjuttioårige ärkedjäknen Laurentius Andreæ. Tydligen på dennes initiativ kallade konung Gustaf, som an-

Digitized by Google

tagit Laurentius till kansler, Olaus Petri till Stockholm (1524), där han anställdes som stadens »secretarius» och tillika predikade i stadens kyrkor. År 1531 antogs O. P. till konungens kansler, men redan efter två år nedlade han denna befattning. Han kunde icke vara en kansler efter konungens sinne, då denne tog anstöt af hans frimodiga predikningar och åtskilliga yttranden i krönikan, och då framför allt reformationens innebörd för konungen var mera af världslig än af andlig art. Också fick O. P. af konungen det vitsord, att han var lika duglig till kansler som »en åsna till luteslagare eller en frisisk ko att spinna silke». Onåden kom till sin höjd, då konungen fick veta, att så väl Olaus Petri som Laurentius Andreæ under biktens insegel fått underrättelse om men ej yppat ett anslag mot konungens lif. Bägge anklagades och dömdes till döden men blefvo benådade. År 1543 utnämndes O. P., som 1539 blifvit prästvigd, till kyrkoherde i Stockholms Storkyrkoförsamling.

Laurentius Petri (Nericius, Sveriges förste lutherske ärkebiskop, † 1573) var vid sidan af brodern Olaus nitiskt verksam för lutherska lärans befästande i Sverige, ehuru han icke såsom brodern deltog i protestantismens första kamp mot romerska kyrkan. Äfven han var verksam på flera områden och intager ett utmärkt rum i våra häfder förnämligast genom den under hans ledning utförda *bibelöfversättningen* (1541) samt genom *kyrkoordningen* af år 1571, i hvilken intogs vår första *skolordning*, vittnande om författarens intresse för svensk bildning. Han utgaf dessutom flera andra skrifter samt hyste stor nitälskan för fosterlandets språk och sökte hos prästerna inskärpa betydelsen af en ren och oblandad svenska.

Laurentius Petri (Phase) var född 1499 och studerade samtidigt med brodern Olaus i Wittenberg, där han blef promoverad till filos. magister. År 1527 anställdes han som rektor vid skolan i Uppsala och valdes redan fyra år därefter till ärkebiskop.

Laurentius Andreæ (ärkedjäkne i Strängnäs, en tid konung Gustafs kansler, åtalad för högförräderi och dömd, likasom

Digitized by Google

Olaus Petri, men benådad; † 1552) var den, som ledde konungen in på reformationens väg och stod vid hans sida såsom ledare af Sveriges kyrkopolitik.

Gustaf Vasa var en af sin tids yppersta *talare,* och särskildt utmärkta äro hans tal till ständerna 1527 och 1560. »I enkel, okonstlad, populär vältalighet är han oöfverträffad.»

Peder Svart (»Petrus Niger», konung Gustafs hofpredikant, biskop i Västerås, † 1562) skref *Krönika öfver Gustaf I* samt en *rimkrönika* (»The Svenskes rätferdeligo och oumgängelige gensvar på den danska rimkrönikan»), hvilken tolkar konung Gustafs åsikter.

Både detta och följande tidehvarf tillhöra följande.

Johannes Messenius (professor i Uppsala, hofrättsassessor m. m., † efter tjuguårigt fängelse 1636) är den förste dramatiske författare, som hämtat sina ämnen ur fäderneslandets häfder. Han ville framställa Sveriges historia i femtio komedier och tragedier, men han fullbordade endast sex. Af dem uppförde studenter i Uppsala 1611 *Disa,* som skildrar den gamla sagan om jungfru Disas visa råd åt konungen under en hungersnöd [1]), samt vid hertig Johans bröllop 1612 *Signill,* som behandlar Harbors (Hagbards) och Signills (Signes) kärlekssaga. Genom sina scener ur folklifvet och genom inströdda visor, som vittna om verklig skaldebegåfning, äro Messenius' dramer, oaktadt alla brister i formellt och tekniskt afseende, ej utan värde, helst som författaren genom dem fullständigt bröt med »skoldramat».

Som historieskrifvare är M. framstående. I sin uti fängelset författade och på latin skrifna stora

[1]) Se J. G. Oxenstierna.

Digitized by Google

rikshistoria, *Scondia illustrata*, lägger han i dagen ett sällspordt forskningsnit och en omfattande beläsenhet, och han är den förste af våra historieskrifvare, som röjer någon bekantskap med den viktiga isländska sagolitteraturen. Också har hans verk med sin rikedom på uppgifter varit af stor nytta för senare forskare. Dessutom författade han under sin fängelsetid en mängd andra arbeten, hufvudsakligen af historiskt innehåll, däribland en rimmad *Krönika om Stockholm.*

Johannes Messenius föddes 1579 i trakten af Motala. Vid 16 års ålder sändes han till en polsk jesuitskola, där han förvärfvade vetenskaplig bildning, hvarefter han i Ingolstadt blef promoverad till filos. magister. Han återkom till Sverige 1608, och året därpå utnämndes han, sedan han afsvurit katolicismen, af Karl IX till juris professor i Uppsala, där han utvecklade en idog och framgångsrik verksamhet som lärare och skriftställare. Emellertid uppstod mellan den härsklystne Messenius och professorn, sedermera biskopen i Västerås Johannes Rudbeckius kif och strid, som till och med framkallade slagsmål mellan deras särskilda anhängare bland studenterna och hade till följd, att de bägge professorerna förflyttades till andra platser. M. blef anställd först i riksarkivet och sedan som assessor i Svea hofrätt. I följd af en anklagelse mot honom att stå i förbindelse med konung Sigismund och jesuiterna blef den trettiosjuårige mannen dömd till fängelse och förd till fästningen Kajaneborg i Finland. Sin tjuguåriga fängelsetid använde han till fortsatta vetenskapliga studier och skriftställeri. I slutet af sin dystra lefnadsbana öfvergick han åter till katolicismen.

Magnus Olai Asteropherus (rektor i Arboga, sedan kyrkoherde, † 1647) är författare till Sveriges »äldsta världsliga drama», *En lustig Comedia vidh nampn Tisbe,* som behandlar den antika sägnen om Pyramus och Tisbe samt står i formellt afseende högre än något annat af vår äldre litteraturs dramatiska alster.

Digitized by Google

Folkvisor härröra också från denna tid, och, såsom åtskilliga forskare anse antagligt, förskrifver sig törhända flertalet af dem från reformationstiden. Äfven förekommer en mängd rent lyriska (erotiska) visor.

Stormaktstidehvarfvet.

(1611—1718).

Öfverblick.

Litteraturen lägger i dagen, att en vetenskaplig och vitter verksamhet hastigt utvecklas, sedan reformationen nu var stadgad och landets självständighet betryggad, och att Sverige, medan det vinner tillväxt i yttre storhet, också gör stora eröfringar på den andliga odlingens fält.

Sverige intager under detta tidehvarf ett framstående rum bland de samtida kulturstaterna. Undervisningsväsendet främjas, gymnasier och högskolor inrättas, och en vetenskaplig och konstnärlig verksamhet utvecklas, som står i nära sammanhang med de stora ländernas kulturlif (»senrenässansen»). Gustaf Adolf grundlägger i Västerås Sveriges första gymnasium, på initiativ af den utmärkte biskopen därstädes Johannes Rudbeckius, och ett gymnasium inrättas också både i Strängnäs och i Linköping. Uppsala universitet, som en längre tid varit i förfall men 1595 åter upprättats, erhåller tryggad ställning genom Gustaf Adolfs storartade gåfva af de »Gustavianska arfvegodsen», och 1688 inrättas ett nytt universitet i Lund. Äfven allmogens undervisning tillgodoses genom att mångenstädes inrätta socken-

Digitized by Google

skolor, särdeles från Karl XI:s tid. Sålunda blef i synnerhet genom Gustaf Adolfs odödliga förtjänst grunden lagd för en högre odling i Sverige. Att likväl under detta tidehvarf mycken vidskepelse och vantro härskade i landet, äfven bland de mera bildade klasserna, därom vittna de beryktade häxprocesserna under Karl XI:s tid. Emellertid utvecklade sig under Sveriges storhetstid en vetenskaplig, litterär och konstnärlig verksamhet, som i vissa enstaka fall var af den betydenhet, att den väckte Europas uppmärksamhet.

Under tidehvarfvet uppstodo sådana vetenskapsmän som Georg Stiernhielm, »svenska laghistoriens fader» Johan Stiernhöök, fornforskarne Olof Verelius och Johan Peringskiöld, läkaren och kemisten Urban Hjärne, mekanikern Kristoffer Polhem, »Sveriges förste filosof» Anders Rydelius (»Förnuftsöfningar») m. fl.

På det *historiska* fältet verkade i tidehvarfvets början Erik Göransson Tegel († 1636) och Johannes Messenius (se sid. 23), men sedan idkades svensk häfdaforskning hufvudsakligen af utländingar, som inkallats och inflyttat till Sverige.

Den *poetiska* litteraturen, som förut hufvudsakligen bestått af konstlösa folkvisor och konstlade rimmerier, företer äfven värdefulla alster, sedan förnämligast genom Stiernhielm en verklig skaldekonst uppstått, trots språkets föga lämplighet för poetisk behandling. Särskildt är att märka tidehvarfvets framstående psalmdiktning. Poesien, hvilken ofta nog bär prägeln af den »fosterländska yfverborenhet», som utmärkte tidehvarfvet, företer två hufvudriktningar, en *klassisk* och en *romansk*. Den klassiska riktningen utgick från Stiernhielm, som hufvudsakligen efterliknade de antika skalderna, och den romanska från

Digitized by Google

män, som togo till mönster den italienska vitterheten eller dess tyska och franska efterbildning.

Språket, som vid tidehvarfvets början var nästan frigjordt från det danska inflytandet, företer en rik uppblandning med främmande ord (latinska, franska, tyska). Visserligen ifrade framstående skriftställare för språkets rensning, och i synnerhet skalderna, en Stiernhielm, Columbus, Spegel, Lagerlöf m. fl., verkade därför, men »språkmängeriet» fortfor icke dess mindre, oaktadt till och med offentliga påbud utfärdades däremot, och i rättskrifningen rådde stor osäkerhet. Emellertid daterar sig det vetenskapliga studiet af »nysvenskan» från 1600-talets senare hälft.

Redan den lärde fornforskaren Johan Bureus (Gustaf Adolfs och Stiernhielms lärare, riksantikvarie och kungl. bibliotekarie, † 1652) sökte fastställa regler för den svenska rättskrifningen och syntaxen, och Stiernhielm ägnade sig med ifver åt modersmålets utbildning och förädling. Han utgaf äfven en *svensk ordbok* (»Gambla Svea och Götha Målcs Fatebur»), hvari han sökte visa fornspråkets och dialekternas tillgångar till ersättning för de främmande orden. Samuel Columbus, en man med en ovanlig språkvetenskaplig begåfning, skref *En svensk ordeskötsel,* hvarmed han ville verka för språkets fullkomnande, särskildt genom att öka dess ordskatt, och för stafningens ordnande i fonetisk riktning. Haqvin Spegel nitälskade likaledes för språkets renhet, och hans arbete *Glossarium sviogothicum* eller *Svensk ordabook* var en värdig förelöpare till Ihres. År 1696 utgaf Nils Tiällman (komminister i Stockholm, † 1718) *En svensk språk- och skrifkonst,* vår första tryckta språklära, hvari författaren yrkar på uttalet såsom rättskrifningens högsta grundsats.

Digitized by Google

Skriftställare.

Gustaf Adolf var en stor *talare* och en framstående *stilist.* Mycket berömdt är hans *Tal till ständerna 1630.* Hans ofullbordade *historiska arbete* [1]) och hans *bref* (bland hvilka märkas brefven till Axel Oxenstierna och Ebba Brahe) samt andra uppsatser utmärka sig genom rent språk och mästerlig stil. Huruvida Gustaf Adolf är författare till en tysk *krigspsalm* (»Verzage nicht, du Häuflein klein», öfversatt af Wallin: »Förfäras ej, du lilla hop») eller kanske blott till dess tredje och sista strof, samt huruvida han skrifvit några svenska och tyska visor, det är (enl. Schück) ej oomtvistadt.

Axel Oxenstierna (f. 1583, rikskansler, »Sveriges störste statsman», d. 1654) har efterlämnat, utom värdefulla bref, många skrifter, bland hvilka finnes ett fragment af en tilltänkt historia om Gustaf Adolf, hvars ungdom han skildrar i »några mästerliga drag».

Lars Wivallius (f. 1605, student, stor äfventyrare, omsider advokat i Stockholm och auditör vid gardet, d. 1669) framstår såsom den första skarpt utpräglade skaldeindividualitet, vår litteraturhistoria har att uppvisa. Hans skaldskap utmärker sig för en ovanlig friskhet och originalitet i förening med en skarp blick för naturen och människolifvet, och hans dikter be-

[1]) Detta arbete, afsedt att blifva en historia om konungens lif och regering, afstannade med inledningen, som i korthet berör Sveriges öden från Gustaf Vasa till Karl IX:s tronbestigning. I företalet redogör G. A. för motivet att skrifva sin historia.

Digitized by Google

teckna höjdpunkten af reformationstidens världsliga lyrik. En stor del af sitt lif tillbragte denne äfventyrare inom fängelsets murar, och, eget nog, infaller under denna tid hans egentliga skaldeverksamhet. Hans mest populära dikter voro de, i hvilka hans kärlek till friheten tar sig ett uttryck, såsom *Ack, Libertas, du ädla ting* och *Varer nu glad, mine fiender all* (med omkvädet: »Jag föres nu bort nordost i fjällen, uti bojor»).

Lars Svensson Wivallius har i den egentliga litteraturhistorien varit föga uppmärksammad, men han var ingalunda en af sin samtid okänd man. Hans visor förekomma i talrika afskrifter från 1600-talet. W. föddes på gården Vivalla nära Örebro, och fadern var fogde åt ståthållaren på Örebro slott. Sedan W. som student vistats en kort tid i Uppsala, begaf han sig på resa i utlandet för att, såsom han sade, förvärfva »experiens». Han genomströfvade nästan hela Europa, och utan alla medel drog han sig fram från land till land genom sina talanger och mångahanda knep. Stadd på hemvägen 1629 inlät han sig i Skåne på ett äfventyr, som i djärfhet öfvergick alla föregående. Under namn af »baron Erik Gyllenstierna» lyckades han ingå gifte med dottern till en adelsman, Wulff Grijp. Efter bedrägeriets uppdagande blef W. fängslad och äktenskapet förklaradt ogiltigt. Vid den rättegång, som Grijp anställde mot honom, ådagalade han stor vältalighet och fyndighet, men han blef emellertid slutligen dömd till fångenskap på Kajaneborg. Sedan W. om några år frigifvits ur den finska fästningen, begaf han sig till Stockholm och sedermera till sin fädernegård [1]).

Georg Stiernhielm (f. 1598, d. 1672) stod i både vetenskapligt och vittert afseende långt öfver sina samtida. Med sitt lysande snille och genom ständiga studier förvärfvade han kunskaper på vetandets flesta områden. Han var en vägbrytare både i vetenskap och vitterhet men hann ej fullborda mycket, då han

[1]) Jfr H. Schück: *Lars Wivallius*, hans lif och diktning (i »Skrifter», utg. af »Sv. litteratursällskapet»).

Digitized by Google

splittrade sina krafter, utan var, såsom Geijer kallar honom, »en stor börjare i allt».

Sin största betydelse har S. som språkkonstnär och grundläggaren af vår konstpoesi. Han var mer än fyrtio år gammal, när han började skrifva vers men då med sådan framgång, att han af en eftervärld blifvit kallad »Svenska skaldekonstens fader». Hans mest berömda arbete är *Hercules*, som behandlar myten om Herkules vid skiljevägen, då han hade att följa antingen »fru Lusta» eller »fru Dygd». Denna allegoriserande lärodikt, hvari daktylisk hexameter för första gången är använd i svensk vers, utgör en skildring af tidens seder och en varning åt den unga adeln. För festerna vid drottning Kristinas hof skref S. texten till s. k. »balletter», utgörande en sammansättning af sångpjes och kostymbal (divertissement), såsom *Den fångne Cupido* (med antika versformer) och *Parnassus triumfans* (med rimmade verser), samt till dramatiska »upptåg», allegoriska föreställningar utan dans. Vid framskriden ålder skref skalden *Bröllopsbesvärs ihugkommelse*, hvari han, börjande med en tafla öfver försommaren, skildrar det myckna besvär, som är förenadt med ett bröllop på landet, och slutligen framhåller för brudparet sällheten i ett lyckligt äktenskap. Denna dikt ådagalägger den glada humor, som utmärkte S. äfven på hans ålderdom. I skaldens lifstid utkom en samling af hans dikter under titeln *Musæ Suethizantes* (»Thet är sång-gudinnor, nu först lärande dichta och spela på svenska»). Stiernhielm gjorde till sin uppgift att utbilda och förädla modersmålet och att

Digitized by Google

i nya versformer böja det under metrikens lagar. Också har han med den utbildning, han gaf språket och skaldekonsten, utöfvat det största inflytande på Sveriges vitterhet (jfr sid. 27).

Georg (Göran) Stiernhielm var född i Dalarne i Svartskärs by af Vika socken och son af bergsmannen Olof Marqvardsson. Sedan han utbildat sina rika anlag genom grundliga studier och resor i utlandet, blef han af biskopen Johannes Rudbeckius utnämnd till lektor vid gymnasiet i Västerås 1625 men flyttades kort därefter till det af Gustaf Adolf inrättade »Collegium illustre» i Stockholm. År 1630 utnämndes S. till assessor vid hofrätten i Dorpat, och året därpå upphöjdes han i adligt stånd och utbytte sitt ungdomsnamn Lilje mot Stiernhielm. Efter att sedermera ha innehaft åtskilliga befattningar och i rikt mått fått pröfva på lifvets växlingar förordnades han i det nyinrättade antikvitetskollegiet till dess förste styresman. Nu blef han under sin ålderdom fri från näringsbekymmer, som följt honom hela lifvet igenom. Stiernhielms vetenskapliga och litterära verksamhet var särdeles mångsidig. Han var matematiker och naturforskare, rättslärd och filosof, häfda- och fornforskare, språkforskare och skald. På sin grafvård ville han, såsom han på dödsbädden yttrade till Samuel Columbus, hafva inristadt: *Vixit, dum vixit, lætus* (han lefde glad, medan han lefde).

Lasse Johansson (f. omkring 1640, student, språklärare, d. 1674), mest känd under namnet Lucidor den olycklige [1]), skref både andliga och världsliga visor, mest tillfällighetsstycken, såsom bröllops- och begrafningsverser och annat rimgods vid familjefester. Han nedsjönk ofta till ett andefattigt rimsnideri, men åtskilligt af värde har han äfven diktat. Lucidor var »1600-talets djärfvaste och mest fantasirike humorist», och mycket omtyckt var hans dryckesvisa *Skulle jag sörja, då vore jag tokot.* Skaldens »andeliga visor», såsom de i omarbetad form intagna psalmerna 465

[1]) Lucidor af *lucis δῶρον*, »ljusets gåfva».

Digitized by Google

och 467 (antagligen ock 463) i vår psalmbok, röja ett djupt religiöst och sedligt allvar. Hans rent lyriska stycken samt många af hans tillfällighetsdikter blefvo efter hans död utgifna under titeln *Helicons blomster*. Lucidor var en mycket berest och bildad man — han skref vers på sju språk —, men hans oordentliga lefnadssätt och hans bristande håg för allvarligare verksamhet gjorde honom till »den olycklige».

Lasse Johansson var son af en kapten Johan Ericsson samt en styfdotter till amiralen L. Strusshielm, hvilken han hade att tacka för sin första uppfostran. Historien om hans kärleksförbindelse med en adelsdam har uppstått genom hans förväxling med en annan person. Efter en tids vistelse i Uppsala och efter resor i utlandet slog han sig ned i Stockholm, där han mycket anlitades som tillfällighetspoet. Emellertid blef han för ett bröllopskväde (»Giljarekval»), hvaraf ett förnämt brudpar ansåg sig förnärmadt, fängslad och 1670 förvisad från Stockholm på ett år. Återkommen till hufvudstaden tillbragte han där den korta återstoden af sitt lif. Efter en ordväxling med en löjtnant Storm på källaren Fimmelstången blef han af denne genomstungen med värja.

Samuel Columbus (f. 1642, kanslist i antikvitetskollegiet, d. 1679) var personlig lärjunge och vän till Stiernhielm, som af honom väntade mycket. Men en tidig död afbröt denne mycket begåfvade och ädle mans utveckling. Tillsammans med Stiernhielm verkställde han en dramatisk bearbetning af dennes »Hercules»: *Spel om Herculis vägeval.* Denna komedi spelades för Karl XI på Uppsala slott (1699), och sångstyckena däri äro skrifna af C. Sedan han under namnet »Myrtillus af Bergen» framträdt med tillfällighetsverser på hexameter, utgaf han den andliga sångkransen *Den bibliska verlden* samt *Odæ sueticæ*, hvilka sistnämnda tonsattes af kapellmästaren G. Düben och

Digitized by Google

snart sjöngos i »tjäll och hof». Dessa oden förskaffade honom äretiteln »den svenske Flaccus», och bland dem förekommer hans vackra aftonpsalm (n:r 440: »Nu hafver denna dag»). C. har äfven skrifvit *Mål-roo eller Roo-mål,* en samling historietter och anekdoter (jfr tyskarnes »Tischreden»). Om hans *Ordesköttsel* och verksamhet för modersmålets förädling se sid. 27.

Samuel Columbus tillhörde en poetisk och musikalisk släkt och var född i Husby socken i Dalarne. Fadern var kyrkoherden därstädes Jonas C., förut poëseos professor i Uppsala och en af sin tids största tonkonstnärer, hvilken är att anse som »grundläggaren af det musikaliska lif, som sedan utmärkt rikets första högskola». Brodern var den framstående romarskalden Johan C., professor på samma lärostol, som fadern innehaft. Samuel C., den mest lofvande af Stiernhielms lärjungar, blef begrafven i Uppsala domkyrka under en högst ovanlig ärebetygelse. Till begrafningsfesten hade universitetets rektor Olof Rudbeck utfärdat ett latinskt program såsom till en akademisk högtidlighet. Sannolikt var Rudbeck den, som först riktade hans verksamhet på skaldekonsten och modersmålets förädling.

Olof Rudbeck d. ä. (f. 1630, med. professor i Uppsala, d. 1702) var en storslagen och ovanligt lärd man, och han gjorde sig redan vid tjugu två års ålder ryktbar i den vetenskapliga världen genom en anatomisk upptäckt. Som skriftställare vann Rudbeck sin största ryktbarhet genom sitt digra verk *Atland eller Manheim* (»Atlantikan»), som vittnar om höjden af det intresse och den håg för antikvariska forskningar, hvilken utmärkte denna tid. I detta arbete, som röjer en oerhörd beläsenhet och en förundransvärd fyndighet, söker han bevisa med en godtycklig etymologi och ett fantastiskt ordspel med namnlikheter, att allt, som är sagdt om Platos sagoland »Atlantis»,

Digitized by Google

fullkomligt träffar in på Sverige, och att detta är jordens först odlade land och kulturens vagga. Denna arkeologiska roman mottogs af det samtida Sverige såsom ett nationalverk och väckte äfven utlandets förvåning, beundran och erkännande, ehuruväl en och annan drog »Atlantikans» djärfva satser i tvifvelsmål. I Sverige bildade Rudbecks åsikter skola [1]). Men den storartade byggnaden, grundad som den var på lösa om än snillrika hugskott, måste ramla för en vetenskaplig kritik, och det var Dalin förbehållet att kullkasta R:s teorier.

R. har äfven skrifvit några *skaldestycken* och genom utgifvandet af *isländska sagor* bidragit att väcka sina landsmäns intresse för denna litteratur.

Olof Rudbeck var född i Västerås och son till den utmärkte biskopen Johannes Rudbeckius. Vid unga år kom han till Uppsala, där han slog sig på medicinen och redan som student gjorde den storartade upptäckten af »lymfkärlen». R. blef vid trettio års ålder professor i anatomi och botanik, och dessas studium främjade han i hög grad genom att låta uppföra en anatomisk lärosal (kupolen på Gustavianum) och anlägga en botanisk trädgård, hvilken han skänkte universitetet. R. kan anses som en af Linnés förnämsta föregångare, och denne har mycket lofordat hans storartade botaniska planschverk *Campi Elysii* (»Glycisvald»). För öfrigt sysselsatte sig denne utomordentlige och snillrike man med, snart sagdt, allt möjligt, såsom fysik, mekanik, astronomi, kemi m. m., konster och slöjder. Han inrättade i Uppsala äfven ett slags teknisk undervisningsanstalt, förenad med fabriksanläggningar och verkstäder. Äfven ungdomens musikaliska öfningar ledde R., som själf var en af sin tids yppersta sångare, till hvars sång »själfva

[1]) Såsom ett exempel på huru Rudbecks jätteverk bedömdes i Sverige må anföras följande strof af Sofia Elisabet Brenner:

»Så länge jorden står och himmelen sig vänder,
lär, hvad herr Rudbeck skref, oryggeligt bestå,
och det, som till hans lof i visdoms kunskap länder,
med evigheten jämt i samma cirkel gå.»

Digitized by Google

hofvet hellre lyssnade än till en konsert». R. var ovanligt duglig i praktiska värf; ja, »allt, som skulle göras, gjorde han i sta'n». Denne rikt begåfvade och verksamme men äfven själfrådige man afled kort efter den stora branden i Uppsala i maj 1702, vid hvilken de allra flesta exemplaren af Atlantikans påbörjade 4:de del förstördes och nästan hela upplagan af 1:sta delen af Campi Elysii äfven blef lågornas rof jämte sju tusen stockar med graverade figurer. — Atterbom har lämnat en utförlig redogörelse för R:s lif och verksamhet i *Minne af Olof Rudbeck d. ä.* (Sv. ak:ns handl.: del. 23 och 24 ifrån 1796).

Peter Lagerlöf (f. 1648, professor i Uppsala, berömd latinsk skald och vältalare, historiograf, d. 1699) var af sin samtid högt uppburen för den intagande kärleksvisan *Elisandra*, som länge var föremål för efterhärmning. Hans *psalmer* (n:r 328 och 332 i psalmboken) höra till de bättre alstren af tidehvarfvets psalmdiktning.

Urban Hjärne (f. i Ingermanland 1641, arkiater, utmärkt kemist, upptäckare af Medevi hälsobrunn, d. 1724) skref som student, efter franskt mönster, tragedien *Rosimunda*, som af honom och andra studenter uppfördes inför Karl XI:s hof å en af Hjärne på Uppsala slott inrättad teater[1]). Han författade äfven »den första svenska roman»: *Een kort berättelse och memorial om heerden Celadons och den ädle herdinnan Stratonices kärlek*[2]). Märklig är hans strid med Jesper Svedberg i rättskrifningsfrågan (se Svedberg). Genom Hjärnes kraftiga ingripande upphörde de beryktade häxprocesserna.

---

[1]) Dramat behandlar den gamla longobardiska hjältesagan om Rosamunda, som låter döda sin make konung Alboin, därför att denne dödat hennes fader och tvungit henne själf att dricka ur en bägare, gjord af faderns hufvudskål.

[2]) Se *Valda stycken af svenska författare 1526—1732*, utgifna af Ad. Noreen och E. Meyer (Uppsala 1893).

Digitized by Google

Haqvin Spegel (f. 1645, ärkebiskop, d. 1714) var sin tids störste andlige skald, »1600-talets Wallin», och utöfvade på tidehvarfvets bildning ett genomgripande inflytande. Hans vackra *psalmer*, som intogos i »gamla psalmboken» (af år 1695), äro äfven till större delen intagna i 1819 års psalmbok. Spegels därnäst förnämsta poetiska verk är hans på alexandriner skrifna epos *Guds werk och hwila*, som behandlar skapelsedagarna [1]). Dikten inledes med en berömd »hymn till Gud», skrifven på rimmad hexameter, och företalet ådagalägger en för den tiden ovanlig beläsenhet i södra Europas vitterhet. S. var högt ansedd som vältalare och bidrog i väsentlig mån till ett förbättradt predikosätt. Han ifrade mycket för modersmålets hyfsning och renhet, och han utgaf äfven en *ordbok* (se sid. 27).

Haqvin Spegel hade varit öfverhofpredikant och biskop både i Skara och i Linköpings stift, innan han blef ärkebiskop. Af Karl XI omfattades han med mycken vänskap, som aldrig upphörde, och konungen rådförde sig gärna med honom i skolans och kyrkans angelägenheter. Särskildt var S. nitisk och verksam för allmän folkbildning, »så att hvar bonde skulle kunna läsa i bok».

Jakob Arrhenius (f. 1642, akademiräntmästare, professor i Uppsala, d. 1725) lefver i eftervärldens hågkomst förnämligast såsom psalmsångare, och många af hans psalmer, hvilka andas en evangeliskt mild stämning, äro bibehållna i vår psalmbok.

Jesper Svedberg (f. 1653, biskop i Skara, d. 1735) intager i litteraturhistorien ett framstående rum

[1]) I tidskriften *Samlaren* för år 1883 yttrar E. G. Klemming, att åtskilliga äldre vittnesbörd syntes ådagalägga, att Lucidor vore den egentlige författaren till »Guds verk och hvila», men i samma tidskrift för år 1891 har E. Wrangel uppvisat, att Spegel är den verklige författaren.

Digitized by Google

genom sin verksamhet för en förbättring af *svenska psalmboken*. Under medverkan af andra framlade han 1693 ett förslag till psalmbok, som också gillades och godkändes af vederbörande. Emellertid lyckades några prelater och afundsmän att få denna psalmbok såsom irrlärig konfiskerad, ehuru den redan var tryckt i flera olika upplagor på Svedbergs eget förlag och denne därigenom tillskyndades stor ekonomisk förlust. Men detta oaktadt lades just hans psalmbok till grund för den år 1695 utgifna (s. k. »gamla psalmboken»), och af de psalmer, som han själf skrifvit, äro många bibehållna i vår psalmbok. S. deltog äfven i utarbetandet af en ny *bibelöfversättning* (»Karl XII:s bibel»). I följd af sitt deltagande i arbetet med psalmboken och bibelöfversättningen ägnade han sig äfven åt omfattande studier i modersmålet och sökte åstadkomma enhet i rättskrifningen och verka för språkets renhet. Emellertid råkade han genom sitt för detta syfte utgifna arbete *Schibboleth* (»Svenska språkets rycht och richtighet» m. m.) i en mycket bitter strid med Urban Hjärne (se nedan).

Jesper Svedberg var född på gården Sveden nära Falun och son till en bergsman. Innan han blef biskop i Skara, var han teol. professor i Uppsala och kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen. Såsom sådan och såsom universitetets rektor utvecklade han en särdeles framgångsrik verksamhet, och hans aflyttning till Skara medförde en djup och allmän saknad. — När Urban Hjärne utgifvit en smädeskrift, »Ortographia svecana eller den retta svenska bokstafveringen», med ärekränkande beskyllningar mot sin gamle vän S., afvisades dessa frimodigt af denne i ett »Hedersförsvar». I själfva rättskrifningsfrågan hade bäggedera delvis rätt. S. förordade t. ex. och genomdref också afskaffandet af de dubbla vokalerna och af bruket att sätta *h* efter vokal och konsonant, men ville å andra sidan bibehålla de gamla böjningsformerna, sådana dessa

Digitized by Google

förekommo i bibelöfversättningen. Hjärne däremot höll på de dubbla vokalerna och *h* men ville afskaffa de gamla böjningsformerna, och mycket af det, som Hjärne yrkat, har eftervärlden antagit, t. ex. utbyte af *th* mot *d* i »thet», »thin» o. s. v. — Jesper Svedberg var fader till den ryktbare Emanuel Svedenborg.

Johan Runius (f. 1679, student, handsekreterare och informator i ett förnämt hus, d. 1713) är för sin tid en exponent af den bildade allmänhetens smak, i det man tilldelade honom äretiteln »skaldefurste». Hans dikter, som äro utgifna under titeln *Dudaim* (hebr. ord = kärleksörter), ådagalägga visserligen en mycket stor lätthet att rimma och att leka med ord och tankar, men han gjorde såsom tillfällighetsdiktare, i likhet med Lucidor, ett alltför ymnigt bruk af denna sin förmåga, hvilket ej sällan medförde vårdslöshet. Med sin glada lifsåskådning och rätt stora kvickhet erinrar denne sångare om Schlstedt och någon gång äfven om Bellman, t. ex. *Friskens och Runii resa till Dalarön.* Runius använde rim äfven inuti versen, ja, riktigt slösade därmed, t. ex. *Rimdantz i fastlagen.*

Israel Holmström (f. på 1660-talet, generalauditör, krigsråd, d. 1708) var, likasom Runius, en af tidehvarfvets gunstlingar och en af de lyckligaste bärarne af den glada sällskapspoesi, som under den karolinska tiden var så omtyckt. Han var en afgjord humorist med outtömligt godt lynne och lefnadslust, och han anslog också toner, i hvilka skönjes en fläkt af Bellmans ande, t. ex. *En suputs försvar.* H. roade Karl XII mycket med sina infall och skämtsamma dikter, och hans *epigram* (som grafskrift) öfver konungens hund Pompe har mångfaldiga gånger varit tryckt och citeradt.

Sofia Elisabet Brenner (f. Weber 1659, d. 1730 såsom änka efter den berömde myntkännaren, assessorn i antikvitets-

Digitized by Google

kollegiet Elias Brenner) är den första svenska kvinna, som vunnit något skalderykte. Hos henne nådde den tidens didaktiska, moraliserande riktning i skaldekonsten sin höjdpunkt. Fru B. var mycket uppburen af sin samtid, men i sina *Poetiske dikter,* som i formellt och metriskt afseende äga förtjänst, är hon fantasilös och prosaisk. För sitt skalderykte hade väl denna »hedersgumma» med sin ovanliga språkkunskap (äfven i latin) egentligen att tacka sina dikter på främmande språk.

Romanska riktningens skalder.

Gustaf Rosenhane (f. 1619, samtida med Stiernhielm, en tid hofrättspresident i Dorpat, d. 1684) är en af Sveriges äldsta lyriska skalder. I dikten *Wenerid* skildras i 100 sonetter skaldens kärlek till Venerid, och dessa sonetter (med alexandriner i st. för femfotade verser) äro jämte Stiernhielms tre (troligen skrifna något förr) de första i Sverige. Skalden lägger i dagen stort välde öfver språket, för hvars uppodlande han ägnade sig åt skaldekonsten. Sonettsamlingen var skrifven, enligt titeln, mer än trettio år före tryckningen (1680), och från 1650-talet förskrifva sig likaledes R:s *Fyratijo små vijsor.* Dessa dikter samt *Thet svenska språkets klagemål* (»att thet, som sig bör, icke ähnat blifver») äro alla utgifna under psevdonymen »Skogekiär Bärgbo».

Gunno Dahlstierna (f. 1658, före adlandet Eurelius, landtmäteridirektör, d. 1709) är den förste, som användt »ottave rime» (dock med alexandriner) i svensk poesi, nämligen i *Kungaskald*, ett grafkväde i 271 stanser öfver Karl XI. D. ägde poetisk begåfning, men hans dikter utmärkas af mycken svulst

Digitized by Google

och smaklösa bilder. Sin förtrolighet med Sydeuropas vitterhet ådagalade han särskildt genom sin öfversättning af herdedikten »Pastor Fido» af Guarini. Dahlstierna, »det svenska storhetsväldets lofsångare,» efterliknade folkvisan i *Giöta kämpavisa om konungen och herr Pädar* (Karl XII och tsar Peter), och denna patriotiska dikt, skrifven med anledning af segern vid Narva, har ända in på 1800-talet lefvat på folkets läppar.

Kristoffer Leyoncrona (f. i början af 1660-talet, Karl XII:s sändebud i London, d. 1710 af sorg öfver nederlaget vid Pultava) ådagalägger i sina efterlämnade dikter, alla skrifna i skaldens ungdom, att han var en verklig skaldenatur. Den lilla samlingen af hans skaldestycken börjar med *Habor och Signill,* en brefväxling mellan dessa. L:s »*Fragment af en herderoman*» är den andra svenska romanen (se Urban Hjärne).

Johan Lillienstedt (f. i Finland 1655, riksråd, d. 1732) röjer verklig skaldeingifvelse, åtminstone i sina smärre skaldestycken, t. ex. det särdeles vackra poemet *Klagan öfver Iris afresa.*

Öfvergångsskalder.

Jakob Frese (f. i Finland, student i Åbo 1703, kom efter slutade studier till Sverige, kanslist, d. 1729) är tämligen fristående bland tidehvarfvets skalder och öfvergår sina föregångare i enkelhet och naturlighet. I sina tillfällighetsdikter, såsom bröllopsskrifter och grafkväden, skattade han mest åt sin tids smak och afvek föga därifrån, men i fråga om formfulländning står han ganska högt för sin tid. Hans skaldskap är »uteslutande lyriskt», och i sina idylliska och erotiska visor utvecklar hans sångmö älsk-

Digitized by Google

värdhet och behag. Emellertid fick, i följd af skaldens långvariga kroppsliga lidande, flertalet af hans dikter en elegisk och religiös anstrykning. De mest karakteristiska af dessa äro *Vårbetraktelser* (»under min svåra sjukdom hvarje år 1712—1728»). F. älskar att från betraktelsen af naturens skönhet höja sina tankar till dess upphof. Han har skrifvit tre morgon- och tre aftonpsalmer samt en stor mängd religiösa dikter, af hvilka hans *Passionstankar* är den vidlyftigaste. Atterbom har karakteriserat Freses skaldskap som en »sorg i himmelsblått» (jfr Tegnérs en »sorg i rosenrödt» om Bellmans skaldskap).

Samuel Triewald (f. 1688, ämbetsman, lämnade Sverige 1728, slutligen statsråd i holsteinsk tjänst, d. 1743) är den förste utpräglade anhängaren af den fransk-klassiska smakläran, som började göra sig gällande inom vår vitterhet. Han inslog en ny riktning och är vida mer än Frese en »öfvergångsskald». Med sina satiriska dikter, af hvilka *Satir mot våra dumma poeter* är mest bekant, gisslar Triewald (»den svenske Boileau») skarpt tidehvarfvets platta och svulstiga poesi, särskildt dess bröllops- och begrafningsverser i det utslitna maneret[1]).

[1]) Jfr Evert Wrangel: *Frihetstidens odlingshistoria.*

Digitized by Google

Frihetstiden.

(1719—1772).

Öfverblick.

Litteraturen. Den tjuguåriga fredstid, som inledde frihetstiden, var i hög grad gynnsam för en stigande odling, och tidehvarfvets litteratur företer en rik blomstring på vetenskapernas fält, i synnerhet naturvetenskapernas. Nu lefde och verkade den store »blomsterkonungen» Karl von Linné, astronomen Anders Celsius, naturforskaren och teosofen Emanuel Svedenborg, »svenska läkarekonstens fader» Nils Rosén von Rosenstein, zoologen, astronomen och fysikern Torbern Bergman, kemisten Karl Wilhelm Scheele (syrets upptäckare 1777) m. fl.

På *vitterhetens* fält är växtligheten icke lika stark, men äfven de vittra idrotterna gingo framåt med stora steg. Den riktning inom skaldekonsten, som nu var förhärskande i Europa, »den franska smaklära», vann under detta tidehvarf fast mark äfven i Sverige, och, då man förut haft till förebild den italienska och tyska vitterheten, blef mönstret nu Frankrikes och Englands i själfva verket ensartade litteratur. Svenska skaldekonsten tog en ny gestalt enligt de regler, som uttalades i »L'art poetique» af Boileau (öfvers. 1521) och tillämpades af de franska mästarne Corneille, Racine, Molière m. fl. eller af

Digitized by Google

de engelska Pope, Swift m. fl. Med tillämpning af antikens former på den moderna poesien eftersträfvade man språkets välljud och tankens ädelhet på bekostnad af fantasi och känsla. Det nyttiga förenadt med det angenäma (»utile dulci») blef lösen för tidens skaldekonst, och så uppstod denna »förståndspoesi» med sitt formpedanteri (det ymniga bruket af alexandrinen) och sitt syfte att framställa nyttiga lärdomar, hvilken ända in på 1800-talet gjorde sig gällande. Men med all sin formalism medförde den fransk-klassiska riktningen ock sin nytta, i det den främjade smakens förädling och språkets hyfsning. Emellertid skönjes vid sidan af denna också en mera självständig lyrisk riktning, och vid frihetstidens slut hade Bellman redan diktat de flesta af sina bästa sånger.

Språket. Under detta tidehvarf grundlades den språkets utbildning och renhet, som utmärker den *yngre nysvenskan.* Det ymniga bruk af främmande ord, som under storhetstiden i hög grad vanställde modersmålet, blef i betydlig mån inskränkt, då skriftställarne, synnerligast Dalin, vårdade sig om ett rent språk. *Sveriges rikes lag* af år 1734 utmärker sig för sitt rena på samma gång som kraftfulla och klara språk, och detta verk »är utan jämförelse det största konstverk i stilistisk väg, hvilket svenska språket på flera sekel har att uppvisa» (Rydqvist).

Äfven den år 1739 stiftade *Vetenskapsakademien* vinnlade sig om modersmålets vård. I dess grundregler heter det: »Svenska språkets uppodlande blifver ett af akademiens ögonmärken, hvilket ock uti skrifter, tryck och vid sammankomster endast och allenast brukas.» Och *Svenska vitterhetsakademien*

Digitized by Google

(nu »Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien»), som på initiativ af Lovisa Ulrika stiftades 1753, hade till uppgift att vårda sig om vältalighet och svenska språkets uppodlande jämte historia och antikviteter. Som grammatiker och ordboksförfattare verkade Abraham Sahlstedt (kungl. sekreterare, d. 1776). Om språkforskarne Johan Ihre och Anders af Botin talas sid. 59.

Skriftställare.

Olof Dalin (adlad von Dalin, f. 1708, ämbetsman, d. 1763) är frihetstidens mest framstående litterära personlighet, grundläggaren af den nya vitterheten och särskildt minnesvärd såsom den banbrytande »mästaren i den nysvenska prosastilen». Han grundlade sitt litterära anseende med veckoskriften *Then svänska Argus*, hvilken han som ung ämbetsman i Stockholm anonymt utgaf åren 1733—1734 (efter engelskt mönster[1]). I »Argus» afhandlar författaren moraliska ämnen och svänger med stor människokännedom satirens gissel öfver samhällslifvets lyten och dårskaper. Och strax från början blef denna moralsatiriska veckoskrift med sitt rena och kraftiga språk, som rent af gjorde epok, och med sin skämtsamma stil och sina kvicka infall en älsklingslektyr för den bildade allmänheten. Stort bifall väckte likaledes den politiska allegorien *Sagan om hästen*, där Sveriges rike är hästen och dess regenter ryttarne och landets öden skildras från och med Gustaf Vasa till Karl XII:s död.

[1]) Förebilden till Argus var *The Tatler* och *The spectator* af Steele och Addison. De första numren af Argus utkommo i dec. 1732.

Digitized by Google

Af D:s större dikter i bunden form är förnämst hans allegoriska dikt *Svenska friheten*, en didaktisk epopé i fyra sånger på alexandriner. Genom denna fosterländska dikt, föranledd af det olyckliga ryska kriget (1741—1743), blef Dalin i sin samtid en storman i diktens värld och väckte en likartad hänförelse som Tegnér med »Svea».

I de två första sångerna berättar Friheten, »en svensk, en kärleksvärd gudinna», som på skaldens åkallan från höjden sänkt sig ned till Ulrika Eleonora, sina öden i Sverige från äldsta tider. I tredje sången nedlägger drottningen sin ärfda krona för Frihetens fötter och lämnar spiran åt sin man. Sedan går hon, »lättad från bördan», att hvila och drömmer en dröm, i hvilken hon ser mörksens furste ropa på sin trotjänare Oenighet att i spetsen för andra afgrundsandar gå att fördärfva det folk, som glädes åt friheten, åt Fredrik och Ulrika. I fjärde sången vaknar drottningen och ser frihetsgudinnan vid sin sida, och på kallelse kommer äfven Svea, som förmanas af drottningen att alltid vörda Friheten, hvarpå denna äfven ger Svea några goda råd, framställande ett på samma gång frihetsvänligt och kungavänligt regeringsprogram.

Emellertid är Dalin som skald mest lyckad i sina smärre lyriska dikter, *visor* och s. k. »strövers» med till största delen skämtsamt innehåll, och i detta fall är han en föregångare till Bellman och Franzén m. fl. Många af dessa dikter äro för vår tid fullt njutbara, och i somliga har skalden tillägnat sig folkvisans ton, såsom i *Engsövisan* (med omkvädet: »Till hofva är stolt, men Engsö har tusende nöjen»).

Ypperlig är satiren *Aprilverk om vår härliga tid* (»Stor sak i forna dar»), i hvilken skalden »ironiskt» framhåller den nya tidens företräden framför den gamla.

Digitized by Google

På det dramatiska området uppträdde D. med sitt första större verk på vers (alexandriner) *Brynhilda eller den olyckliga kärleken,* ett sorgespel med ämne från hjältesångerna i Sämunds Edda, hvilket vann samtidens beundran och är frihetstidens bästa tragiska skådespel. Det stora bifall, detta sorgespel väckte oaktadt sina brister i tragisk karaktersteckning m. m., är förklarligt, om det bedömes »historiskt» och ej mätes med en senare tids estetiska måttstock. I obunden form skref han i Ludvig Holbergs manér komedien *Den afundsjuke,* som utmärker sig genom en liflig och ledig dialog och gjorde mycken lycka hos samtiden.

Som häfdatecknare har D. vunnit ryktbarhet genom sitt verk *Svea rikes historia* (till Karl IX:s död), och »en läsbar historia fick nationen först genom Dalin» (Geijer). Hade han förut med satirens vapen angripit Rudbecks »yfverborna» fantasier, så anföll han dem nu med vetenskapens, och, om än, såsom författaren själf säger, han i sitt verk mer söker sanning än vältalighet, ådagalägger han särskildt här sitt stora mästerskap i språkets behandling.

Olof Dalin var född i Halland, där fadern var präst. Som mycket ung kom D. till Lund, hvarest han vägleddes af den frejdade filosofen Anders Rydelius och genom denne insöp de åsikter om skaldekonsten, som kännetecknа tidehvarfvets vitterhet. Lund lämnade han snart, i det han på Rydelius' förord erhöll plats som lärare hos kammarrådet Klas Rålamb i Stockholm (1727) och därigenom vann inträde i flera af hufvudstadens finaste sällskapskretsar. Från dessa och från den aristokratiska ungdomsklubben »Awazu och Wallasis», som hade Dalin, churu ej adelsman, till ständig sekreterare, spridde sig alltmer ryktet om en ung skald, e. o. kanslisten Dalin; men ingen kunde föreställa sig, att den unge tjänstemannen vore författaren till Argus. Sedan anony-

Digitized by Google

mitetens slöja fallit (i slutet af 1735), blef han föremål för flera ynnestbevis. Han utnämndes 1737 till kunglig bibliotekarie, och 1739 bereddes honom tillfälle att under två år vistas utrikes, särskildt i Frankrike. Efter sin hemkomst kallades D. till medlem af Vetenskapsakademien, och, sedan »Svenska friheten» offentliggjorts, gåfvo ständerna — som redan förklarat den anonyme författaren till »Argus» sitt välbehag — Dalin i uppdrag att skrifva en svensk rikshistoria. Förut anhängare af hattpartiet drog han sig småningom tillbaka och blef, i synnerhet sedan han 1751 utnämnts till lärare för prins Gustaf, allt närmare förbunden med hofvet, hvars kretsar skalden roade med tillfällighetsdikter af lekande behag. S. å. blef D. adlad. Han fick titeln kansliråd, utnämndes till sekreterare i den nyinstiftade Vitterhetsakademien och till historiograf. Genom sina förbindelser med hofvet indrogs han emellertid i politiska stämplingar till konungamaktens utvidgande samt blef åtalad och genom domstols utslag förvisad från hofvet 1756. Under förvisningstiden, då han någon tid äfven vistades på det af honom besjungna Engsö, fortsatte han utgifvandet af sitt historiska verk. I dec. 1759 blef han ordinarie kansliråd och utnämndes, sedan hans förvisning från hofvet blifvit 1760 upphäfd, till hofkansler 1763. Samma år afled Dalin, och öfver hans graf vid Drottningholms sockenkyrka lät Lovisa Ulrika uppresa en präktig minnesvård.

Hedvig Charlotta Nordenflycht (f. 1718, gift med amiralitetspastorn i Karlskrona Jakob Fabricius, d. 1763) visar klarligen i sina dikter den gamla vitterhetens öfvergång i den nya. Under det tidigare skedet af hennes vittra verksamhet äro förebilderna karolinska tidens skalder, men från år 1753, då bl. a. Creutz och Gyllenborg blefvo hennes vittra umgängesvänner och invigde henne i den franska litteraturen, tar skaldinnan sina mönster ifrån denna och gör på samma gång stora framsteg i formellt afseende.

Fru N. väckte först allmänhetens uppmärksamhet med den elegiska diktsamlingen *Den sörjande turturdufvan*, åtta sånger (jämte epilog) på allmänt kända melodier, hvari hon gaf uttryck åt sin djupa sorg öfver

Digitized by Google

sin mans död efter blott sju månaders äktenskap. Sedan utgaf hon under några år en poetisk årsskrift, *Kvinnligt tankespel* (»Af en herdinna i Norden»), som innehåller flertalet af hennes dikter till seklets midt. Under det senare skedet af sin vittra verksamhet ägnade sig skaldinnan äfven, ehuru med mindre framgång, åt episk diktning, såsom i *Försök till Caroliade*, skildrande tåget öfver Bält (jfr Gyllenborgs »Tåget öfver Bält»). I poemet *Fruntimrets försvar,* en stridsskrift mot Rousseau, framhåller hon med värme kvinnans rätt att deltaga i arbetet för andlig odling. Främsta rummet bland fru N:s vitterhetsalster intaga hennes lyriska dikter, i synnerhet de i den erotiskt klagande arten.

Fru N. var själen i det vittra samfundet »Tankebyggarorden», som stiftades 1753 och samma år valde henne till preses. Sällskapet, som också hade Creutz och Gyllenborg till medlemmar, nedlade frukterna af sin verksamhet i »Våra försök» och sedan i »Vitterhetsarbeten», ett urval ur det förra arbetet jämte nya dikter. Tankebyggarorden upphörde 1763, då fru N. dog och Creutz blef minister i Spanien, och efterföljdes 1766 af det vittra sällskapet »Utile dulci».

Hedvig Charlotta Nordenflycht visade redan i barndomen stor lust för studier men däremot ingen håg för kvinnliga sysselsättningar. Vid sybågen och knyppeldynan hade hon alltid en bok gömd under förklädet och stal sig från början till kunskapens frukter. Men, sedan föräldrarna flyttat till landet, fick hon full frihet att studera. I föräldrahuset vistades tidtals en ung och lärd mekaniker Johan Tideman, som mycket sysselsatte sig med den vetgiriga flickan och vägledde henne i litterära och filosofiska ämnen. Med Tideman blef hon vid sexton års ålder trolofvad — enligt faderns uttalade önskan på dödsbädden —,

Digitized by Google

ehuru fästmannen var både sjuklig och vanskapad. Emellertid bröts denna förbindelse tre år därefter genom Tidemans död. Om ett år, sedan familjen återflyttat till Stockholm, förlofvade sig Hedvig Charlotta med en begåfvad och vitter ung prästman, Jakob Fabricius, hvilken såsom lärare i franska språket förts i hennes väg. Deras giftermål fördröjdes emellertid, emedan hennes broder såsom giftoman lade hinder vägen, enär systern var af adel — visserligen af färskt datum, då fadern, kamrern Anders Nordbohm, blifvit adlad — men Fabricius ofrälse. Till deras lycka måste brodern för svindlerier rymma till Tyskland, och så kunde bröllopet firas i maj 1741. Men lyckan varade blott till dec. s. å., då Fabricius afled. Den unga änkan hängaf sig åt en gränslös sorg, som flera veckor höll henne fängslad vid sjukbädden. Sedan hon tillfrisknat, återvände hon till sin födelsebygd och hyrde sig en torpstuga på Lidingön, där hon i sin enslighet och sorg skref elegier, som hon sjöng vid sin klavcymbal. Det var en samling af dessa, som hon utgaf under titeln »Den sörjande turturdufvan». År 1744 inflyttade fru N. till hufvudstaden och utgaf där bl. a. »Kvinnligt tankespel» (1744—1750) samt gjorde omsider bekantskap med flera unga vitterhetsidkare och höll »litterär salong». Slutet af skaldinnans lif var tragiskt. Å nyo uppväcktes hos henne, ehuru 43 år gammal, en svärmisk kärlek till en ung man, Johan Fischerström, som också tycks ha ingifvit henne förhoppningar. Då Fischerström arrenderade en gård under herresätet Sjö, byggde fru N. åt sig en bostad ej långt därifrån och i närheten af Skokloster, hvilken hon kallade »Lugnet». Men lugnet och lyckan varade ej länge, ty hos henne uppstod misstanken, att F. alltför gärna sällskapade med herresätets ägarinna, grefvinnan De la Gardie. I sin svartsjuka ställde fru N., vid ett besök på Sjö, till en scen, som i betänklig grad uppskakade de bägge damerna, hvilka båda afledo 1763. — »Herdinnan i Norden», som fru N. kallade sig (med anspelning på initialerna i *H*edvig *N*—t), firades som »den svenska Sapfo» och jämfördes med den grekiska skaldinnan, hvilken man pådiktat att hafva af försmådd kärlek störtat sig i hafvet. Åt fru N. har Svenska akademien i Skoklosters kyrka ägnat en minnessten.

Gustaf Filip Creutz (f. 1731, grefve, kanslipresident, d. 1785) är en af Sveriges yppersta skalder och var läsvärldens gunstling, i synnerhet ungdomens och det kvinnliga släktets. Samma förtjusning, med hvilken i en senare tid »Fritiofs saga» lästes, väckte

Digitized by Google

Creutz' herdedikt *Atis och Camilla,* »en sång så ljuf som lärkornas om våren» (Tegnér), skildrande ett arkadiskt landskap med lundar af lager och myrten, den uppvaknande kärleken mellan en ung jägare och en Dianas prästinna, de älskandes pröfningar och slutliga lycka. Detta idylliska epos i fem sånger är utmärkt genom språkets och versens skönhet (formfulländade alexandriner) samt genom sina täcka naturmålningar, om än dessa äro alltför omständliga för ett epos och därför numera ej så tilltalande. Likaledes utmärkta genom språkets och versens melodiska klang äro bl. a. dikter idyllen *Sommarkväde* samt *Elegi,* en herdes klagan öfver sin herdinnas hårdhet, och *Dafne*, skildrande en ung flickas inträde i stora världen.

Genom skaldens tjuguåriga vistelse i utlandet (från 1763) blef hans diktarverksamhet afbruten och omfattade egentligen blott ett årtionde.

Gustaf Filip Creutz var född i Finland och studerade vid Åbo universitet, innan han vid tjugu års ålder anställdes i kungl. kansliet 1751. Två år därefter blef han på samma gång som Gyllenborg medlem af Tankebyggarorden, och äfven samma år, som Gyllenborg blef kavaljer hos prins Gustaf, anställdes C. som kavaljer hos hertig Adolf Fredrik (1756). Bekantskapen mellan Creutz och Gyllenborg öfvergick till en vänskap, som varade för hela lifvet och blef betydelsefull för Sveriges vitterhet genom det inflytande, de utöfvade på hvarandra, »dessa tvillingsstjärnor på svenska vitterhetens himmel». Tjugu år vistades C. i utlandet, tre år som minister i Spanien och sjutton år som minister och ambassadör i Paris, hvarest Lidner var upptagen i hans hus åren 1781—1782. Hemkallad 1783 utnämndes C. till riksråd och kanslipresident och hörde till Gustaf III:s förtroliga umgängeskrets.

Gustaf Fredrik Gyllenborg (f. 1731, grefve, kansliråd, d. 1808) är en framstående representant af

Digitized by Google

den åsikt om skaldekonstens väsen, som var stadgad vid ingången till gustavianska tiden. G:s poesi är företrädesvis »vältalighetens», såsom all reflexionspoesi, förståndets resonerande öfver hvarjehanda ämnen i formfulländade verser. Endast här och där i sina dikter röjer han verklig poetisk ingifvelse men lägger i dagen ett patriotiskt sinne och en varm känsla för naturen, t. ex. i den beskrifvande diktcykeln *Årstiderna* (i sht »Vinterkväde»). Den satirisk-didaktiska dikten *Världsföraktaren*, som han kallade sitt »mästerstycke», gisslar tidens seder och framhåller, att »toleransen är den bästa vishetsläran». G:s *fabler* (ett hundratal) höra till det bästa af detta slag inom vår litteratur. Skaldens vidlyftigaste dikt, hans historiska epos *Tåget öfver Bält*, har med sin historiska omständlighet och sitt maskineri med personifierade naturkrafter och moraliska egenskaper ej vunnit erkännande, hvarken af samtid eller eftervärld, oaktadt vissa vackra och fängslande partier. Äfven som dramatisk författare försökte han sig men med föga framgång. Gyllenborgs diktning är »storvulen och kraftig», och de gustavianska skalderna blickade upp till honom såsom en skaldekonstens nestor.

Gustaf Fredrik Gyllenborg var född samma år som Creutz och de båda vännerna blefvo samtidigt så väl medlemmar af Tankebyggarorden som anställda vid hofvet (se Creutz). Han tillhörde en vitter släkt. Hans farbroder Olof G. var en af tidens skalder, och en annan farbroder, »hattarnes» bekante chef Karl G., var också skald och dramatisk författare (se nedan). G:s efterträdare i Sv. akademien, Franzén, yttrade om honom, att »sanningens språk var lika oskiljaktigt från Gyllenborgs läppar som från hans penna».

Karl Gyllenborg (f. 1679, hattpartiets bekante chef, kanslipresident, d. 1746) skref bl. a. teaterpjeser, af hvilka komedien

Digitized by Google

Svenska sprätthöken är det första svenska originalstycke, som uppfördes på den år 1737 inrättade Kungl. svenska skådeplatsen (»Teatern på Bollhuset»).

Reinhold Gustaf Modée (f. 1689, hofrättsassessor, lagsamlare, d. 1752) sysselsatte sig med dramatiskt författarskap till vederkvickelse mellan trägna juridiska göromål och skref för den nybildade svenska scenen, efter Molières och Holbergs mönster, komedierna *Fru Rangsjuk* och *Håkan Smulgråt* samt *Dårhuset*. Modée är ansedd för tidehvarfvets bäste komediförfattare.

Jakob Henrik Mörk (f. 1714, kyrkoherde, d. 1763) lefver i eftervärldens hågkomst såsom Sveriges »förste romanförfattare», som han blifvit kallad i litteraturhistorien, då man lämnat ur räkningen så väl Urban Hjärnes herderoman »Celadon och Stratonice» som Leyoncronas »Fragment af en herderoman». I sitt ungdomsarbete *Adalriks och Götildas äfventyr* tog M. ämnet ur den fornnordiska sagovärlden, hvilken han likväl tecknade efter moderna begrepp, här och där hänsyftande på samtida händelser. Hans andra roman *Teckla* (»eller den bepröfvade trons dygd») har till ämne det underverk, som sker genom tron (enligt en legend från kejsar Neros tid). Mörks språk är förtjänstfullt, och i »minnestalen» i Vetenskapsakademien är hans vältalighet mera koncentrerad än i romanerna med deras moraliska syfte.

Jakob Wallenberg (f. 1746, kyrkoherde, d. 1778) har vunnit en stor popularitet genom sin humoristiska berättelse *Min son på galejan*, hvari han med mycken kvickhet och öppen blick skildrar, dels på prosa och dels på vers, sina rescintryck, då han såsom skeppspräst i Ostindiska kompaniets tjänst gjorde (1769—

Digitized by Google

1771) den första af sina tre resor. Arbetet, som först efter författarens död utgafs i tryck (1781), läses än i dag med nöje. W. har bl. a. äfven skrifvit, efter franska skolans mönster, skådespelet *Susanna*, hvilket med sina välljudande alexandriner uppförts i Stockholm ej mindre än 51 gånger.

Olof Carelius (f. 1702, kyrkoherde, d. 1758) är likasom A. Odel en berömd visdiktare från denna tid. Han är författare till den populära dikten *Hönsgummans visa* (om det herrskap, som bott på »herregålen under fyra tjog år å så nitton därtill», d. ä. om Sveriges rike och regenthus från Kristina till Adolf Fredrik).

Anders Odel (f. 1718, ämbetsman, d. 1773) skref som ung student den ryktbara *Malcolm Sinclairs visa*, hvilken dikt i nittio strofer i hög grad stämde opinionen för krigsförklaringen mot Ryssland 1741. O. skref äfven åtskilliga sagor samt »Den nya svenska Argus» (1767—1768) m. m.

Olof Rudbeck (f. 1750, sonsons son till Olof Rudbeck d. ä., kanslist, d. 1777) författade vid sjutton års ålder den komiska hjältedikten *Boråsiaden*, skildrande ett bondupplopp i Västergötland, och därpå grundar sig egentligen hans skalderykte. Han skref äfven ett annat komiskt epos, *Neri*, samt åtskilliga mindre poem, »alla utmärkta af elegans i formen».

Olof Bergklint (f. 1733, lektor i Västerås, sedan kyrkoherde i Skåne, d. 1808) var en mångsidig författare och ganska framstående bland sin tids lyriska skalder. De bästa af hans dikter äro *Ode öfver motgång* (»Hur länge skall stormen då räcka?») och elegien *Den blinde* jämte en del tillfällighetsdikter. B. var äfven vitter kritiker, och han sökte gifva sin granskning en vetenskaplig karakter. I sitt väl skrifna *Tal om skaldekonsten* har han höjt sig öfver sin tids estetiska åsikter, om han än i det hela hyllar den franska smakläran. Som talare var han utmärkt, och hans

Digitized by Google

prosastil är vacker. Bergklint stiftade sällskapet »Vitterlek» och upptogs äfven i »Utile dulci».

Karl Mikael Bellman (f. 1740, tit. hofsekreterare, d. 1795) intager ett af de allra främsta rummen bland Sveriges skalder och är den egendomligaste af dem alla. Han hör med sin diktning äfven till gustavianska tiden, men skaldens blomstringstid inträder med året 1766, och före frihetstidens utgång hade han diktat de flesta af sina bästa sånger, såsom större delen af *Fredmans epistlar*, åtskilliga dryckeskväden i *Fredmans sånger* samt flera af de dikter, som sedan samlades under namn af *Handlingar rörande Bacchi Ordenskapitel.* Under några år stod B:s skaldskap nu på sin höjdpunkt. Stort uppseende väckte *Bacchi tempel, öppnadt vid en hjältes död* (1779), som utkom i tryck 1783 och är den största af ordenskapitlets handlingar. Under de femton sista åren af sin lefnad alstrade skalden jämförelsevis få dikter, som uppenbara hans egendomliga begåfning. B:s yppersta diktsamlingar *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*, af hvilka den förra och förnämsta samlingen utkom 1790 och den senare 1791, förvärfvade åt honom sistnämnda år Lundbladska priset i Svenska akademien för hans »sällsynta och originella snille».

Grunden till Bellmans utomordentliga popularitet är främst att söka i den »innerliga förening af dikt och ton», som är ett genomgående drag i hans diktning. Ord och musik smälta tillsammans, och versen är helt och hållet byggd på den musikaliska rytmen. »Skaldens lågande inre sökte sig alltid först form i

Digitized by Google

toner, och ur dessa framsprungo orden» (Ljunggren). Och musiken målar på sitt vis hvad orden på sitt. Därför uppfattas B:s dikter egentligen, först när de sjungas. Tonsättare i vanlig mening var han väl icke, utan han lånade från alla möjliga håll melodier, hvilka han mer eller mindre omskapade. Men sådana dessa införlifvats med skaldens dikter, äro de, med få undantag, formfulländade och öfverträffa ofta originalet, så att de af det allmänna medvetandet fattas som fullt bellmanska.

Det är förnämligast sånger ur »Fredmans epistlar» och »Fredmans sånger», som blifvit så populära. Men äfven »Handlingar rörande Bacchi ordenskapitel» inrymma en och annan mera bekant sång, såsom den ofta sjungna *Hvem är, som ej vår broder minns?*

Bellmans betydelse som skald är att söka i hans stora förmåga att i detalj skildra och måla, vare sig han återgifver hufvudstadens folklif, eller han skildrar naturlifvet i stadens omgifningar, och kanske ligger skaldens förnämsta styrka i hans naturmålningar, t. ex. *Fredmans ep. 49* (»Mamsell Ulla, märk, mamsell») och *Fredmans sång 64* (»Fjäriln vingad syns på Haga»). Äfven däri består Bellmans storhet, att han gifvit ett hittills ensamt stående uttryck för den »humor», som ligger i det svenska folklynnet, för denna egendomliga blandning af vemod och lefnadslust, som är ett utmärkande drag i detsamma.

»Och märk det vemodsdraget öfver pannan,
ett nordiskt sångardrag, en sorg i rosenrödt.»

Också B:s idylliska naturskildringar stå nästan alltid i humorns tjänst, ej blott de sånger, i hvilka

Digitized by Google

skalden låter sina komiska och burleska figurer, en Fredman, Ulla Vinblad, Movitz m. fl. typer ur hufvudstadens lägre klasser, tumla om i backantisk yra.

Om B:s lif och diktning hafva olika omdömen blifvit fällda. Sanningen kommer man närmast, om man i B. ser en glad sångare, hos hvilken glädjen var något helt naturligt, och som, ehuru visst icke fri från tidslynnets njutningstörst, likväl ingalunda var någon stallbroder till de dryckeshjältar, som figurera på hans komiska taflor.

För att rätt bedömas måste Bellmans personlighet och diktning ses i samband med den tid, under hvilken skalden lefde. Då var det mycket vanligt, att man vid samkväm hängaf sig åt ett gladt och uppsluppet lefverne, ej blott i vänkretsar på värdshusen utan till och med på bjudningar i hemmen. Naturligtvis indrogs lätt i dylikt umgängeslif den glade sångaren B., rolighetsministern, som t. ex. kunde ett tu tre lägga bort luta eller cittra och med knifvar, glas, brickor o. d. eller med munnen efterhärma olika instrument o. s. v. Också torde B:s sånger ursprungligen hafva tillkommit endast i syfte att roa vänkretsar och familjer, med hvilka han umgicks. Hur B. nu kom att taga motiven till sina humoristiska målningar just ur de kretsar, han besjungit, är lätt att förklara. Det ingick nämligen i tidens seder, att, när krogbalens toner lockade, hög och låg ogeneradt blandade sig med hvarann. »Då kommo tidens grefvar och baroner med och dansade, och det var en poesi öfver detta dansnöje, denna publika bal, som gjorde den lika sorglös, lika munter som en fest i det gröna»[1]). Men därför behöfde ej dylika tillfälliga dansörer komma i någon intimare beröring med det egentliga balsällskapet, med dessa glädjedruckna bröder och systrar i Bacchus' och Fröjas hof, hvilka gåfvo skalden ett så ypperligt stoff för hans komiska taflor.

Man har än jämfört Bellman med grekernas Anakreon och än liknat hans skildringar vid en Hogarths

[1]) Se Hellen Lindgren: *Sveriges vittra storhetstid.* Jfr ock Nils Erdman: *Carl Michael Bellman.*

Digitized by Google

taflor o. s. v., men, för att låna Kellgrens ord, Bellman är *Bellman* och ingen annan. Ingen har så som han med humoristens blick, med denna milda ironi, som icke uttalar någon sträng förkastelsedom, skildrat hjältarna i sina burleska dityramber med deras naiva sorglöshet och hängifvenhet för lifvets njutningar samt stundom melankoliska stämning, framkallad af en otyglad lifsglädje. Och ingen har mera än han i sina idylliska naturskildringar visat sig ha öga för naturens hänförande skönhet.

»Det finns ej tid, som dessa toner söfver,
det finns ej land, som deras like har.»

Karl Mikael Bellman föddes i Stockholm den 4 febr. 1740, den äldste af 21 syskon. Han var son till sekreteraren och tit. lagmannen Johan Arndt B. och Katarina Hermonia, dotter till Mikael Hermonius, kyrkoherde i Maria församling. B. tillhörde en musikalisk släkt. Farfadern, som också hette Johan Arndt och var professor i Uppsala, ägde en vacker röst, spelade med talang och informerade i musik. Fadern älskade likaledes musik och vitterhet. Äfven modern spelade och sjöng, och B. ärfde tillika hennes milda, öfverseende sinne. I hemmet fick B. en vårdad uppfostran och inskrefs som student i Uppsala 1758. Där dröjde han emellertid ej länge. Redan följande år antogs han som e. o. tjänsteman i banken. Efter att där och i tullverket ha tjänstgjort en tid, utnämndes han, genom Gustaf III:s bemedling, 1776 till sekreterare i nummerlotteriet, blef hofsekreterare med någon pension samt gifte sig s. å. med Lovisa Fredrika Grönlund († 1847). I sällskapet »Par Bricole» var B. den förste ordensskalden (se O. Kexel). Under de sista åren af sin lefnad hemsöktes skalden af ekonomiska bekymmer, i synnerhet sedan hans kunglige beskyddare bortgått, äfvensom af en tilltagande sjuklighet. B. dog den 11 febr. 1795.

Vältalare.

Karl Gustaf Tessin (f. 1695, grefve, öfverintendent efter fadern, riksråd, kanslipresident, hattpartiets mest representative man, d. 1770) var en framstående

Digitized by Google

vältalare (med Cicero till förebild) och hyste, oaktadt sin gedigna franska bildning i tidens smak, varmt intresse för svensk litteratur och svenskt språk, hvarom vittnar hans *Tal om svenska språkets rykt och uppodlande*. Bland T:s skrifter äro mest bekanta *En gammal mans bref till en ung prins* (kronprins Gustaf, hvars guvernör han en tid var), som Lovisa Ulrika lät trycka 1751. T. röjde tidigt ett ovanligt konstsinne och lade grunden till Akademien för de fria konsterna (då kallad »ritareskolan»).

Anders Johan v. Höpken (f. 1712, grefve, riksråd, kanslipresident, d. 1789) har blifvit kallad »Sveriges Tacitus» och var en vältalare af hög rang. Hans *tal*, såsom talet i Vetenskapsakademien *Om yppighets nytta*, samt hans *äreminnen*, förnämligast det öfver K. G. Tessin, utmärka sig för tankens djup, uttryckets kraft, språkets prakt och renhet. Tillsammans med Linné m. fl. stiftade han Vetenskapsakademien, hvars stadgar han utarbetade och hvars förste sekreterare han var. Äfven var han den förste, som vid Sv. akademiens stiftelse af konungen kallades att intaga en plats i densamma.

Karl v. Linné (f. 1707, professor i Uppsala, d. 1778), Sveriges berömde naturforskare och en af de yppersta vetenskapsmän i världen, ådagalägger i sina *tal*, såsom *Märkvärdigheter uti Insekterna* m. fl. andra, hållna i Vetenskapsakademien, samt i sina *resebeskrifningar* snillets okonstlade vältalighet, och han har i sin mån bidragit till modersmålets förkofran i rikedom och skönhet.

Digitized by Google

Språk- och häfdaforskare.

Olof Dalin (se sid. 46).

Johan Ihre (f. 1707, professor i Uppsala, d. 1780) har brutit en ny bana för svensk språkforskning genom sin berömda ordbok öfver svenska språket *Glossarium Sviogothicum*, hvilket på latin skrifna lexikon är ett monumentalt verk af högt värde, hvarmed han vann ryktbarhet äfven utom fäderneslandets gränser. Jämväl på andra områden, såsom historiens, fornforskningens m. fl., utöfvade I. en förtjänstfull verksamhet.

Sven Lagerbring (f. 1707, före adlandet Bring, professor i Lund, d. 1787) utmärkte sig som historieskrifvare genom grundlig forskning och kritisk skärpa. Han utgaf *Svea rikes historia* (till början af Kristian I:s regering) och *Sammandrag af Svea rikes historia* till 1772), hvilket arbete öfversattes på franska och för utländingar blef en hufvudkälla för kunskapen om vår historia.

Anders af Botin (f. 1724, kammarråd, d. 1790) anses för Sveriges vältaligaste historieskrifvare före Geijer. Han författade *Utkast till svenska folkets historia* (till Gustaf Vasa) samt *Svenska folkets historia* (i utvidgad form, till 1250). Utmärkt är hans arbete *Beskrifning om svenska hemman och jordagods*, och hans verk *Svenska språket i tal och skrift* anses för ett af de grundligaste öfver modersmålet.

Olof Celsius d. y. (f. 1716, hist. professor i Uppsala, biskop i Lund, d. 1794) har äfven vunnit ryktbarhet som historiker. Af hans hand äro: *Gustaf I:s*

Digitized by Google

historia (öfvers. på tyska) samt *Erik XIV:s historia* (öfvers. på tyska och franska). Som talare hade Celcius ett berömdt namn.

Gustavianska tiden.

(1772–1809).

Öfverblick.

Litteraturen. Den riktning i skaldekonsten, som under föregående tidehvarf vunnit fast mark äfven i vårt land, den fransk-klassiska, nådde under detta höjden af sitt välde. De sista åren af frihetstiden hade icke varit gynnsamma för skönlitteraturen — om man bortser från Bellman, hvilken då redan stadgat sitt rykte som skald —, men, sedan med Gustaf III »solen å nyo brutit fram på fosterlandets himmel», förut så fördystrad af partiernas strider, utvecklade den vittra litteraturen vackrare blommor än någonsin förr. Däremot står den vetenskapliga odlingen icke lika högt, och gustavianska tiden har ej att uppvisa sådana vetenskapsmän som frihetstiden, om man undantager dem, som från denna tid lefde kvar. Den bildade allmänheten omfattade den s. k. »upplysningens» läror, hvilka redan under frihetstiden

Digitized by Google

nunnit hit, men någon högre vetenskaplighet omhägnades icke, och för den fria forskningen var den skuggrädde Gustaf IV Adolfs regering allt annat än gynnsam.

Upplysningstidehvarfvet kallas i allmänna historien den kulturperiod, som omfattar den senare hälften af 1700-talet. Den s. k. *upplysningen* eller *upplysningsfilosofien,* »det sunda förståndets filosofi», ledde sitt ursprung från England (ur filosofen Lockes empirism) och utvecklades i Frankrike af en Montesquieu, Voltaire och de s. k. Encyklopedisterna samt framträdde äfven i viss mån i »Die deutsche Aufklärung». Dess förtjänst är att ha utrotat en mängd fördomar, vidskepelser och missförhållanden, men dess insats i den mänskliga utvecklingen blef hufvudsakligen blott af nedrifvande art och dess slutliga frukt — franska revolutionen.

Med all sin hängifvenhet för fransk bildning och smak hyste Gustaf III likväl stor nitälskan för en fosterländsk litteratur och omfattade dess målsmän med mycken välvilja. Därför, hur stort det franska inflytandet än var, vann dock det nationella elementet en ej ringa grad af utveckling. Ett af de förnämsta medlen att bilda och förädla nationen såg konungen i teatern, och därför inrättade han *Kongl. stora teatern* (»Patriis Musis»), som invigdes 1782.

Förut hade konungen 1773 låtit inviga *Kungl. operateatern* i Bollhuset, sedan han vid sitt tillträde till regeringen afskedat det franska skådespelaresällskapet. Den år 1737 inrättade »Kungl. svenska skådeplatsen», å hvilken ej så få svenska originalstycken blifvit uppförda, hade nämligen på 1750-talet undanträngts af franska teatersällskap, som mera gynnades af hofvet.

Likaledes för att främja vitterheten och språket stiftade Gustaf III *Svenska akademien* 1786. Detta samfund, bildadt efter mönstret af Franska akademien, består af 18 ledamöter och har till uppgift att »vårda

Digitized by Google

och befrämja skaldekonst och vältalighet samt upphöja och utsprida äran och minnet». Dess valspråk är »Snille och Smak».

Språket. Den utveckling, som språket vunnit under föregående tidehvarf, fullbordades alltmer under detta. Väl uppstod ingen vetenskaplig forskare i modersmålet under denna tid, »men hvad gustavianska tiden genom sina förnämsta skalder och författare uträttat, är väl värdt ett tacksamt erkännande» (Ljgn). Särskildt ansåg Gustaf III teatern vara ett lämpligt fält för språkets uppodlande, och Sv. akademien hade, enligt sina stadgar, till sitt »yppersta och angelägnaste göromål att arbeta uppå svenska språkets renhet, styrka och skönhet». Också upptager hela 1:a delen af Sv. akademiens handlingar (i nya serien från 1796) en *Afhandling om svenska stafsättet,* som är författad af K. G. af Leopold och i allmänhet utgår från uttalsprincipen.

Skriftställare.

Gustaf III har mer än någon annan svensk konung utöfvat inflytande på litteraturen. Han var själf både dramatisk författare och vältalare. Allt ifrån sin barndom visade Gustaf III omisskännliga anlag för dramatiskt författarskap och började redan som tioårig gosse skrifva små teaterstycken på franska. En stor betydelse för detta författarskap hade konungens ganska ovanliga historiska kunskaper, särskildt i den inhemska historien [1]). Också är omkring hälften af

[1]) Se Oscar Levertin: *Gustaf III som dramatisk författare.*

Digitized by Google

Gustaf III:s många dramatiska alster *svenska* historiska skådespel, såsom *Gustaf Adolf och Ebba Brahe* samt det berömda *Siri Brahe och Johan Gyllenstierna*, »ett konstverk, utfördt med en född dramatikers blick för scenen», m. fl. Äfven gjorde konungen utkast till flera skådespel, hvilka sedan i detalj utfördes af andra (jfr Kellgren). Som vältalare utmärkte han sig i synnerhet med sina »riksdagstal», och han var den förste, som vann Svenska akademiens stora pris i vältalighet för *Äreminne öfver Lennart Torstensson.*

Johan Henrik Kellgren (f. 1750, Gustaf III:s bibliotekarie och sekreterare, d. 1795) är den främste af gustavianska tidens skriftställare och vitterhetsidkare, och han utöfvade stort inflytande som kritiker och »upplysningens» banérförare i vårt land. Med sitt poetiska sinne förenade han ett skarpt och omutligt förstånd, en utomordentlig kvickhet samt en ovanlig förmåga att behandla språket. I början af sin skaldebana var han visserligen lärjunge af den franska skolan, men under det senare skedet af sin utveckling går han oupphörligen framåt i sina åsikter om lifvet och diktkonsten. Därtill bidrog i ej ringa mån hans litterära strid med Thorild, och han gjorde sig alltmer förtjänt af det namn, som denne en gång gifvit honom: »Behagens skald».

Kellgren vann en mera allmän uppmärksamhet först genom tidningen *Stockholmsposten*, som han tillsammans med K. P. Lenngren, skaldinnans man, började utgifva 1778, och hvari han var den egentliga själen. I detta dagblad verkade han oaflåtligt för nationens

Digitized by Google

upplysning och förädling, »slog de stora slagen, de blixtrande, för sanning, rätt och vett» (Tegnér) samt utöfvade som smakdomare stort inflytande genom sin stränga vittra kritik. Hans artiklar, sådana som *Filosofen vid landsvägen* och *Strödda reflexioner* m. fl., höra till upplysningstidehvarfvets yppersta prosaiska skrifter. Kellgrens prosa når emellertid sin höjdpunkt i hans förträffliga *Företal till Fredmans epistlar* samt i hans anmärkningar till satiren »Man äger ej snille för det man är galen».

Som skald lade Kellgren grunden till sin ryktbarhet med sina satiriska dikter. Af denna art äro: *Mina löjen*, hvari skalden beler olika samhällsklassers svagheter; *Man äger ej snille för det man är galen*, satiriserande folks vidskepelser och dårskaper; fabeln *Fåglarnas vitterhetsakademi*, där kråkor vinna pris men ingen näktergal; *Ljusets fiender*, en kvick satir öfver dem, som af ömkliga bevekelsegrunder sky ljuset och sanningen; den allbekanta satiren *Dumboms lefverne* (efterbildning af en gammal fransk visa).

Sin stora begåfning som rent *lyrisk* skald lägger han i dagen förnämligast i dikter från senaste åren, såsom den beundransvärda *Nya skapelsen eller inbillningens värld* (»Du som af skönhet och behagen»), hvari kärlekens idealiserande makt besjunges, och hvarom Tegnér en gång sjöng:

> »Sen Nya skapelsen stått fram i dagen,
> hvad ha vi andra till att skapa mer.»

Till denna art höra vidare: den elegiska sången *Till Kristina*, ställd till skaldens svägerska och skrifven

Digitized by Google

på orimmade jamber (hvilken versform K. förut ogillat); det på antikt (asklepiadeiskt) versmått skrifna *Ode till sällheten* (»Du, med trängtande rop kallad af slaf och kung») m. fl.

K:s lyriska begåfning gjorde sig i hög grad gällande, då han hade att utföra, efter konungens utkast, texten till operorna *Gustaf Vasa* (med kören: »Ädla skuggor, vördade fäder»; musiken af Naumann) och *Aeneas i Carthago* (musiken af Kraus). Äfven versifierade han konungens skådespel *Gustaf Adolf och Ebba Brahe* till operatext (musiken af Vogler).

Kellgren var sekreterare i det vittra sällskapet »Utile dulci» (se sid. 48), som fortlefde till 1786, då Sv. akademien stiftades och tillägnade sig dess förnämsta ledamöter.

Johan Henrik Kellgren var född i Västergötland och son till kyrkoherden Jonas Kellgren, bondson från Källby socken. Sedan K. genomgått Skara skola och gymnasium, idkade han studier vid Åbo universitet, där han vid 21 års ålder promoverades till filos. magister och kallades till docent i vitterhet (1774). Här utgaf han sina första dikter i »Tidningar, utgifna af ett sällskap i Åbo» (hvilket sällskap var vitterhetsgillet *Aurora*, som i likhet med *Apollini sacra* i Uppsala var en utgrening af *Utile dulci* i Stockholm). År 1777 flyttade K. till Stockholm, där han blef informator i generalen grefve Meijerfelts familj. I hufvudstaden öppnades för honom en ny värld. Meijerfelts hus var ofta en samlingsplats för Stockholms förnäma sällskapskretsar, och grefvinnan Meijerfelt var en af de tre skönheter, för hvilka skalden nedlade sin hyllning i poemet *Gratiernas döpelse*. Att tonerna från en sådan lyra som Kellgrens snart skulle väcka Gustaf III:s uppmärksamhet, är naturligt. Konungen utnämnde honom 1780 till sin bibliotekarie och sedermera till sin handsekreterare, hvilken sistnämnda befattning likväl blott gällde det vittra skriftställeriet. Då Gustaf III stiftat Svenska akademien, blef K. en af de tretton ledamöter, som konungen själf utnämnde. Kellgren var en ädel personlighet med en manlig och frimodig karakter och utöfvade under sin korta lefnad en högst betydelsefull och framgångsrik litterär verksamhet. Han var vid sin död endast 44 år gammal.

Digitized by Google

Karl Gustaf af Leopold (f. 1756, före adlandet Leopoldt, Gustaf III:s handsekreterare, kansliråd, d. 1829) intager i vår odlingshistoria ett synnerligen framstående rum. Efter Kellgrens tidiga bortgång var han förkämpen på den humanistiska bildningens område, och som främjare af »upplysningens» sunda, ej urartade läror utöfvade han ett väsentligt inflytande på det allmänna tänkesättet.

Såsom den franska smaklärans främste målsman blef Leopold omsider den, mot hvilken Nyromantiska skolans kämpar (»fosforisterna») företrädesvis riktade sina angrepp, då de i början på 1800-talet uppträdde med sin kritiska och reformatoriska verksamhet. Äfven förut hade han brutit mången lans för den gamla smakläran, nämligen som bundsförvant åt Kellgren i dennes fejd med Thorild, och under Kellgrens sjukdom hade han ensam upptagit striden, som till en del utkämpades också i tidningen »Extra posten», hvari Leopold var en ledande medarbetare.

Som skald ägde han mindre begåfning än Kellgren och röjer icke någon djup känsla och djärf fantasi, men han hade ett skarpt reflekterande förstånd, en gnistrande kvickhet och stor talang i formellt afseende. Med sin *Sång öfver Kellgren* (»Dårar, laster, fröjden er») intog han dennes skaldetron, och i Leopolds vittra alster torde gustavianska tidehvarfvets egendomliga anda klarast afspegla sig.

Han vann först ryktbarhet genom sina »Erotiska oden», såsom *Den sofvande och vakande sköna* (»Jag såg Semir af sömn betagen») m. fl., och andra lyriska

Digitized by Google

dikter, i hvilka någon moraliserande tendens ännu ej spåras. Af skaldens allvarliga dikter är främst att märka det sköna stycket *Försynen* (»Skall jag det enda hopp förlora»). Med stor förtjusning mottogs lärodikten *Predikaren* (»Min son, tag läran af min mun»), hvari L. framlagt sin vishetslära. Ett mästerstycke är den poetiska berättelsen *Eglé och Annett*, skildrande ett enkelt landtlifs ljufhet och lycka i motsats till den stora världens tomma nöjen och flärdens glitter. Sagan *Den vackra bedjerskan* är L:s yppersta satiriska stycke, utmärkt af fin ironi och behagfull framställning. Satiriska dikter äro f. ö. *Byxorna*, hvarmed Kants lära om tid och rum förlöjligas, *Den nya kolonien*, i hvilken skämtas med Nyromantiska skolan, *Mina nya rum*, hvari skalden gör sig lustig öfver arkitekturens alster såsom »frusen musik», *Per Enebom* (mel.: »Sinclairsvisan») m. fl. Leopold skref äfven många »skaldebref» och bland dem flera till Gustaf III.

På det dramatiska området framträdde L. med bl. a. tragedierna *Oden* (l. »Asarnas utvandring») och *Virginia* (ur Roms historia under decemvirerna). Dessa sorgespel, i synnerhet det förra, mottogos med stort bifall och uppfördes många gånger. På uppdrag af Gustaf III versifierade han dennes opera »Frigga».

Som tänkare och smakdomare framlade Leopold sina åsikter i en stor mängd afhandlingar och kritiska uppsatser, t. ex. *En blind mans besinningar i filosofien* och *Om smaken och dess allmänna lagar*. Modersmålet ägnade han sin vård särskildt genom sina afhandlingar om *stafsättet* (jfr sid. 62).

Digitized by Google

Karl Gustaf af Leopold var född i Stockholm 1756 och son till tullkontrollören K. A. Leopoldt, sedan tullförvaltare i Norrköping. Som ung student i Uppsala väckte L. uppseende med *Ode öfver 1 nov. 1778* (kronprinsens födelsedag), och Kellgrens granskning däraf framkallade en häftig strid mellan de bägge skalderna, hvilka emellertid omsider försonades och gemensamt uppträdde mot Thorild. Sedan L. i Greifswald vunnit den filosofiska lagern och där vistats någon tid som docent, blef han Lidénsk amanuens vid akademiska biblioteket i Uppsala 1784. S. å. utgaf han också sina »Erotiska oden». Men redan året därpå fick han genom Oxenstiernas hjälp tillfälle att flytta till Stockholm. Där vann han snart tillträde hos Gustaf III, som genast intogs af den unge skaldens personlighet, gjorde honom till sin handsekreterare och gaf honom bostad på slottet. Hos konungen kom han i stor gunst och blef snart omistlig för honom, så att han till och med någon tid delade konungens fältlif. Knappt trettioårig invaldes L. i Svenska akademien och utöfvade nu allt framgent en storartad litterär verksamhet. Efter 1809 års statshvälfning blef han adlad och ledamot af kanslistyrelsen. På sin ålderdom blef han blind, men icke dess mindre fortsatte han sitt filosofiska författarskap. År 1829 dog denne man, »som hade lefvat för humaniteten och kulturen».

Johan Gabriel Oxenstierna (f. 1750, grefve, systerson till skalden Gyllenborg och lärjunge till O. Bergklint, riksråd och riksmarskalk, d. 1818) var en äkta skaldenatur, och han »skref vers hellre än prosa». O. är detta tidehvarfs förnämste representant af den beskrifvande skaldekonsten, hvars alster voro så omtyckta på 1700-talet. Han är en blid och behagfull sångare med ett glänsande språk och bildspel, som dock ej alltid motsvaras af tanke och känsla. Han var starkare i koloriten än i teckningen, »mera målerisk än plastisk». De mest berömda af hans poetiska arbeten äro de beskrifvande dikterna *Dagens stunder*, hvari målningarna af soluppgången, skymningen och framför allt natten äro företrädesvis berömda för sin skönhet, samt *Skördarna*, skildrande i nio sånger

Digitized by Google

skördelifvets mödor och fröjder. I dikten *Oskuldens religion*, »poesiens bergspredikan» (Tgr), uttalar skalden sin religionsvishet, hvars innehåll kan sammanfattas i orden: »Gud är kärleken och i Guds kärlek äro vi ett» (Ljgn). En skämtsam och allt igenom behagfull dikt är *Disa*, hvari skalden behandlat en nordisk saga.

Sagan berättar, huru vid en svår hungersnöd halfva befolkningen skulle uppoffras för att rädda den andra hälften, och huru, enligt gudasvaret, detta hårda villkor kunde undvikas, därigenom att en jungfru skulle, för att gifva konungen råd, komma till Sigtuna »på en gång åkande och ridande, hvarken i ny eller nedan, hvarken klädd eller oklädd». Disa kom, gaf konungen goda råd och blef hans brud.

Mot slutet af sitt lif utgaf Oxenstierna *Det förlorade paradiset*, en i anda och ord trogen tolkning af Miltons »Paradise lost». Särdeles läsvärda äro skaldens *Dagboksanteckningar*, hvilka återspegla hans ädla personlighet.

Gudmund Göran Adlerbeth (f. 1751, friherre, riksantikvarie, statsråd, d. 1818) hade redan ett namn som dramatisk författare, då han vann sin största ryktbarhet genom sina öfversättningar i originalets versmått af de latinska skalderna *Virgilius, Horatius* och *Ovidius* (Metamorfoserna). Dessa öfversättningar äro ännu oöfverträffade, och genom dem samt framställningen af grunderna för den svenska metriken (i företalet till Eneiden) har Adlerbeth gjort sig i högsta grad förtjänt om svenskt språk och svensk verslära. Af hans dramatiska alster märkas bl. a. texten till operan *Cora och Alonzo* samt sorgespelet *Ingjald Illråda*, hvilka många gånger uppfördes, i

Digitized by Google

synnerhet operan »Cora och Alonzo», med hvilken Kungl. stora teatern invigdes 1782. I sina *Historiska anteckningar*, hvilka först i våra dagar blifvit utgifna, har han skarpare öga för Gustaf III:s fel än för hans förtjänster[1]). Genom sin fria tolkning af »Hákonar mál» (se sid. 7) återväckte Adlerbeth minnet af den fornnordiska skaldekonsten.

Anna Maria Lenngren (f. Malmstedt 1755, d. 1817) är Sveriges snillrikaste skaldinna och har vunnit en utomordentlig popularitet. Redan vid 17 års ålder började hon sin vittra bana och skref bl. a. öfversättningar för teatern. Men hennes ungdomsdikter glömdes snart för de skaldestycken, som hon alstrade vid mognare år, och som infördes i »Stockholmsposten» och, då de voro anonyma, till och med troddes vara skrifna af Kellgren. Emellertid blef anonymitetens slöja fullständigt ryckt från den blygsamma skaldinnan, då Gyllenborg på Sv. akademiens högtidsdag 1797 uppläste sitt »Ode till fru Lenngren»:

›Fåfängt trädens skugga väljes
af en blygsam näktergal:
stämman känns, ehvar den dväljes,
af de skönsta toners val.‹
— — — — — — — — — — — —

Efter denna hyllning, hvilken skaldinnan besvarade med den kvicka dikten *Dröm*, betraktade Svenska akademien henne såsom »sin osynliga ledamot» och

[1]) Jfr Gustaf Ljunggren: *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död* (del. 3).

Digitized by Google

uppmanade henne att samla och utgifva sina dikter. Men enligt hennes önskan blefvo dessa först efter hennes död utgifna under den blygsamma titeln »Skaldeförsök». I spetsen för dem har man ställt lärodikten *Några ord till min kära dotter* (»ifall jag hade någon»), hvari fru L. med sin glada världsåskådning kvickt framställer kloka lefnadsregler för sitt kön.

Fru L:s diktning rör sig hufvudsakligen på idyllens och satirens område, och ofta ingår ett idylliskt moment i satiren och ett satiriskt uti idyllen. Egendomlig för skaldinnan är hennes skarpa blick för det komiska och hennes stora benägenhet att skämta. Idylliska dikter äro exempelvis: *Den glada festen* (»Uti prästgåln slamrades i mortlar»), *Eklog* (»I en koja kring sin spis»), *Pojkarne* (»Jag minns den ljufva tiden»), *Slottet och kojan* (»Jag har en landtlig stuga») m. fl. Satiriska dikter äro: travestien *Kärleken och dårskapen* (»Gudaskaran i all gamman»), *Porträtterna* (»Uppå ett gammalt gods, ett arf af gamla fäder»), *Fröken Juliana* (»Juliana, glöm aldrig din adliga ätt»), *Det högtförnäma äkta paret* (»Tiden gör oboteliga skador») m. fl. — Dikten *Grefvinnans besök* (»Bevars, hvilket fläng både ute och innan») är både idyll och satir, och parabeln *Den lilla tiggarflickan* (»Den stackars Nelly satt och gret») är på en gång didaktisk, satirisk och idyllisk.

Osökt originalitet och en högst ovanlig kvickhet utmärka fru L:s dikter. Stilen är enkel och konstlös, versen flytande och harmonisk, och alltid träffas det rätta uttrycket. Få kunna mäta sig med henne i afseende på skildringens åskådlighet. Också bad

Digitized by Google

skaldinnan i sin *Invokation* (»Inför din tron i ett bedjande skick») skaldeguden om

»tonen, egentlig för koja och slott,
klarhet och sanning».

Apollo bönhörde henne. Sanning och klarhet äro utmärkande drag i fru Lenngrens fängslande taflor[1]).

Anna Maria Lenngren var född 18 juni 1755 och dotter till e. o. professorn Magnus Malmstedt i Uppsala. Af sin fader hade hon fått i arf sitt ljusa hufvud och sitt skämtsamma lynne. Denne besörjde själf sin dotters undervisning och lärde henne äfven latin och det så grundligt, att hon till och med kunde hjälpa fadern att rätta studenternas latinska krior. Af sin moder åter hade hon ärft denna kvinlighet och detta sinne för hemmets trefnad och behag, som utmärkte henne. Vid 26 års ålder blef hon gift med sekreteraren, sedan kommerserådet Karl Peter Lenngren († 1829), och deras hus var ofta en samlingsplats för Sveriges d. v. vittraste sällskapskrets, till hvilken hörde en Kellgren, Rosenstein, Kraus, Leopold, Franzén m. fl. Sällskapet *Pro sensu communi* hade sina sammankomster i hennes hem, där hon var en lika älskvärd värdinna som förträfflig husmoder. Aldrig undanträngde hennes vittra verksamhet uppfyllandet af en husmoders plikter. Född till skaldinna kunde hon icke öfvergifva sin lyra, men »hon gömde den», säger Franzén, »under sitt sybord». Mot slutet af sitt lif hemsöktes denna ädla, goda och välgörande kvinna af bittra pröfningar, bl. a. af en ytterst plågsam sjukdom, från hvilken döden befriade henne den 8 mars 1817. — Franzén har med mästarhand tecknat fru L:s minne och Rosenstein skrifvit företalet till hennes »Skaldeförsök», hvaraf första upplagan utkom 1819 och den 11:te (en praktupplaga) 1883.

Karl Johan Hallman (f. 1732, kanslist i bergskollegiet, d. 1800) var i sina vitterhetsalster framför allt parodist och ironiker. Han utgaf bl. a. de parodierande lustspelen *Kasper och Dorothea* samt *Skeppar Rolf* m. fl. Af hans hand är också det intagande sångspelet *Tillfälle gör tjufven*, en täck tafla ur det svenska folklifvet.

Olof Kexell (f. 1748, teatersekreterare, d. 1796) var en lycklig författare för scenen. Mest bekant af hans komedier, vanligtvis skrifna efter franska eller engelska förebilder, är

[1]) Jfr Gustaf Ljunggren: *Sv. vitterh. häfder* (del. 2).

Digitized by Google

Kapten Puff eller storprataren, hvari K. satiriserar det politiska kannstöperiet och gifver en värdefull tids- och sedeskildring. För en samling små berättelser under titeln *Mina tidsfördrif på gäldstugan* blef han åtalad och, trots hans mästerliga förklaringar och bindande bevisning, sakfälld. I det 1779 stiftade sällskapet »Par Bricole» var K. till sin död generalceremonimästare och utarbetade dess ritual.

Karl Envallsson (f. 1756, registrator i krigskollegiet, notarius publicus, d. 1806) författade eller öfversatte och bearbetade bortåt 100 teaterstycken, för det mesta lustspel och i synnerhet sångspel. Mest kändt är det roliga och täcka sångspelet *Slåtterölet eller kronofogdarne* (med de bevingade orden: »När jag dricker, är det rätt»), som ensamt i Stockholm uppfördes 300 gånger.

Hallman, Kexell och Envallsson ha af Atterbom blifvit kallade »Bellmans fränder».

Frans Mikael Franzén (f. i Finland 1772, biskop i Hernösand, d. 1847) tillhör med sitt skaldskaps första blomstring detta tidehvarf, men hans vittra verksamhet sträckte sig långt in i nästa. Han anslog för sin tid nya toner, och redan som yngling (vid 21 års ålder) grundlade han sitt skalderykte med några sånger, som af Kellgren mottogos med varmt bifall och offentliggjordes i »Stockholmsposten» 1793, nämligen *Till en ung flicka* (»Unga flicka i din vår»), *Människans anlete* (»Redan hann sin purpurslöja»), *Till Selma* (»Det var här vid denna källa»), *Den gamla knekten* (»Det var i Saimen på en ö»). Fastän man icke kände mera af Franzén än dessa fyra stycken, tryckta i en tidning, tilldelade Sv. akademien honom enhälligt Lundbladska priset 1794. Skaldens rykte steg nu alltmer genom flera smärre sånger, införda dels i »Åbo tidningar» och dels i »St.-posten», såsom den berömda dryckesvisan, hvilken sedermera fick titeln *Till en*

Digitized by Google

yngling (»Goda gosse, glaset töm»), m. fl. År 1797 eröfrade skalden Sv. ak:ns stora pris för sitt berömda skaldestycke *Sång öfver grefve Gustaf Filip Creutz* (»Ingen Erato på Thules fjällar»), hvilket, då det till »stil och versart» skilde sig ifrån den häfdvunna formen, var epokgörande. Till samma år hör dikten *Svea till Dana* (»Omsider, Dana, äro vi då vänner»), hvarmed i själfva verket uppslaget gifvits till de toner, hvilka från 1840-talet hafva varierats på båda sidor om sundet [1]).

Därefter börjar en förändring inträda i F:s skaldskap. Skalden tar intryck af den akademiska skolan, blir mera reflekterande och didaktisk, och äfven med sina ungdomsdikter vidtager han förändringar, som långt ifrån alltid äro förbättringar. Dock har han under sin senare skaldebana också sjungit i den tonart, han i ungdomen anslog. Så höra till detta senare skede Fannysångerna, hvilka sedermera (i 1824 års uppl.) sammanfördes med Selmasångerna till diktcykeln »Selma och Fanny». Till Selmaserien hör, utom *Människans anlete* och *Till Selma*, äfven bl. a. *Champagnevinet* (»Drick! De förflyga de susande»). Till Fannysångerna höra *Fanny* (»För Selma vid min luta jag sjöng en sorglös yngling än»), *Lysmasken* (»Hvad glänser där i gräset, mamma?»), *Pappersdraken* (»Kom, Fanny, och se, när jag springer») m. fl. religiöst stämda sånger. Som yngling sjöng skalden till Selma, som äldre och själaherde sångerna om Fanny.

Franzén har skrifvit en mängd reflekterande dikter, »tanke- och tidsbilder», samt äfven större episka och

[1]) Jfr Gustaf Ljunggren: *Sv. vitterh. häfder* (del. 3).

Digitized by Google

dramatiska verk, såsom epopéerna *Svante Sture* (l. »Mötet vid Alvastra») och *Kolumbus* (l. »Amerikas upptäckt») samt det ganska täcka skådespelet *Audiensen* (l. »Lappskan i Kungsträdgården»). Dessa dikter äro emellertid af vida mindre värde än skaldens lyriska stycken, bland hvilka särskildt må erinras om dessa oförgängliga visor, som prisa en sansad lefnadsglädje, såsom *Glädjens ögonblick* (»Sörj ej den gryende dagen förut»), den förut anförda »Till en yngling» m. fl.

Dylika sällskaps- och dryckesvisor sjöngos allmänt i Sverige under »visans tidehvarf», slutet af 1700-talet och början af 1800-talet, då vid de glada samkvämen solosången ännu stod i anseende och icke blifvit undanträngd af kvartettsången (jfr Valerius).

Såsom »lyrisk skald» intager Franzén ett af de mest framstående rummen i vår vitterhet, och ingen har skönare än han besjungit familjelifvets förhållanden. Enkelhet och osökt behag, ädla och rena ingifvelser utmärka i hög grad hans älskliga sångmö. En viktig del af hans skaldskap utgöra äfven hans *psalmer*, hvilka till ett antal af 23 äro intagna i vår psalmbok.

Äfven som »talare» och »minnestecknare» var Franzén mycket framstående, och som Sv. akademiens sekreterare lämnade han årligen bidrag till dess minnesteckningar.

Frans Mikael Franzén var född i Uleåborg och son till en handelsman. Vid 13 års ålder blef F. student i Åbo och i två år pensionär hos prof. Henrik Gabriel Porthan, hvars namn i Finland var »ett symboliskt uttryck för vetande och fosterlandskärlek i deras högsta form». Att Porthan skulle utöfva ett stort inflytande på F:s utveckling, är naturligt. Ej mer än 17 år gammal blef F. filos. magister och, efter att två terminer ha studerat filosofi i Upsala, utnämnd vid Åbo universitet

Digitized by Google

till docent i vältalighet 1792. År 1798 blef F. professor och 1803 prästvigd. Sedan Finland blifvit ryckt från moderlandet, flyttade F. till Sverige, där han utnämndes till kyrkoherde i Kumla i Nerike. Sedermera befordrades han till Klara pastorat i Stockholm. I Sv. akademien, där F. intagit G. F. Gyllenborgs stol, var han sekreterare, till dess att han som biskop flyttade till Hernösand 1834. F. dog samma år som Geijer, året efter Tegnérs död.

Johan David Valerius (f. 1776, ämbetsman, tit. kansliråd, d. 1852) författade i akademiska skolans smak lärodikter och oden, af hvilka flera prisbelönades, såsom *Tålamodet* samt *Den allmänna kärleken* och *Mannastyrkan* m. fl. Men för sitt egentliga skalderykte har han att tacka sina »visor och sångstycken», såsom *Vårvisa* (»Kom, sköna Maj, och blicka»), *Skeppsfarten* (»Jag hälsar dig fredliga flagga»), *Trefnaden* (»Bor jag på de höga fjäll») m. fl. Skaldens glada och kvicka sällskaps- och dryckesvisor, till hvilka ofta sattes musik af Åhlström m. fl., mottogos med stort bifall under »visans tidehvarf» (jfr Franzén). En tid var Valerius Kungl. teaterns sekreterare, och han har för teatern öfversatt många dramatiska alster, såsom »Figaros bröllop» m. fl.

Mikael Chorœus (f. i Finland 1774, filos. magister i Uppsala, docent i Åbo, teol. adjunkt vid Karlberg, hofpredikant och regementspastor, d. 1806) lefver i eftervärldens hågkomst mindre genom sina prisbelönta skaldestycken än genom sina smärre sånger, som andas en mild, elegisk stämning, såsom *En tanke på min egen graf* och *Till mina barndomsvänner* m. fl. Chorœus var äfven psalmist och berömd som predikant.

Axel Gabriel Silverstolpe (f. 1762, riddarhussekreterare, d. 1816) vann stort bifall af samtiden för sina lärodikter, sagor och satirer och eröfrade två gånger pris i Sv. akademien. Märkligt är S:s inträdestal i Sv. ak:n öfver grefve Axel v. Fersen (1795), hvilket hade till följd akademiens suspension för en tid under förmyndareregeringen. S. gjorde sig känd, likasom den

Digitized by Google

yngre brodern Gustaf Abraham (se sid. 85), för frisinnade åsikter, och han var allmänt aktad som en ärans man, oförvitlig i sin vandel, öppen och oförfärad men tillika varsam och human. Han var en varm vän af fosterland och frihet.

Känslosvärmeriets representanter.

Tomas Thorild (f. 1759, bibliotekarie och e. o. professor vid universitetet i Greifswald, d. 1808) är minnesvärd som tänkare och kritiker, men som skald har han mindre betydelse. Han är den, som först uppträdde mot den franska klassiciteten och yrkade på poesiens frigörelse från en konventionell smaks regeltvång. Sin litterära bana började han egentligen 1781 med lärodikten *Passionerna*, som inlämnades till sällskapet »Utile dulci» men där fick endast andra priset. Sällskapet, hvars ledande själ Kellgren var, erkände visserligen skaldens snille och lifliga känsla men ogillade poemets »lika vådliga som onödiga nyhet i formen» (orimmadt daktyliskt versmått). Han afsade sig priset, och mellan honom och Kellgren uppstod en litterär fejd, som fördes hufvudsakligen i »Stockholmsposten» och efter Kellgrens död fortsattes af Leopold. Då Kellgren angrep Thorild i sitt ypperliga stycke »Nytt försök till orimmad vers», svarade denne med sin beryktade *Straffsång*. Å Thorilds sida fördes striden äfven i hans egen veckotidning *Nya granskaren*, hvilken han utgaf 1784 dels för att sprida sina politisk-filosofiska åsikter och dels för att krossa sin fiende på det vittra området. Af »Nya granskaren» utkommo blott tjugu nummer, och sedan afbröts stri-

Digitized by Google

den i sju år i följd af T:s bortovaro från Stockholm. Men sedan han återkommit dit, upptog han striden å nyo genom skriften *Kritik öfver kritiker* (»Med utkast till en lagstiftning i snillets värld»). Ehuru Thorild långt ifrån alltid hade rätt mot Kellgren och Leopold, enär han t. ex. misskände den poetiska formens betydelse och konstens ställning till naturen, som för honom var allt, kan dock ej förnekas, att han främjat vitterheten och den vittra granskningen och för dess utöfvande uppställt vissa ledande grundsatser.

Han kämpade emellertid ej blott för reformer på vitterhetens område utan umgicks äfven med samhällsförbättrande planer af vidtomfattande natur. Han ville, såsom han själf sade, »förklara hela naturen och reformera hela världen». I likhet med *Rousseau* ville han häfda känslans och naturens rätt på alla områden, i religion, moral, politik, vitterlek. Men Sverige fann han för obetydligt att bilda utgångspunkten för en världsreform, och han begaf sig därför till England i hopp att där kunna lägga grunden till en »världsrepublik», som skulle lyckliggöra mänskligheten. I England skördade han emellertid intet bifall för sina reformplaner, hvilka kunna betraktas som ett »teoretiskt förspel» till den franska revolutionen [1]). Sedan han öfver halftannat år kvarstannat i England, återvände han missnöjd till Sverige, som han förut föraktat, men om hvilket han »i England lärt att tänka stort».

[1]) Jfr Axel Nyblæus: *Den filosofiska forskningen i Sverige* (del. 1).

Digitized by Google

År 1793 blef Thorild för skriften *Ärligheten*, som var dedicerad till hertig Karl och ansågs innehålla politiska irrläror, dömd till fyra års landsflykt. Han lämnade nu Sverige för alltid. Efter ett par år blef han benådad och utnämnd till bibliotekarie vid universitetet i Greifswald (då svensk besittning). Där ägnade han sig mera uteslutande åt filosofien och utgaf filosofiska skrifter på både latin och tyska, hvilket författarskap han ansåg för sin egentliga uppgift.

Som skald ådagalägger Thorild i allmänhet kraft, entusiasm, varm känsla och höga tankar, men endast sällan antager innehållet i hans dikter en sant poetisk form. Därför göra högst få af hans dikter ett ogrumladt behagligt intryck. Däremot röjer sig hans poetiska natur i hans prosa, hvilken, trots enskilda smaklösheter, ger honom en hög rang bland författare på modersmålet [1]).

Tomas Thorild var född i Bohuslän och son till en länsman. Vid unga år blef han student i Lund men aflade ej där någon examen. År 1781 lämnade T. universitetet, af hvars d. v. anda han ej fann sig tilltalad, och begaf sig till Stockholm, där han ändrade sitt fädernenamn Thorén till Thorild. Före sin afresa till England, dit han begaf sig på hösten 1788, ansåg han nödigt att skaffa sig en lärdomsgrad. Han vistades därför i Uppsala två år och aflade där jur. kandidatexamen. Emellertid väckte T:s reformatoriska skrifter i England ingen vidare uppmärksamhet, och i juni 1790 var han åter i Stockholm, där han å nyo upptog sina litterära fejder. Under hans landsförvisning utverkade Reuterholm, som alltid var vänligt stämd mot honom och äfven lärjunge af Rousseau, 1795 tillåtelse för honom att vistas i Greifswald, ehuru mer än 1½ år återstod af landsförvisningstiden, och om några månader hans anställning vid universitetet därstädes.

Thorild var i grunden en ädel natur, full af lågande nit för släktets lycksalighet. Med ett klart förstånd förenade han en liflig fantasi

[1]) Jfr Gustaf Ljunggren: *Sv. vitterh. häfder* (del. 2).

Digitized by Google

och en lättrörlig känsla. Men hans förstånd vilseleddes ofta af hans gränslösa fåfänga och högmod. I känslan af så väl egen storhet som vikten af de planer till mänsklighetens lycka, hvilka fyllde hans själ, förblandade han sitt personligt egna med de sublima mål, för hvilka han kämpade. Med sin naiva självviskhet saknade han självbehärskning och självkritik [1]).

Bengt Lidner (f. 1757, d. 1793) var en skald med stor begåfning, glödande känsla och rik fantasi. Men med rätta anmärkes mot honom brist på plan i framställningen, mycken öfverdrift samt ett stundom vårdslöst och konstladt skrifsätt. Hans strängaspel har man liknat vid en »eolsharpa, hvars toner stundom sammansmälta till de renaste ackord men stundom gifva de mest skärande missljud».

Mest kändt af hans större diktalster är *Spastaras död* (»På Nova Semblas fjäll, i Ceylons brända dalar»), som skildrar, huru vid den jordbäfning, hvilken 1783 förstörde Messina, en ung och skön grefvinna, nyss räddad ur lågorna, åter störtar sig i dem för att rädda sitt barn och omkommer därvid. Stort bifall väckte likaledes skaldestycket *Året 1783* (»Från templets mörkgrå torn hör midnattstimmen slår!»), hvari besjunges det mest minnesvärda under detta års förlopp, däribland grefvinnan Spastaras sorgliga öde, hvilket så mycket slog an på skalden, att han behandlade det i ett särskildt poem. Dessa skaldestycken samt operan *Medea* (med krigssången: »O, yngling, om du hjärta har») utgaf Lidner vid 27 års ålder och var med ens erkänd som en stor skald. Med dem hade han också uppnått sin höjdpunkt. Hans sista större

[1]) Jfr Gustaf Ljunggren: *Sv. vitterh. häfder* (del. 2).

Digitized by Google

alster, den episk-lyriska dikten *Yttersta domen* (»Han öppnas grafvens port! De tröga gångjärn knarra»), motsvarade icke allmänhetens förväntningar, och slutet kvarlämnar intet tillfredsställande intryck. Dock äger dikten äfven sköna och sublima ställen.

Lidner, »de ömma känslornas skald», var till sin natur »lyriker». Hans sorgespel *Erik XIV* är därför ej lyckadt. Han förebådar i sitt skaldskap, likasom Franzén i sina ungdomsdikter, den sångens frigörelse ur den franska smaklärans fjättrar, hvilken under nästa tidehvarf så ifrigt påyrkades.

Bengt Lidner var född i Göteborg, där fadern var organist. Hans moder, född Boethius, härstammade från den såsom statsfånge namnkunnige prosten i Mora Jakob Boethius (hvilken med anledning af Karl XII:s tidiga myndighetsförklaring predikade öfver texten: »Ve det land, hvars konung ett barn är»). Till sitt elfte år var L. trög och oläraktig, men sedan — efter den beryktade »knäppen i hufvudskålen», som dock är apokryfisk och endast torde vara ett af L:s många påhitt — ådagalade han snabb uppfattningsgåfva och lust för läsning, och redan som gymnasist utmärkte han sig för en gryende skaldeförmåga. L. blef student i Lund 1774 och gjorde där bekantskap med Thorild, i hvilken han fick en trofast vän, men efter fyra terminers därvaro blef han för något felsteg relegerad från akademien. Han lär nu (1776) ha blifvit sänd till sjös med en ostindiefarare men rymt i Kap och där tillbragt ett halft år i djupaste armod. Med ett från Ostindien återvändande fartyg skall han ha kommit hem, återtagit sina afbrutna studier och begifvit sig till tyska universitet, Greifswald och Rostock. Våren 1779 kom L. till Stockholm som magister — åtminstone kallade han sig så — och skulle nu där uppträda som vitterhetsidkare och väckte äfven uppmärksamhet såsom sådan. Han förde emellertid ett oordentligt lefnadssätt, hvarför Gustaf III på sin bekostnad lät honom resa utomlands att stadga sig och utbilda sig som skald, hvilken kunde blifva teatern till nytta. Först sändes L. till universitetet i Göttingen och sedan till Paris, där ambassadören grefve Creutz skulle taga hand om och humanisera honom. Men ej en gång här kunde han frångå sina oarter. Han hemsändes efter två år till Stockholm, dit han kom utblottad 1782. Under den närmaste tiden utgaf skalden nu sina mest berömda dikter

Digitized by Google

och intog en framstående plats bland Sveriges skalder. Han fortsatte emellertid sitt otyglade lefnadssätt och stod snart vid armodets brant. För att bättre få sin utkomst tänkte han resa till Tyskland (eller Amerika), men oförmodadt blef han af en beundrare inbjuden att följa med till Finland. Där lefde L. ett trubadurlif och blef därunder bekant med en fröken Jaquette Hastfehr, hvilken i sin beundran för skalden gifte sig med honom och hoppades kunna upprätta den lättsinnige men godhjärtade mannen. På hösten återflyttade L. till Stockholm och tillbragte där tillsammans med sin hustru och en liten dotter sina få återstående år i största fattigdom. Enda ljuspunkten i hans lif var då hans ömma och trofasta makas kärlek. För henne hyste L. de varmaste känslor af tillgifvenhet och tacksamhet, och till henne hade han dedicerat oratoriet *Messias i Gethsemane* med dessa verser:

»Kom att lyran åt mig räcka,
vifta uppå den ditt namn!
Och, att himlar hos mig väcka,
tag din dotter i din famn!
— — — — — — — — —
Dufvan, fastän stormar skaka
nästet, där hon hvilat glad,
söker upp ett myrtenblad
till att räcka åt sin maka.»

Och på sin dödsbädd reciterade han denna kort förut diktade strof:

»Förgäfves min harpa jag tager,
hon vägrar det suckande hjärtat sitt ljud.
Farväl min odödlighets lager!
Jag glöms men dock känns af en *vän* och af Gud.»

I Bellman och Thorild ägde L. trogna vänner, och vanligen underställde han sina arbeten Thorilds granskning, innan de utgåfvos. Lidner var ytterst känslig och ömsint. Det var för honom ett oafvisligt behof att vara hjälpsam och gifmild — ända till öfverdåd (»Hvarhelst en usling finns, är han min vän, min bror»). Saknande all moralisk kraft blef L. tidigt offer för sitt lättsinniga lefverne och afsomnade vid en ålder af blott 35 år och 9 månader.

Prosastilister.

Utom flere framstående prosastilister bland föregående vitterhetsidkare märkas äfven följande.

Digitized by Google

Nils v. Rosenstein (f. 1752, kronprinsen Gustaf Adolfs lärare, tit. landshöfding, statssekreterare, d. 1824) utöfvade mycket inflytande på Sveriges vetenskapliga och vittra odling dels såsom »upplysningens» befrämjare och dels såsom Sv. ak:ns ständige sekreterare, i synnerhet genom den uppmuntran, han kunde bereda vitterhetens idkare. Hans för sin tid viktiga afhandling om *Upplysningen*, som utkom under Gustaf Adolfs förmyndareregering, väckte betänkligheter hos de maktägande. Rosenstein omfattade helt och hållet de franska konståsikterna och var en framstående stilist. Af hans hand äro bl. a. företalen till Kellgrens och fru Lenngrens dikter.

Karl August Ehrensvärd (f. 1745, son till skaparen af Sveaborg och vår skärgårdsflotta grefve Augustin E.; generalamiral, konstfilosof och tecknare, d. 1800) är ett namn, hvars bärare är en af gustavianska tidens mest utmärkta personligheter. Hos honom förenade sig krigarens hjältemod, praktisk duglighet, konstnärssnille, filosofisk djupsinnighet, en ädel och upphöjd karakter. I två högst originella skrifter, *Resa till Italien* och *De fria konsters filosofi*, har E. med en siares blick framställt åsikter, som en senare tids estetiska forskning närmare utredt och visat vara sanna. Hans ideal voro den antika konstens mästerverk, och han har blifvit kallad en »efterboren hellen». E:s språk är kortfattadt och tankedigert, har träffande uttryck, af hvilka flera blifvit »bevingade» (t. ex. »Kolonner, hvad gör ni?»). Han var äfven en framstående tecknare. Därom vittna hans »teckningar», af

Digitized by Google

hvilka den samling är mest berömd, som Oxenstierna kallade »Snillets lek i svenska historien».

Benjamin Höijer (f. 1767, filos. professor i Uppsala, d. 1812) var en skarpsinnig filosof och estetiker och en af de största tänkare, som nyare tiden haft att uppvisa. Hans mest berömda arbete är *Afhandling om den filosofiska konstruktionen.* Genom sina kritiska afhandlingar bidrog Höijer i väsentlig mån till den litterära och politiska brytning, hvarur nya förhållanden uppstodo.

Benjamin Höijer var född på Klingsbo i St. Skedevi i Dalarne. Han var själen i s. k. *Juntan*, ett litterärt och politiskt sällskap i Uppsala, som bland andra också hade till ledamöter G. A. Silverstolpe och Hans Järta. Då H. och hans meningsfränder vore frisinnade, blef Juntan ansedd att vara en »plantskola för jakobinism och de farligaste grundsatser». Han blef därför gång på gång utesluten från ämbeten, till hvilka han var den mest förtjänte. Först efter statshvälfningen 1809 blef han utnämnd till professor. I följd af sin öfverlägsna begåfning har Höijer blifvit kallad »den svenska intelligensens sol».

Magnus Lehnberg (f. 1758, biskop i Linköping, d. 1808) ansågs för sin tids störste vältalare (i den akademiska stilen med dess ord- och bildprakt). Hans prisbelönta »äreminnen» öfver *Birger Jarl* och *Karl Karlsson Gyllenhielm* höra till vår litteraturs yppersta, om de bedömas enligt den tidens uppfattning af vältaligheten, då minnestalaren med äreminnet ej afsåg någon historisk framställning. Som predikant utöfvade L. ett ovanligt inflytande. Han hade ett glänsande framställningssätt och tolkade utan dogmatisering kristendomens innebörd.

Georg Adlersparre (f. 1760, den bekante statsmannen och krigaren, statsråd, d. 1835) har äfven förvärfvat ett litterärt namn genom sin frisinnade tidskrift »Läsning för landtmän» (1795—96), sedan kallad *Läsning i blandade ämnen* (1797—1801). Denna tidskrift kallades vid hofvet »Läsning i brännbara ämnen», och den bidrog ej litet till den tänkesättets utveckling, som sedan framkallade statshvälfningen. Utom andra voro Leopold och A. G. Silfverstolpe medarbetare däri.

Digitized by Google

Gustaf Abraham Silverstolpe (f. 1772, lektor och kyrkoherde, d. 1824) verkade för vetenskap och konst genom *Litteraturtidning* (1795—97) och *Journal för svensk litteratur* (1797—1802), hvilka tidskrifter blefvo af stor betydelse för samtidens intellektuella lif.

G. A. Silverstolpe, broder till A. G. Silverstolpe (se sid. 76), B. Höijers och Hans Järtas vän samt medlem af »Juntan», blef som docent förvisad från Uppsala 1800 på grund af »musikprocessen», därför att han vid en akademisk fest icke ville deltaga i orkestern, emedan ett af honom föreslaget musikstycke med några takter ur »Marseillaisen» blifvit förkastadt. Först efter statshvälfningen upphäfdes relegationen.

Häfdaforskare:

Jonas Hallenberg (f. 1748, rikshistoriograf och sedan riksantikvarie, numismatiker, d. 1834) har bl. a. utgifvit *Svea rikes historia under Gustaf Adolf den stores regering*, ett genom grundlig och självständig forskning samt enkel och flärdlös stil utmärkt arbete, som tyvärr aldrig fullbordades i följd af bristande uppmuntran.

Anders Schönberg (f. 1737, rikshistoriograf och riksheraldiker, d. 1811) författade bl. a. det berömda arbetet *Historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider*, hvaraf författaren utgaf »andra» och »tredje flocken», men hvars »första flock» af politiska skäl ej blef offentliggjord.

Karl Kristoffer Gjörvell (f. 1731, vice bibliotekarie vid kungl. biblioteket, publicist, d. 1811) är berömd såsom samlare och utgifvare af historiska urkunder. Såsom publicist började han en epokgörande verksamhet med *Den svenska Mercurius*, en kritisk tidskrift af betydenhet, som, kan man säga, grundlagt den egentliga journalistiken i Sverige, och som efterföljdes af ett stort antal periodiska skrifter af honom.

Digitized by Google

Nya statsskickets tid.

1. Tiden 1809–1830.

Öfverblick.

Litteraturen. Efter 1809 års statshvälfning, som lossade nationalandans band, gjorde kulturen stora framsteg i vårt land. Här som i andra länder väcktes nationalkänslan å nyo till lif, närmast framkallad af Napoleons våldsamma tyranni, och med Karl XIV Johans regering inträdde en blomstringstid för den vetenskapliga och vittra odlingen.

På naturvetenskapens fält uppträdde sådana män som kemisten Johan Jakob Berzelius, botanisterna Karl Adolf Agardh och Elias Fries, zoologen Sven Nilsson, anatomen och etnologen Anders Retzius m. fl. Som filosofer utmärkte sig Lars Fredrik Biberg, Samuel Grubbe och Erik Gustaf Geijer, och i svensk häfdaforskning gjorde Geijer epok.

På vitterhetens område uppstodo två nya sångarskolor: *Nyromantiska skolan* och *Götiska skolan.* Nyromantikerna uppträdde strax från början polemiskt mot den gustavianska skolans franska smaklära och blefvo de främsta målsmännen för en ny riktning i skaldekonsten. Däremot afhöllo sig göterna och öfriga skalder (s. k. »neutrer») från striden, medan denna

Digitized by Google

som häftigast brann. Den sångens pånyttfödelse, som var önskvärd och redan under förra tidehvarfvet blifvit förebådad — i Kellgrens senare dikter samt i Franzéns och Lidners sånger, att ej tala om Bellmans originella skapelser — försiggick emellertid och väsentligen så, som Tegnér angifvit med orden: »Den gamla skolan skall sjungas bort». Genom hans och andra skalders mästerverk undanträngdes omsider den gamla skolans förståndspoesi och formpedanteri, och den svenska sången klingade skönare än förr, förenande nyromantikens känsla och fantasirikedom med den gamla skolans klarhet och formskönhet. Också har detta tidskifte blifvit kalladt »svenska vitterhetens guldålder».

Språket hade vid tidskiftets början vunnit den utbildning, som det utan några nämnvärda förändringar nu äger.

Skriftställare.

Johan Olof Wallin (f. 1779, ärkebiskop, d. 1839) kan anses vara en representant af den gamla vitterhetens öfvergång i den nya. Han skattade nämligen i yngre år åt den gamla smakläran, såsom i den prisbelönta lärodikten *Uppfostraren* (»Finns andra segrar ej för skalden att besjunga»), men frigjorde sig alltmer därifrån.

Sitt största skalderykte har Wallin vunnit genom sina religiösa sånger, hvilka åt honom förvärfvat namnet »Davidsharpan i Norden». I vår psalmbok äro af honom 126 psalmer författade och de flesta

Digitized by Google

mer eller mindre bearbetade och omskrifna. Af gripande skönhet är hans sista religiösa poem *Dödens ängel* (»I Adams barn, som af jorden födens»). Till sångerna af denna art, i hvilka skalden lägger i dagen sin elegiskt religiösa tanke på döden, hör bl. a. *Hemsjukan* (»Hvart stiger din suck, o mitt klappande bröst»), den kanske mest fulländade af Wallins dikter.

Af skaldens tillfällighetsdikter må erinras om *Dityramb* (»O, lyssnen! O, hörden I orden?»), preludium till sången »Gustaf den tredje» (vid aftäckandet af hans ärestod), och den ädla frihetshymnen *Georg Washington* (»Svensk, fatta glaset i din hand och klinga med amerikanarn»). Hit höra också de sällskapssånger, hvilka Wallin, i likhet med Franzén och Valerius, diktat.

Ett framstående drag i Wallins skaldskap är hans ymniga bruk af »antitesens gripande kraft». Som talare var han hänförande. För sina griftetal, som ofta afslutades med en gripande grafsång, och för sina predikningar har ingen svensk varit mera uppburen af sin samtid än Johan Olof Wallin.

Johan Olof Wallin föddes i St. Tuna i Dalarne den 15 okt. 1779 och var son till en underofficer. Kämpande med stor fattigdom genomgick han Falu skola och Västerås gymnasium, och som lärjunge ådagalade han en utomordentlig begåfning och flit. Vid hans afgång till universitetet gjorde gymnasiets d. v. rektor, den lärde d:r A. H. Stamberg, denna anteckning vid Wallins namn i matrikeln: »Hunc peculiari, ut decebat, eoque honorificentissimo testimonio munitum misimus, paucos missuri Ei pares». W. blef filos. magister i Uppsala 1803, prästvigd 1806 och s. å. teol. adjunkt vid Karlberg (efter Choræus). År 1805 eröfrade han ej mindre än tre pris i Sv. akademien, och 1808 mottog han den största belöning, som akademien någonsin utdelat (200 dukater), för »Sång i anledning af Gustaf III:s ärestods aftäckande». Året därpå blef W. lektor vid Karlberg och teol. doktor, 1810 ledamot af Sv.

Digitized by Google

akademien och 1812 kyrkoherde i Adolf Fredriks församling i hufvudstaden. Efter att en kort tid ha varit domprost i Västerås utnämndes han 1818 till pastor primarius i Stockholm och 1837 till ärkebiskop. Blott två år därefter afled han den 30 juni 1839, saknad af hela svenska folket. Tegnérs vackra minnessång öfver Wallin slutar med denna vers:

»Du skald som få, du talare som ingen».

Nyromantiska skolan.

Nyromantiska skolans målsmän eller »fosforisterna», som man kallade dem efter deras tidskrift »Phosphoros», hade närmast till förebilder den tyska litteraturens nyaste banérförare, de s. k. nyromantikerna.

Nyromantiken i Tyskland. Vid midten af 1700-talet hade tänkaren och skalden Lessing († 1781) skarpt protesterat mot den franska klassiciteten och hänvisat till dramaturgen Shakspere, såsom den där stode det antika dramat närmare, än fransmännen gjorde (med sin »psevdoklassicitet»). Ej långt därefter inträdde den tyska vitterhetens blomstring genom de bägge skaldefurstarne Göthe och Schiller, hvilka i den antika skönhetsvärlden funnit sitt ideal (»den tyska klassiciteten»). Emellertid uppstod vid sidan af denna klassiska riktning en ny vitter skola, för hvilken ytterst låg till grund filosofen Schellings lära, och för hvilken bröderna A. W. och F. von Schlegel samt Tieck och Novalis (friherre Hardenberg) stodo i spetsen. Denna nya skola fick namn af *Nyromantiska skolan,* emedan den som ideal uppställde den kristna medeltidens lifsuppfattning, sådan denna tog sig uttryck i litteratur och konst, den s. k. »romantiken», hvilken till en början framträdt hos de romanska folken och däraf fått sitt namn. Nyromantiska skolans förtjänst är, att den vidgat den litterärhistoriska synpunkten, kastat nytt ljus öfver medeltiden, befordrat studiet af den äldre tyska skaldekonsten och infört den rika bildprakt, som utmärker de romanska skalderna, en Dante, Ariosto, Tasso, Camoens, Calderon. Dess fel är, att den med förakt för den verklighet, hvari den lefde, förordade den världsåsikt och sedliga lifsluft, som utmärker medeltiden med dess katolicism och despotism i stat och kyrka, samt förfäktade »geniets» obundenhet af vanliga människors moral.

Digitized by Google

Auroraförbundet. Bekantskapen med den nyare tyska litteraturen, Göthe och Schiller samt Nyromantiken, föranledde stiftandet af ett litet studentsällskap i Uppsala 1803. Sällskapet kallade sig *Vitterhetens vänner* (*V. V.*), och däri var Lorenzo Hammarsköld en af hufvudmännen och den femtonårige Atterbom den sist invalde. Det upplöstes 1806 men efterträddes 1807 af ett nytt sällskap, »Musis amici», sedan kalladt *Auroraförbundet,* hvars stiftare och chef var den då sjuttonårige Atterbom. Detta vittra sällskap förkunnade först i vårt land nyromantikens läror, och så uppstod hos oss Nyromantiska skolan.

Fosforisterna, upptagande Thorilds mantel, förfäktade känslans och fantasiens rätt samt en större rytmisk frihet i skaldekonsten gent emot den gamla skolans förståndspoesi och formpedanteri. De verkade för sina åsikter med så väl löjets som allvarets vapen i skämttidningen *Polyfem* (»den enögde cyklopen, som skulle skåda rätt fram»), utgifven i Stockholm 1809—1812 af Johan Kristoffer Askelöf (filos. magister från Lund, ämbetsman, † 1848), samt f. ö. i tidskrifterna *Phosphoros* (»ljusbringaren») och *Svensk litteraturtidning*, utgifna i Uppsala (den förra 1810—1813, den senare 1813—1824). En långvarig och häftig litterär fejd uppstod nu mellan fosforisterna och den gamla smakens anhängare, akademisterna. Å ena sidan kämpade Hammarsköld, Atterbom, Palmblad m. fl., å den andra förnämligast Per Adolf Wallmark (k. bibliotekarie, † 1858) m. fl. I Wallmarks tidskrifter »Journal för litteraturen och teatern» samt »Allmänna journalen» gisslades fosforisternas ensidighet, öfverdrifter och dunkelhet o. s. v., och Leopold, hvars »Samlade skrifter» Hammarsköld skarpt kritiserat, införde i »Journalen» (1813) sin dräpande satir *Silfvertonen*,

Digitized by Google

hvari han med glänsande kvickhet uppvisade Atterboms förvända tolkning af en episod ur Tasso. Striden fortfor till omkring midten af 1820-talet, och fosforisternas satiriska vapenbragder afslutades med deras komiska (parodiska) epos *Markalls sömnlösa nätter*, hvari förnämligast Wallmark (»Markall») skoningslöst förlöjligades äfvensom Leopold och andra akademister samt »teckenförbidande neutrer».

I sin reformsträfvan rönte fosforisterna så mycket större motstånd, som man kunde förebrå dem att vara, likasom deras tyska meningsfränder, reaktionära i sina åsikter, och som de ofta sökte det poetiska stoffet i en allegorisk naturåskådning och i medeltidens sagodunkel. Dessutom voro deras poetiska alster i *Phosphoros* och i *Poetisk kalender*, utgifven af Atterbom (1812—1822), ej sällan mycket omogna, dunkla och svulstiga, så att ordet »fosforism» blef inför de litterära motståndarne detsamma som tankeoreda, dunkelhet, svulst. Också voro dessa reformatorer, då de först uppträdde, ynglingar, som nyss kommit till universitetet. Men, ehuruväl fosforisternas verksamhet för en ny skaldekonst var af öfvervägande polemisk art och deras stora självtillit och oblyghet klandervärd, kan man ej rättvist instämma med dem, som ansett deras uppträdande betydelselöst. »Så unga röster hade säkert icke vunnit något gehör utom sina kamrar, om ingen sanning hade lefvat i hvad de framburo [1]).» Onekligt är, att nyromantikerna i Sverige främjat en ny riktning i skaldekonsten, om än dennas

[1]) Jfr J. H. Thomander: *Inträdestal i Sv. akademien.*

Digitized by Google

seger först genom Geijer och Tegnér afgjordes, att de kraftigt bidragit till kännedomen om utlandets skönlitteratur, och att de hafva brutit väg för den litteraturhistoriska forskningen i vårt land.

Lorenzo Hammarsköld (f. 1785, förste amanuens vid kungl. biblioteket, litteratur- och konsthistoriker, d. 1827) var den, som först och häftigast uppträdde mot den gamla skolan. Som estetisk kritiker och recensent var han en flitig medarbetare i Polyfem och Svensk litteraturtidning. Af hans bidrag i förstnämnda skämtblad väcktes mesta uppseendet af *Kapten Baggfots papper*, en samling satirer, riktade mot åtskilliga af samtidens äldre skriftställare och anonymt utgifna (af »Nils Nyberg»). För Polyfem skref han äfven *Rimtussiad*, en komisk hjältedikt på hexameter, hvilken dock ej förr än 1820 utgafs (delvis omarbetad af Atterbom och Sondén m. fl.) såsom »första natten» i *Markalls sömnlösa nätter*. Den egentliga signalen till den litterära striden gafs emellertid 1810 genom Hammarskölds *Kritiska bref rörande herr kanslirådet C. G. af Leopolds samlade skrifter*.

I sin kritik var Hammarsköld sträng och hänsynslös, ofta ensidig och orättvis, dessutom mycket ovårdsam i formellt afseende. Erkännas måste emellertid hans varma nitälskan för den sak, han förfäktade, och hans afsikters renhet. Han ägde en ovanlig arbetsförmåga och var en flitig författare i åtskilliga ämnen. På litteratur- och konsthistoriens område kan han anses för den egentlige vägrödjaren hos oss genom sina arbeten *Föreläsningar öfver de bildande konsternas*

Digitized by Google

historia (1817) och *Svenska vitterheten* (»historisktkritiska anteckningar»; 1818—1819). Sistnämnda arbete grundar sig på verklig kännedom om litteraturen och är, trots sina fel och öfverdrifter, af stort värde. Efter författarens död utgafs det i en ny och väsentligt förbättrad upplaga af P. A. Sondén. Som skald hade Hammarsköld föga begåfning.

Per Daniel Amadeus Atterbom (f. 1790, professor i Uppsala, d. 1855) var fosforisternas främste man, partiets ledare och mest framstående skald. För den vittra reformen verkade han ifrigt genom en mängd recensioner och uppsatser, utmärkta af ungdomlig djärfhet och mycken skärpa. Han är en af våra förnämsta »rent lyriska» skalder, och hans ungdomsdikter i Phosphoros och Poetisk kalender (se sid. 91) röja äfven stor poetisk begåfning, om de än lida af nyromantiskt dunkel och äro belastade med klingande ord och fraser. Han ägde en sällsynt förmåga att musikaliskt behärska och bilda språket, och många af hans dikter äro också tonsatta. I den allegoriska diktsamlingen *Blommorna* lade skalden i dagen sin natursymbolik, inläggande i blommornas väsen känslor och föreställningar, såsom i *Sippan* (»Härold för den unga Flora») o. a. Denna natursymbolik framträder bjärt i det ofullbordade sagospelet *Fågel blå* (1814).

Atterboms förnämsta dikt och det yppersta alstret af nyromantisk diktning i Sverige är sagospelet *Lycksalighetens ö.* Däri förekomma de flesta af hans mera kända dikter, såsom *Jägarsånger* (»Vilda, mäktiga sinne njut» och »Ungmön i lunden på jaktnätet band»), *Kor af*

Digitized by Google

vindarna (»Upp genom luften, bort öfver hafven»), *Serenad* (»Hulda rosa, fjäriln frågar») m. fl.

Lycksalighetens ö har sina mönster i sagodramerna af den tyske romantikern Tieck, och Atterbom kallade själf denna dikt »sagospel», emedan den blott är en dramatisk, dialogiserad berättelse, ej afsedd för teatralisk framställning. Denna art af poesi ansågo nyromantikerna för den högsta, såsom på en gång episk, lyrisk och dramatisk.

Atterbom hade ock intresse för samlandet af våra gamla folkvisor (jfr Geijer och Afzelius), och i Poetisk kalender (1816) införde han en samling fornsånger under titeln *Nordmannaharpan*.

På äldre dagar utgaf han det berömda arbetet *Svenska siare och skalder*, hvari vitterhetens historia skildras från och med Stiernhielm till och med Gustavianska tiden. Om än i detta mästerliga arbete de vitterhetsidkare, för hvilka författaren hyste förkärlek, äro framställda i väl ljus dager, har han ock gifvit en ädel upprättelse åt skalderna af den skola, hvars ifrige motståndare han förut varit.

P. D. A. Atterbom var prästson från Östergötland. Vid femton år blef han student, och redan vid nitton år uppträdde han som vitter reformator. Han vann den filosofiska lagern 1815 och företog 1817 en tvåårig utländsk resa, hvilken är skildrad i *Minnen från Tyskland och Italien*. Därunder gjorde han bekantskap med flera af sin tids ryktbaraste personligheter, såsom Schelling, Rückert, Thorwaldsen m. fl. Efter sin hemkomst var A. en tid kronprinsen Oskars lärare i tyska språket, befordrades 1828 till professor i teoretisk filosofi, hvilken professur han 1835 utbytte mot den nyinrättade lärostolen i estetik och modern litteratur. År 1839 blef han ledamot af Sv. akademien och hälsades välkommen af Tegnér sålunda:

> »Att här *du* sitter, att *jag* hälsar dig
> välkommen bland oss, visar tidens välde,
> ombildarens, som länge ställde
> inunder skilda fanor dig och mig

Digitized by Google

och ej blott mig men äfven mången annan
af sångarätten från kung Gustafs dar,
som bar ovansklig lagerkrans på pannan».

— — — — — — — — — — — —

Wilhelm-Fredrik Palmblad (f. 1788, professor i Uppsala, d. 1852) var särdeles verksam för den litterära reformen. Hans bidrag i Phosphoros höra till de bästa i denna tidskrift, och genom redigeringen af Svensk litteraturtidning (1813—1824) inlade han stor förtjänst om den litterära granskningen, med lugn och måttfullhet undvikande alla ytterligheter. I Poetisk kalender offentliggjorde han de fängslande novellerna *Amala* och *Holmen i sjön Dall* samt en sammanhängande följd af andra noveller, som han på äldre dagar omarbetade till romanen *Familjen Falkensvärd.* Han författade äfven en historisk roman *Aurora Königsmark* (4 delar 1846—1849). Som skriftställare ådagalägger Palmblad stor formtalang, och de biografier, hvilka han som en flitig medarbetare i »Biografiskt lexikon» (se Wieselgren) författade, vittna om verkligt mästerskap. Han eftersträfvade icke poetens ära men utgaf emellertid »metriska öfversättningar af grekiska tragedier». Palmblad var en af de mest mångsidiga och arbetsamma skriftställare, Sveriges litteratur har att uppvisa.

Wilhelm Fredrik Palmblad var adjunkt i historia och statistik, innan han blef professor i grekiska. Han ägnade sig med synnerlig förkärlek åt geografiens studium, och hans arbeten i detta ämne och i historia m. m. vittna om en ofantlig beläsenhet. Som medlem af Auroraförbundet inköpte han akademiska boktryckeriet, hvarifrån fosforisternas litterära alster utgåfvos. Sedan P. i åtskilliga tidningar och tidskrifter uttalat sina konservativa åsikter, dem han envist vidhöll, ut-

Digitized by Google

gaf han själf tidningen *Tiden* (1847—1851). Denne polyhistor har förnämligast som vitter granskare och geograf outplånligt inristat sitt namn i vår litteratur.

Karl Fredrik Dahlgren (f. 1791, komminister i Stockholm, d. 1844) deltog också i den vittra striden och kallades af samtiden »fosforisternas humorist». Han var den egentlige författaren till »andra natten» i *Markalls sömnlösa nätter*, men han skilde sig snart ifrån fosforisterna, hvilkas lifsåskådning föga öfverensstämde med hans egen. En större uppmärksamhet väckte han först genom sin backantisk-lyriska diktsamling *Mollbergs epistlar* (1819—1820), blandad vers och prosa, med förträffliga idylliska naturskildringar, t. ex. »Kommentarier öfver månskenet i Haga» och »Djurgården 1 maj». Dahlgren är en lyrisk-idyllisk och humoristisk skald med täck skalkaktighet och lekande kvickhet, och, ehuru han är starkt påverkad af Bellman, röjer han dock sin originella skaldenatur. Han har utgifvit en mängd arbeten både på vers och på prosa, lyriska och dramatiska dikter, noveller och romaner, litterära kritiker m. m. I sina många »poetiska kalendrar» äfvensom i Atterboms offentliggjorde han de flesta af sina diktalster. Af hans hand hafva vi många vackra skaldestycken, såsom den allbekanta *Vårsång på Valborgsmässoaftonen* (»Våren är kommen. På sina kransar»), *Västanvinden* (»Ständigt jag ilar»), *Vårbäcken* (»Hoppsan, nu så är jag fri!»), *Naturbetraktelse* (»Skön är den blanka silfverskåln») m. fl. Bland hans prosaiska skrifter må erinras om den humoristiska berättelsen *Nahum Fredrik Bergströms krönika*.

Digitized by Google

Julia Kristina Nyberg (f. Svärdström 1785, förut fru Asping, d. 1854), känd under skaldenamnet Euphrosyne, meddelade i Poetisk kalender sina första dikter, som allmänt slogo an genom sin täckhet och friskhet. Fosforisterna hälsade med förtjusning den nya, lyriska skaldinnan, hvilken med sin lifliga inbillningskraft och varma känsla intogs af den nyromantiska poesien. Flera af hennes dikter påminna också om nyromantikernas natursymbolik, t. ex. den berömda *Jungfrun i det gröna* (»När aftonsolen faller på Floras rosenhy»), *Trasten* (»En hemlig längtan, tänd af ljusets fader») m. fl. Till Euphrosynes bästa sånger höra också *Kolarflickan* (»I villande skogen helt ensam jag satt»), som mycket påminner om Geijers »Kolargossen», och *Tiggargossen* (»Ensam och förglömd jag ilar») m. fl.

Klas Livijn (f. 1781, generaldirektör i fångvårdsstyrelsen, d. 1844) deltog äfven i den litterära fejden (merendels under titeln Olof Mollbergsson) med åtskilliga bidrag i Polyfem och ett par särskilda satiriska skrifter, af hvilka *Mästerkatten,* tillägnad Wallmark, är en försvenskning af Tiecks folksaga »Der gestiefelte Kater». Livijn lämnade äfven bidrag till »andra natten» i *Markalls sömnlösa nätter* (jfr Dahlgren). Af hans öfriga skrifter må nämnas den snillrika men bisarra romanen *Spader dame.*

Per Adolf Sondén (f. 1792, komminister i Stockholm, d. 1837) tillhörde som skald Nyromantiska skolan, men hans *Dikter* ha ingen märkvärdighet, utom att de ha varit föremål för en bitter satir af Vitalis. Däremot var Sondén mycket framstående som litteraturhistoriker och biograf. Hammarskölds *Svenska vitterheten* utgaf han i en ny, sorgfälligt granskad och förbättrad upplaga. Han utgaf äfven kritiska upplagor af Freses, Bellmans (normaltexten), Stagnelius', Lidners och andras vittra arbeten. Tillika var han en flitig medarbetare i »Biografiskt lexikon».

Digitized by Google

Samuel Johan Hedborn (f. 1783, kyrkoherde, d. 1849) är mest känd och värderad för sina *psalmer*, af hvilka flera äro intagna i vår psalmbok och bland dem hymnen »Höga majestät vi alle» (n:r 3). Han var en af de fem unga män, som stiftade Auroraförbundet.

Karl von Zeipel (f. 1793, en tid tills. med Palmblad akademiboktryckare i Uppsala, där han tog kansliexamen, ägare af Lingonbacka pappersbruk, d. 1849) framträdde i sin ungdom med lyriska dikter, af hvilka åtskilliga äro tonsatta, och var mycket uppburen i fosforisternas krets. På äldre dagar skref han flera historiska romaner, som mottogos med stort bifall. Som hans bästa roman anses *Seton*, skildrande Gustaf III:s tid. Till tyskan äro öfversatta romanerna *Två herrar och en narr*, hvari Linné är hufvudpersonen, och *Karl XI, Rabenius och häxeriprocessen*, en värdefull kulturhistorisk skildring, och till danskan är öfverflyttad romanen *De sammansvurna*, en underhållande teckning från Karl XII:s och Fredrik I:s tid.

Adolf Ivar Arwidsson (f. i Finland 1791, docent i Åbo och publicist men i följd af sitt djärfva skriftställeri skild från universitetet genom ett kejserligt reskript, bosatt i Sverige 1823, kungl. bibliotekarie, d. 1858) omfattade med värme den nyromantiska poesien och offentliggjorde åtskilliga dikter i Poetisk kalender. Mest har han gagnat svenska litteraturen genom samlingen *Svenska fornsånger* (3 delar 1834—1842; jfr L. F. Rääf). För öfrigt har han utgifvit många arbeten, hufvudsakligen som forskare i Finlands och Sveriges häfder.

Johan Börjesson (f. 1790, kyrkoherde, d 1866) är minnesvärd för sitt dramatiska författarskap, som emellertid tillhör en senare tid (se »Dramatiska författare»). Sedan han i sin ungdom skrifvit några lyriska stycken i Poetisk kalender, hördes ej på länge några toner från hans lyra. År 1854 utgaf han diktkransen *Blommor och tårar på en dotters graf*. Börjesson ville gärna höra sig kallas »den siste fosforisten».

Götiska skolan.

Götiska skolan röjer så till vida frändskap med den nyromantiska, som redan dess första sånger vittna

Digitized by Google

om den befrielse från den franska smakens fjättrar, hvilken fosforisterna så varmt förfäktade. Men i fråga om poetiskt stoff och framställning äro de bägge sångarskolorna vidt skilda från hvarandra.

Götiska skolan utgick ur det s. k. *Götiska förbundet,* hvilket ursprungligen var ett sällskap af unga ämbetsmän i Stockholm, hufvudsakligen vermländingar. Medlemmarna kallade sina sammankomster »stämmor» och sig själfva »göter», och enhvar tog sig också ett fornnordiskt namn, som ensamt nyttjades vid stämmorna. På förslag af Jakob Adlerbeth (son till Gudmund Göran A., expeditionssekreterare, † 1844) organiserade sig detta sällskap till ett »medborgsmannasamfund» med bestämdt fosterländskt syfte. Förbundets medlemmar skulle, enligt § 1 i dess stadgar, ägna sig åt »upplifvandet af de gamla göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne». Inom förbundet genomdref snart en af de s. k. stamgöterna, Erik Gustaf Geijer, ett förslag att genom utgifvandet af en tidskrift verka för det fosterländska syftet i vidare kretsar. Tidskriften kallades *Iduna* med tillägg: »en skrift för den nordiska fornålderns älskare». Snart inrymde emellertid Iduna (10 häften 1811—1824, ett 11:te häfte 1845) allt fosterländskt, och med dess fjärde häfte borttogs ofvannämnda tillägg. Sålunda blef Geijer den egentlige upphofsmannen till Götiska skolan.

Göterna ställde sig från början på fosterländsk grund och sökte i Nordens forntid och dess sagominnen ämnen för sin diktning. De anslogo äkta nordiska toner, och deras diktalster präglades af kraft och klarhet. För nordisk forn- och häfdaforskning bröto de ny mark och sökte väcka en fosterländsk anda i samhällslifvet, i litteratur och konst. Grundläggaren af denna fosterländska riktning i dikten var Geijer, fulländaren blef Tegnér [1]).

[1]) Jfr Rudolf Hjärne: *Götiska förbundet och dess hufvudmän* (1).

Digitized by Google

Erik Gustaf Geijer (f. 1783, professor i Uppsala, d. 1847) framlade i tidskriften *Iduna* sina, öfver hufvud taget, bästa poetiska alster. Han var i det närmaste författare till tidskriftens två första häften, som innehålla de fosterländska dikterna *Manhem* (»Det var en tid, det bodde uti Norden»), *Vikingen* (»Vid femton års ålder blef stugan mig trång»), äfven tonsatt af Geijer, *Odalbonden* (»Å bergig ås där står mitt hus»), *Den siste kämpen* (»I natten tindrar blixtarnas sken»), *Den siste skalden* (»Hans växt var kämpalik men böjd af åren») m. fl. Den popularitet, Geijers dikter genast vunno, är att söka i den karakter af gammalt nordiskt allvar och enkelhet, som utmärker dem. Man kände igen sig däri, att man var i det gamla, kära Norden, bland sitt eget folk. Men icke blott i dylika, af fosterländsk anda inspirerade stycken visar sig Geijer som en skald af hög rang. År 1812 utgaf han *Försök till psalmer*, och i 1819 års psalmbok äro åtta psalmer af honom författade.

Sedermera diktade skalden mera sparsamt, vanligen blott ord till någon melodi, som han komponerat. Geijer var nämligen tonsättare och hade stor musikalisk begåfning. Allbekant är hans sköna romans *Kolargossen* (»I skogen vid milan sitter far»). Så författade han både ord och musik till *Marsch vid Gustaf Adolfs minnesfest* (»Fädernesland, hvars härliga minnen»), *På Nyårsdagen 1838* (»Ensam i bräcklig farkost vågar») m. fl.

Geijer torde vara den förste, som mera direkt anslagit folkvisans ton, såsom i »Vikingen» och »Kolargossen» m. fl.

Digitized by Google

Denna visade han sig väl förstå genom sin mästerliga uppsats *Om den gamla nordiska folkvisan,* som utgör inledning till »Svenska folkvisor», utgifna af E. G. Geijer och A. A. Afzelius.

Sin största betydelse har Geijer som historieskrifvare, och i svensk häfdaforskning har han gjort epok. Hans första större verk, *Svea rikes häfder* (1825), utgör egentligen en inledning till svenska historien, som därigenom får en fast och säker grund. I sitt största arbete, *Svenska folkets historia* (3 delar, 1832—1836), täljer författaren fosterlandets öden till och med drottning Kristina. Dessa båda arbeten röja djup lärdom och kritiskt skarpsinne och äro skrifna med den borne skaldens framställningskonst i en enkel och kärnfull stil, rik på snilleblixtar, som med ens belysa ämnet.

Den store häfdaforskaren och djupsinnige tänkaren har äfven utgifvit många andra skrifter. Hans tre föreläsningar *Om vår tids inre samhällsförhållanden* (»i synnerhet med afseende på fäderneslandet») föranledde en litterär fejd med A. Fryxell och framkallade (1846) Geijers sista mera betydande skrift *Svar till professor Fryxell.* Redan vid tjugu års ålder vann Geijer Sv. akademiens stora pris för *Äreminne öfver Sten Sture d. ä.*

Erik Gustaf Geijer föddes på Ransäters bruk i Vermland den 12 jan. 1783 och var af en gammal bruksägaresläkt. Han blef student i Uppsala 1799 och kom i närmare beröring med filosofen Benjamin Höijer, hvilken han hade att tacka, såsom han själf säger, för hela sin vetenskapliga bildning. År 1806 blef han filos. magister, 1810 docent i historia och 1817 professor i samma ämne. Som universitetslärare var G. utomordentligt lycklig. Hans hänförande föredrag samlade kring hans lärostol talrika åhörareskaror, och han snart sagdt bars på den akademiska ungdomens händer. I förhållande till denna ungdom »fram-

Digitized by Google

träder i sin kanske skönaste skepnad allt det älskvärda, intresserika, rent mänskliga af Geijers sällsynta personlighet» (B. E. M—m). Också ville han ej lämna sin professorsstol, hvarken då biskopsstolen i Karlstad eller då en statsrådstaburett erbjöds honom.

Med anledning af sin filosofiska skrift *Thorild* (»Tillika en filosofisk och ofilosofisk bekännelse»), hvari han om vissa dogmer uttalat åsikter, som ansågos strida mot »den rena evangeliska läran», blef G. utsatt för en tryckfrihetsprocess, som kunnat medföra landsförvisning. Emellertid blef han till allmän glädje frikänd.

Genom sina historiska studier fördes G. in på de frisinnade åsikternas väg, och i sin tidskrift *Litteraturbladet* (1838—1839) framlade han sin världsåsikt i dess tillämpning på dagens viktigaste frågor (fattigvårds-, representations- och läroverksfrågan). För att fullständigare framställa sin nya åsikts teoretiska principer höll han (läsåret 1841—1842) *Föreläsningar öfver människans historia*, som sedermera (1856) utgifvits af professor S. Ribbing, och som lära oss känna Geijers filosofi i dess senare utvecklingsstadium. Detta Geijers omslag i politisk uppfattning väckte mycken anstöt hos och brytning med hans forna, starkt konservativa eller reaktionära meningsfränder, och det var då han diktade *I å Nyårsdagen 1838:*

»Ensam i bräcklig farkost vågar
seglaren sig på det vida haf.
Stjärnhvalfvet öfver honom lågar,
nedanför brusar hemskt hans graf.
Framåt! — så är hans ödes bud,
och i djupet bor, liksom i himlen, Gud».

År 1846 tog han afsked och flyttade till Stockholm, där han afled den 23 april 1847.

Geijer är en af vårt lands största personligheter och ädlaste söner. En djup religiositet utgjorde »lifvet i hans lif och kärnan i hans väsen».

Esaias Tegnér (f. 1782, professor i Lund, biskop i Växjö stift, d. 1846) är Sveriges störste skald och inom världslitteraturen representanten för den svenska poesien. Den allmänna hänförelse, som skaldens dikter framkallat, väcktes först (1808) genom hans *Krigssång för skånska landtvärnet* (»Hvi pröfvas ej huggande järnen ännu»), hvilken »ljöd som en stormklocka genom

Digitized by Google

alla fosterländska bröst». Och med sin gripande patriotiska dikt *Svea*, som erhöll Sv. akademiens stora pris 1811, ryckte Tegnér med ens upp i främsta ledet af Sveriges skalder. År 1812 tog han inträde i Götiska förbundet och blef samma år ord. professor, och under det tolfåriga skifte af skaldens lefnad, som nu vidtager, nådde hans vittra ära sin strålande middagshöjd.

I göternas tidskrift *Iduna* (från och med häft. 3) offentliggjorde Tegnér nu många af sin sångmös alster, såsom *Majsång* (»Se, öfver dal och klyfta»), *Elden* (»Mörkt låg djupet uti död förstening»), *Skidbladner* (»Det är så kraftigt men så kallt i Norden»), *Flyttfåglarna* (»Så hett skiner solen på Nilvågen ner»), *Asatiden* (»Du sofver, Heimdall, son af de nio mör»), *Prästvigningen* (»Den fromma skaran tränger»), *Nore* (»En okänd kämpe lik, som mot en sköldmö strider») i anledning af freden i Kiel, *Stjärnsången* (»Stjärnorna blinka»), *Sången* (»Har du betraktat diktens lunder»), *Karl XII* (»Kung Karl, den unga hjälte»), *Göta lejon* (»Det gamla göta lejon hvilar») m. fl. Därjämte införde skalden i Iduna åtta romanser ur *Fritiofs saga,* innan detta diktverk fullständigt utkom.

Den hänförelse, som skalden framkallade med ofvannämnda dikter och andra stycken, såsom *Sång till solen* (»Dig jag sjunger en sång»), *Språken* och *Epilog vid magisterpromotionen i Lund* (1820: »Den glada fest, den lagerfest är slutad»), stegrades än mer genom tre större skaldeverk, som nu med korta mellanskof framträdde, nämligen den på hexameter skrifna religiösa idyllen *Nattvardsbarnen* (1820), den poetiska berättelsen *Axel* (1822), föregången af den vackra tillägnan »Till Leopold», samt framför allt *Fritiofs saga*, hvilket romantiska epos, bestående af 24 romanser i olika versform, fullständigt utkom 1825. Med högljudt bifall hälsades Fritiofs saga af hela den bildade världen,

Digitized by Google

och snart var den öfversatt på de flesta europeiska språk[1]). Detta diktverk, som med afseende på formens skönhet knappast äger sitt motstycke, har för sin stora framgång jämväl det att tacka, att skalden moderniserat den gamla nordiska saga (se sid. 8), som ligger till grund för dikten, och framställt en bild af det nordiska hjältelifvet, hvilken kunde vara för den nya tiden poetiskt tilltalande.

I »Anmärkningar såsom inledning till Fritiofs saga» har skalden, som väl förutsåg, att inkast kunde göras mot dikten för bristande historisk trohet, på förhand bemött sådana och framhållit, att i den ursprungliga sagan förekomme mycket storartadt och heroiskt, som borde bibehållas, men därjämte mycket barbariskt och vildsint, som borde afsöndras eller åtminstone mildras. Det hade därför varit nödvändigt att modernisera, då skalden skref för en tid med finare seder och ville gifva den ett i allo njutbart diktalster. Emellertid lär det icke kunna bestridas, att flera af sångerna, såsom *Kung Bele och Torsten Vikingsson*, *Fritiof hos Angantyr*, *Balders bål* m. fl., äga en sann fornnordisk anda.

Efter afslutandet af Fritiofs saga kunde Tegnér, upptagen af en biskops ämbetsgöromål och därtill nedstämd af en vacklande hälsa, icke utföra någon af sina planer till större poetiska verk. Det i Lund började poemet *Gerda* blef aldrig fullbordadt, och blott *Kronbruden* är ett stycke af större omfång, skrifvet på hexameter. Emellertid var skaldens lyra fortfarande strängad och lät emellanåt höra de skönaste

[1]) »Danmark och Norge hafva fem öfversättningar, hvilka utgått i 19 upplagor, England och Amerika fjorton i 18 upplagor, Tyskland tjugutvå i nära 90 upplagor. Dessutom är Fritiofs saga öfversatt på italienska, franska, holländska, finska, ryska, polska, magyariska, rumanska, armeniska, isländska, latin. I Sverige är den upplagd öfver 40 gånger» (Ljgn). — Poemet *Axel* har blifvit öfversatt på tio språk.

Digitized by Google

toner, t. ex. *Vid magisterpromotionen i Lund* (1829, då Tegnér lagerkrönte Oehlenschläger) och den härliga minnessången *Vid Svenska akademiens femtiåra minneshögtid* (1836: »Jag stod på stranden under kungaborgen»), denna praktfulla dikt på den »retoriska poesiens» område.

I den från 1810 pågående striden mellan den gamla skolan och den nyromantiska tog Tegnér från början lika litet del som göterna i allmänhet och andra »teckenförbidande neutrer» (se sid. 91), men år 1815 började hans neutralitet öfvergå till en »väpnad». Han delade visserligen icke de gustavianska skaldernas uppfattning af poesiens uppgift, men han hyste stor aktning för dem och hade också själf i början af sin poetiska verksamhet som mönster hyllat dem och de franska skalderna. Med sin klassiska bildning kunde Tegnér ej annat än finna det »romantiska dunklet» motbjudande, och han ogillade fosforisternas öfvermod och särskildt deras hätskhet mot Leopold samt ej minst deras katolska medeltidssympatier. I grafkvädet *Elof Tegnér* (1815), hvilket skalden dock ej offentliggjorde själf, varnar han för en inbrytande obskurantism, och i sitt berömda *Tal vid jubelfesten 1817* (till firande af reformationen) svänger han sitt gissel öfver den nya poesi (»karbunkelpoesi»), man ville införa, »en poesi utan form och bestämdhet, en sjuklig gestalt utan märg och senor», på samma gång han också klandrar det föregående århundradets ytlighet och förstånds-despotism, som hänförde allt till det nyttiga. Och i sin förut nämnda *Epilog vid magister-*

Digitized by Google

promotionen i Lund (1820) uppträder han skarpt men ingalunda i en utmanande ton mot det romantiska dunklet (»det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta»).

Tegnérs skaldskap utmärker sig, utom genom det för göterna gemensamma grunddraget, »svenskheten», i synnerhet genom språkets färgrikhet, tankarnas klarhet och rikedomen på bilder, och oaktadt det nordiska i andan och i ämnet af hans dikter har hans poesi, såsom Franzén anmärker, en sydländsk yppighet och skönhet. Talrika äro Tegnérs bilder, och »man kan bära alltför mycket äfven af juveler, men en drottning kan dock bära mer däraf än andra, och *denna* sångmö var en drottning» (Orvar Odd [1]).

Som *talare* var Tegnér en af de yppersta. Djupsinniga och klart framställda tankar, träffande uttryck och kvicka infall, snillrika och glänsande bilder utmärka hans tal, såsom det förut nämnda »Tal vid jubelfesten 1817», *Inträdestal i Sv. akademien* (1819), talet *Vid offentliga föreläsningarnas slut* (1824) m. fl. samt hans *skoltal*, i sitt slag oöfverträffade. Lika utmärkta äro hans *bref*, de yppersta på svenskt språk, vare sig han yttrar sig i mänskligheten viktigaste frågor eller uttalar sitt omdöme om dagens företeelser och personer. Med sitt eminenta snille och sitt stora intresse för kulturfrågor har Tegnér haft ett omätligt inflytande på vårt lands andliga odling, och han innehar ej blott som skald sitt högsäte i minnets panteon.

[1]) Om Tegnérs bildspråk se Gustaf Ljunggren: *Smärre skrifter* (d. 3).

Digitized by Google

Esaias Tegnér föddes på kapellansbostället Kyrkerud i Vermland den 13 nov. 1782. Han ledde sina anor på så väl fädernet som mödernet från svensk bondesläkt. Hans fader Esaias Tegnér, sist kyrkoherde i Millesvik, och hans morfader, kyrkoherden, förre lektorn Elof Seidelius, voro nämligen bägge bondsöner. Hans mormoder härstammade på mödernet från den gamla vermländska släkten Geijer och lär hafva varit ett snille. »Faderns sällskapsgåfvor, farfaderns karolinska sympatier, mormoderns kvickhet, fyndighet och poetiska geni gingo i arf till den lille Esaias» [1]). Tidigt föräldralös och utan tillgångar att studera togs den unge Esaias af en assessor Branting till skrifbiträde på dennes kronofogdekontor. Men Branting som märkte gossens utomordentliga läslust och insåg, att hans rätta plats ingalunda vore på ett kronofogdekontor, förmådde en af sina vänner, kapten Löwenhielm på Malma, att i sitt hus upptaga Esaias och låta honom undervisas af den äldre brodern Lars Gustaf, som var informator på Malma. Och så fick Esaias vid 13 års ålder börja studera. Sedan brodern efter vunnen magistergrad i Lund mottagit en annan lärarebefattning, nämligen hos bergsrådet Myhrman på Rämens bruk, fick Esaias äfven medfölja dit. Där idkade han under broderns ledning studier med sådan framgång, att han, då denne med de äldre sönerna begaf sig till Lund, fick själf öfvertaga de yngre sönernas undervisning. Hösten 1799 inskrefs Tegnér som student vid Lunds universitet och promoverades 1802 till filos. magister med första hedersrummet vid 19 ½ års ålder. Året därpå utnämndes han till docent och 1805 till adjunkt i estetik och v. bibliotekarie samt gifte sig redan vid 24 års ålder med ofvannämnde Myhrmans dotter Anna Maria. År 1812 befordrades han till professor i grekiska språket samt 1824 till biskop i Växjö stift. Invald till ledamot i Sv. akademien höll han där 1819 sitt berömda inträdestal öfver J. G. Oxenstierna. Efter afflyttningen från Lund vardt Tegnérs hälsa vacklande, och efter ett slaganfall fördes han hösten 1840 till en berömd anstalt för sinnessjuka i Schleswig. Men redan i maj 1841 kunde han lämna densamma och återtaga utöfningen af sitt biskopsämbete, hvilket han skötte med samma plikttrohet och öfverlägsna förmåga, som utmärkte universitetsläraren.

Hans kraft var dock bruten, och den 2 nov. 1846 bröt skaldens ande sina bojor.

»Han lefva skall som hjälten uti sagan,
hvars lif med sagans blott försvinna kan.»

(B. E. M—m.).

---

[1]) Jfr Nils Erdmann: *Esaias Tegnér, en porträttstudie* (1896).

Digitized by Google

Per Henrik Ling (f. 1776, fäktmästare i Lund, svenska gymnastikens skapare och grundläggaren af Gymnastiska centralinstitutet, tit. professor, d. 1839) delade sin verksamhet mellan gymnastik och poesi. För att upplifva forna tiders kraft och mandom ville han hos sina landsmän väcka så väl håg för kroppsliga idrotter som intresse för en storvulen poesi, som skulle upptaga det märkliga i förfädernas hjältelif och gudavärld. Men samtiden hade föga sinne för hans kraftpoesi. Också äro hans i stort anlagda dikter ej lyckade, hvarken de episka, såsom *Gylfe* (i 15 sånger, ofullb.) och *Asarne* (i 30 sånger), eller de dramatiska, såsom sorgespelen *Agne* och *Ingjald Illråda* m. fl., huru stora lyriska skönheter de än innehålla. Lings skaldebegåfning var nämligen öfvervägande lyrisk, men han misskände sin poetiska kallelse och säger i sitt inträdestal i Sv. akademien: »Min bildningsgåfva liknar vårt lands vinter, den har inga blommor». På lyrikens område diktade han den vackra herdeidyllen *Kärleken* (med sången *Stunden bortilar men icke min smärta*) samt *Tirfing eller dödssvärdet,* en romantisk dikt i tio sånger (1836), m. m.

Ling var en hugstor och snillrik man, men som skald gick han till öfverdrift i sin »yfverborna svenskhet». Som skapare af en rationell gymnastik är han vidtfrejdad.

Arvid August Afzelius (f. 1785, hofpredikant, kyrkoherde i Enköping, d. 1871) var en af de flitigaste medarbetarne i göternas tidskrift. Där offentliggjorde han bl. a. en öfversättning af *Völuspá* samt den all-

Digitized by Google

bekanta romansen *Näcken* (»Djupt i hafvet på demantehällen»), författad till en gammal, hos allmogen lefvande underbart skön polskmelodi. Sin största betydelse har Afzelius som utgifvare (jämte Geijer) af *Svenska folkvisor*, hvilken samling hufvudsakligen är hans verk (jfr emellertid L. F. Rääf). Från isländskan öfversatte han Sämunds *Edda* och *Hervarar saga* (se sid. 8) samt utgaf i elfva band *Svenska folkets sagohäfder* (1830—1870), hvilket arbete afslutas med Karl XII:s död och är, ehuru föga kritiskt, af stor nationell betydelse. Som dramaturg är Afzelius mindre lycklig med sitt sorgespel *Den siste folkungen.* År 1848 utkom hans *Afsked från svenska folksharpan* »med bidrag till svenska folksångernas historia».

Afzelius hade 1812 gjort bekantskap med den store danske språkforskaren Rask, och denne kom 1816 till Stockholm på inbjudning af Afzelius, i hvars hem han vistades en längre tid. Deras gemensamma arbete medförde goda upplagor af de bägge *eddorna* och kan sägas ha banat väg för den nordiska mytologiens inträde i vår litteratur och konst.

Karl August Nicander (f. 1799, filos. mag., kopist, d. 1839) fäste som helt ung stora förhoppningar vid sig med sorgespelet *Runesvärdet eller den förste riddaren* (1820), som har till ämne striden i Norden mellan hedendom och kristendom. Likväl motsvarades icke de förväntningar om ett fosterländskt drama, hvilka nämnda dikt framkallade, men skalden har gifvit oss många andra dikter af stor formfulländning och fägring. I Götiska förbundet invaldes han 1822, och i Iduna (h. 10) förekomma hans *Runor af Norna-Gest* med ämnen ur den nordiska sagan och historien, t. ex.

Digitized by Google

Erik Vasas runa (»Gif akt! Hvem där? Hu sjön är grön och stjärnorna de skälfva»), som är tonsatt och den mest kända.

Nicander är emellertid en skald med vida mer sydländskt än nordiskt skaplynne. År 1826 vann han Sv. akademiens stora pris för det praktfulla stycket *Tassos död* (»Min själ är fri, mitt hjärta hoppas åter»). Samma formfulländning och sydländska glöd utmärker *Konung Enzio* (»den siste hohenstaufen»), en lyrisk dikt i romanser. I *Minnen från Södern* samlade han intrycken från sin italienska resa, och *Hesperider*, poemer och noveller från Italien, höra till det bästa af hans diktalster. Skalden har skrifvit en stor mängd lyriska dikter af hög skönhet, såsom *Vågen* (»Mitt lif är en våg»), *Aftonen* (»Välkommen, välkommen, du klara») m. fl. För kungliga teatern öfversatte han från Schiller *Röfvarbandet* och *Orleanska jungfrun* samt från Shakspere *Othello*.

Färgrikedom, klangfullt språk och harmonisk versbyggnad utmärka Nicanders dikter.

Bernhard von Beskow (f. 1796, adlad och baroniserad, öfverstekammarjunkare, d. 1868) tog inträde i Götiska förbundet på samma gång som Nicander, och i Iduna (h. 10) förekommer af honom poemet *Den gamla rustkammaren*. Som yngling utgaf han två häften lyriska dikter under titeln *Vitterhetsförsök* (1818—1819), och för sitt af fosterländsk hänförelse präglade skaldestycke *Sveriges anor* erhöll han Sv. akademiens stora pris (1824). Framstående är Beskows dramatiska författarskap, hvari han valde Schiller till förebild.

Digitized by Google

Hans dramatiserade stycken ur svenska historien utmärkas af en högsinnad fosterländsk stämning och af karaktersskildringens sanning, om de också ej alltid röja »förebildens idealistiska flykt». Större dramatiska alster äro sorgespelen *Erik den fjortonde* samt *Torkel Knutsson*, som uppförts på scenen med lysande framgång (1862), och dess värdiga fortsättning *Birger och hans ätt* m. fl.

Karakteristisk för Beskows personlighet är den intagande afhandlingen *Om själens hälsa*, hvari framhålles vikten af själskrafternas oafbrutna verksamhet och harmoniska utveckling samt af en renad viljekraft. Det är Beskows hela inre människa, som här framträder [1]).

Bernhard v. Beskow var i fyrtio år ledamot af Sv. akademien och i trettio fyra år dess sekreterare (1834—1868). Såsom sådan har han utgifvit en mängd »minnesteckningar», som uppgå till närmare 40 och till en del äro utgifna under titeln *Minnesbilder*. De utmärkas af stilens elegans och en långsynt blick öfver kulturens företeelser men måla stundom med alltför ljusa färger.

Bernhard v. Beskow var en af naturens och lyckans gunstlingar. Redan som barn erhöll han till lärare skalden Stiernstolpe, som synes hafva lagt en god grund till hans bildning. Sedan B. afslutat sin akademiska kurs, önskade fadern, en högt aktad affärsman, sonens biträde i affärsrörelsen; men, då dennes gåfvor lågo åt annat håll, fick han inträda i kungl. kansliet, där han efter fyra år befordrades till protokollssekreterare. Snart lämnade dock B. ämbetsmannabanan, då hans lyckliga yttre omständigheter medgåfvo det, för att uteslutande ägna sig åt litterära sysselsättningar. Till utvecklingen af hans bildning bidrogo

[1]) Jfr K. G. Strandberg: *Inträdestal i Sv. akademien.*

Digitized by Google

i väsentlig mån vidsträckta resor i utlandet, hvarunder han gjorde bekantskap med tidehvarfvets berömdaste tänkare, vitterhetsidkare och konstnärer. Så hade B., knappast hunnen till mogen ålder, samlat ett stort kunskapsförråd och mycken världserfarenhet. I *Vandringsminnen* (2 delar) har han offentliggjort frukterna af sin första resa. Tidigt kallad till ledamot af Sv. akademien blef han såsom dess ständige sekreterare (efter Franzén) själen i detta samfund, den som ledde dess arbeten och lifvade dess sammankomster. Som en sida af hans verksamhet i vitterhetens tjänst kan man ock anse det mecenatskap, han utöfvade mot vitterhetens idkare. Han gjorde »svenska vitterhetens ära till sin egen», och han är en af vårt lands ädlaste och mest fosterländska söner. »Ett lysande lif, en lätt död, ett fängslande minne — se där Bernhard v. Beskows saga» (E. v. Qvanten).

Gustaf Vilhelm Gumælius (f. 1789, kyrkoherde i Örebro, d. 1877) ägde verklig poetisk begåfning, hvilken han lägger i dagen så väl i de verser, som äro inflickade i hans historiska roman *Tord Bonde* (1:ta delen 1828; mera utkom ej), som ock i den vackra diktcykeln *Engelbrekt* (1858), för hvilken den åldrige skalden erhöll Sv. akademiens kungl. pris.

Leonard Fredrik Rääf (f. 1802, godsägare i Småland, »Ydredrotten»; kammarjunkare, filos. hedersdoktor, d. 1872) har inlagt stor förtjänst om vår kulturhistoria såsom samlare och upptecknare af folkets visor, sagor, lekar, skrock o. d. Så kunde han till den samling »Svenska folkvisor», som utgafs af Geijer och Afzelius, bidraga med ej mindre än 70 af de 100 visor, som samlingen inrymmer. Och nästan hela den samling »Svenska fornsånger», som bär A. I. Arwidssons namn, lär vara hopbragt af Rääf. I Götiska förbundet invaldes han tidigt, och i Iduna (h. 5) förekommer af honom skriften *Tankar om sättet att uppsöka och vårda fäderneslandets fornlämningar.* Han har äfven utgifvit *Ordbok öfver Ydremålet,* prisbelönt af Sv. akademien 1859, m. m.

Stående utom skolorna.

Erik Johan Stagnelius (f. 1793, kanslist i eckl.-departementet, d. 1823) tillhör kretsen af våra yppersta skaldesnillen. Hans poetiska verksamhet »utbreder sig åt alla diktens himmelsstreck, ehuru den i

Digitized by Google

lyriken har sitt egentliga rotfäste». Ständigt lidande lämnade han det jordiska före trettio års ålder, men icke dess mindre har han efterlämnat en stor mängd dikter af ovansklig skönhet. Han intog visserligen som skald en fullt självständig ställning, men hans diktning röjer dock nyromantiska drag.

Så begagnar äfven Stagnelius prunkande ordbildningar, såsom *ambraskålar, nardusfläktar, silfverliljor, långhänsvallande vågor, silfvertonande läppar, majdaggbadade liljor* o. s. v. Äfvenledes nyttjar han inkedjade versformer, såsom canzoner, sonetter o. s. v., samt fördjupar sig i metafysiska tankegriller, alls icke mindre än Atterbom med sin Schellingianism.

Stagnelius var född till skald och sjöng af inre kallelse nästan utan allt behof af att höras [1]).

Episka dikter. Den förnämsta af skaldens episka dikter är *Vladimir den store* (anonymt utgifven 1817), hvari den unge diktaren framträder som en hardt när fulländad konstnär. I de mest välljudande hexametrar har han här behandlat sitt ämne, en nära tusenårig legend.

Dikten skildrar, huru den mäktige hednafursten genom en grekisk kejsardotter, den sköna prinsessan Anna, — hvilken efter Teodosias stormning som fånge föres till fursten men själf fängslar honom med kärlekens band — bevekes att låta döpa sig och med hela sitt folk öfvergå till kristendomen.

Stagnelius' äldsta större arbete (1812—1813) är *Gunlög* (eg. *Gunnlöd,* jättedottern, af hvilken Oden erhöll skaldemjödet), och denna mytiska dikt (ofullb.) samt den romantiska dikten *Blända* vittna redan om den unge skaldens stora talang i formellt afseende men röja f. ö. omognad i planläggning och utförande.

[1]) Jfr K. V. Böttiger: *Minnesteckning af E. J. Stagnelius.*

Digitized by Google

Lyriska dikter. År 1818 prisbelönades skalden af Sv. akademien för *Sång till kvinnorna i Norden,* och detta är den enda gång, han uppträdde offentligen. Nu vidtager i hans lif ett nära fyraårigt skede, hvarunder hans konstnärskap i formellt afseende stiger till sin höjd men han tillika fördjupar sig i gnosticismens och andra lärors mysterier. Så uppstod diktkransen *Liljor i Saron* (3 häften 1821), dessa alster af skaldens egendomliga världsåskådning.

Enligt denna världsåsikt hålles själen (»anima») fången i materiens (»demiurgens», världsfurstens) våld och längtar tillbaka till urväsendets (»pleromas») salar, hvarifrån den blifvit utstött genom synden (»achamot»). Vindens sus, källans sorl, fåglarnas kvitter äro intet annat än suckar af en i och genom människan fallen natur. Detta mystiska åskådningssätt framträder synnerligast i »Liljor i Saron», t. ex. *Fången* (»I världsfurstens harem är anima fången»), *Suckarnas mystär* (»Suckar, suckar äro elementet»), *Kreaturens suckan* (»Hvad suckar häcken»). I den förträffliga naturmålningen *Flyttfåglarna* (»Se fåglarnas skara») är emellertid all mystik borta, och endast i styckets sista strof erinras om att äfven själen är en flyttfågel. »Ingenstädes i sina dikter är Stagnelius mer egendomlig än i *Liljor i Saron,* och i intet lands litteratur finna vi till dem ett motstycke» (Bgr).

Stagnelius' lyriska dikter utgöras vidare af: romanser, t. ex. *Näcken* (»Kvällens guldmoln fästet kransa»); idyller, t. ex. *Den sofvande herdinnan* (»På blomstersådda kullen här»); elegier, i hvilken diktart han är inom vår vitterhet oöfverträffad, t. ex. *Till naturen* (»Seglaren lik, som från stormarnas våld och från rasande vågor»); sonetter, t. ex. *J. G. Oxenstierna* (»Väl var din sångmö blott en bygdens tärna»); blandade dikter, såsom odet *Endymion* (»Skön med lågande hy och slutna ögon»), den erotiska dikten *Amanda* (»I blomman, i solen Amanda jag ser») och en mängd andra.

Digitized by Google

Dramatiska dikter. Skaldens dramatiska alster, som dock ej äro afsedda för scenisk framställning, ha sitt stoff än ur den nordiska sagan, såsom sorgespelen *Sigurd Ring* och *Visbur* (1814—1818) m. fl., än ur den grekiska myten, såsom *Backanterna eller fanatismen* (1822), än ur den kristna legenden, såsom *Martyrerna*, än ur den nyare romantiken, såsom *Riddartornet.*

Mest fulländadt är sorgespelet *Backanterna*, hvari framhålles motsatsen mellan inspirerad hänförelse och uppjagadt sinnesrus. Backanterna i Tracien, förbittrade öfver att Orfeus ej upphörde att sörja sin Eurydice, kastade sig öfver honom, under ett utbrott af sina vilda orgier, »söndersleto hans kropp och kring fälten förbredde hans lemmar».

I *Martyrerna* är ämnet de kristnas förföljelse i romerska kolonistaden Kartago, då Septimius Severus var kejsare. Denna »dramatiska skaldedikt», som författaren själf kallar den (ej dram eller sorgespel), är rik på en djupt gripande poesi, och parafrasen af Herrans bön är den »vackraste, som något språk äger» (Bgr).

Till sista tiden af Stagnelius' skaldeverksamhet höra, likasom »Martyrerna», de bägge dramatiska utkasten *Gladjeflickan i Rom* samt *Albert och Julia* (»eller kärleken efter döden»), det förra en spökscen, det senare en scen ur andevärlden.

Synnerligen förträffliga äro de efter antiken bildade *körer*, som förekomma i hans flesta dramatiska dikter. Dessa korsånger, i hvilka skaldens lyriska begåfning framträder i all sin glans, »skola alltid, företrädesvis de ur Visbur, komma att stå som pärlsmycken i vår litteratur».

Man kan ej annat än med stigande beundran betrakta en skaldeverksamhet, som, ehuru inskränkt till 10 eller 11 år, alstrat så många dikter, präglade af klassisk formskönhet samt af den största rytmiska fägring och melodiska fullkomlighet.

Digitized by Google

Erik Johan Stagnelius var född på Öland 14 okt. 1793 och son till kyrkoherden, sedermera biskopen öfver Kalmar stift Magnus S. Från späda år var han ett underligt barn, kroppsligen vanlottad och sjuklig men dess rikare utrustad i andligt afseende. Utan annan undervisning än den, han fått af sin far och dennes adjunkt, var han, såsom fadern själf berättar, så godt som autodidakt och ägde, då han for till akademien, »en nästan förvånande lärdom, hvartill hans starka minne, djupa tänkekraft och stora imaginationsförmåga bidrogo». Efter ett kort besök i Lund och där aflagd studentexamen begaf han sig med en äldre broder till Uppsala i början af år 1812. Hans akademiska bana inskränktes till två år och slutade med kansliexamen. Efter att i Stockholm hafva blifvit inskrifven i konungens kansli 1815 befordrades han omsider till kanslist i ecklesiastikexpeditionen, men han hade blott några månader innehaft denna befattning, då döden 3 april 1823 befriade honom från hans lidanden. Hans ständiga plågor, som framkallades af ett svårt hjärtfel, växte till en förfärande höjd, och det opiat, med hvars ökade satser han sökte döfva dem, undergräfde hastigt den bräckliga stofthyddan. Han var en martyr både till kropp och själ, och blott i diktens rymder glömde han sina kval.

Stagnelius »diktade med sin reflexion lika mycket som med sin fantasi, och hvarje känsla hade gärna en tanke till granne». Han var en utomordentlig mästare i språkets behandling, en »musikalisk ordkonstnär». Så tycker man sig rent af höra polskans takt i hans danssång *Polskan:*

»Flickans röst och strängarnas dig kallar.
Hvarför sitta så enslig där?
— — — — — — — — — — — —

Han var en af de mest ovanliga skalder, och tonen i hans »världselegi» är honom alldeles egen. Stagnelius' dikter äro fullständigt öfversatta på tyska samt delvis på franska, engelska, finska och latin.

Erik Sjöberg (f. 1790, filos. magister, privatlärare, d. 1828) med skaldenamnet Vitalis visade sig i sina första dikter vara påverkad af så väl den götiska som den nyromantiska skolan, men sin självständighet uppgaf han ingalunda därför. Likasom Stagnelius var äfven Vitalis förtrogen med lidandet och gick hädan i blomman af sin ålder. Också återklingar alltjämt i hans allvarsamma dikter en elegisk grund-

Digitized by Google

ton. En sådan utmärker t. ex. *Skaldens tröst*, den vackra inledningssången i hans första diktsamling, äfvensom *Enslingens sång i den stora öknen* (»Allt skönt, som uppblommar på jordens rund»), *Försakelse* (»Hvi skulle jag ej möta glad min plåga»), *Speglarna* »till Laura» (»När som ensam utaf sorg betagen») m. fl. En anslående dikt är *Sverige* (»Varmare väl mångstäds lyser solen») med sin vackra melodi. Skaldens originalitet framträder egentligen i hans skämtsamma stycken, i hvilka han röjer stora anlag för komisk diktning och stundom höjer sig till verklig, äkta humor. Under det Stagnelius mer och mer öfverlämnade sig åt mystiska grubblerier, tog Vitalis snart sin tillflykt till »världsironien och satiren», såsom i *Komiska fantasier* och *Julkalaset* m. fl. I *Runan Frej* (Fornforskaren) och *Runan Naud* (Nordens gudar) skämtas med den götiska skolan, och i *Fantasterna på sångens ö* och *Visioner* m. m. skämtar och polemiserar skalden med fosforisterna. Äfven på prosa har han skrifvit några polemiska uppsatser, t. ex. *Vapendans med fosforisterna*.

Vitalis lägger i dagen manlig kraft, parad med barnasinnets fromhet, och dystert allvar, växlande med spelande kvickhet.

Erik Sjöberg var son till en prästdotter och en dräng. Han antog sitt skaldenamn af den dag (27 nov.), då han lämnade sina första dikter till tryckning. »För honom själf», säger Geijer, »synes detta namn likväl haft äfven en annan härledning och, såsom en sammanfattning af *vita* och *lis*, ej oegentligt ha utmärkt en *lefnad*, som i själfva verket var en oupphörlig *tvist* med världen och ödet.» Han hade en tärande bröstsjukdom och var därtill från barndomen stadd i tryckande lefnadsförhållanden. Okufligt var hans begär efter självständighet och allt slags oberoende.

Digitized by Google

Kristian Erik Fahlcrantz (f. 1790, teol. professor i Uppsala, biskop i Västerås stift, d. 1866) har skrifvit »vår förnämsta satiriska dikt», *Noaks ark* (1825—1826), hvari Noaks söner äro hufvudpersoner och djuren utgöra menighet. Denna dikt parodierar med mycken kvickhet de olika riktningarna i samtidens litteratur, men den är nu svårfattlig med sina anspelningar på den tidens förhållanden. Skaldens epos *Ansgarius*, i fjorton sånger framställande nord-apostelns lif, är oaktadt vackra enskilda ställen ej lyckadt i följd af sina historiska detaljer samt didaktiska utgjutelser och dogmatiska undersökningar. Af skaldens »Strödda dikter» må erinras om festhymnen *Vid Gustaf Adolf den stores minnesfest* (6 nov. 1832: »Låt dina portar upp, du minnenas ljusa tempelgård») samt festsången *Kor af dalkarlar* (»Om lycka och ära vi hörde en sång» [1]). På prosa har Fahlcrantz utgifvit reseminnen, tal och föredrag samt afhandlingar i vetenskapliga, kyrkliga och vittra ämnen.

Anders Abraham Grafström (f. 1790, kyrkoherde i Umeå, d. 1870) väckte först uppmärksamhet med några dels i Stockholmsposten och dels i Poetisk kalender införda skaldestycken, men han slöt sig icke till fosforisterna utan fick äfven sin andel af satiren i »Markalls sömnlösa nätter». Grafströms skaldskap är rent lyriskt och har släkttycke med svärfaderns, Franzéns. Varm känsla, idyllisk ton och ett rent, melodiskt språk utmärka hans dikter, af hvilka flera

[1]) Ur »Ord till musiken vid orationerna i anledning af Hertigens af Dalarne födelse».

Digitized by Google

äro satta i musik och vunnit inträde i vidsträckta kretsar, såsom växelsången *Norrland* (»Jag mins ett land, där tysta stjärnekvällen»), *Välkommen och farväl* (»Säg mig ej: välkommen, när jag kommer»), *Sången* (»I fallets stund, då mänskans ande dömdes»), *Harpan* (»I ensliga stugan en kulen kväll»). För sin af varm hänförelse genomandade *Sång öfver kronprinsens och kronprinsessans förmälning* (19 juni 1823) erhöll skalden Sv. akademiens fördubblade stora pris. Mycken fägring utmärker många af hans dikter, såsom *Sensitivan* och *Tviflaren* samt, från hans äldre dagar, *Sommarnatten* och *Dalen vid Uman* m. fl. Grafström är en sångare, hvars stämma ej har stort omfång men välljudande toner.

Karl Gustaf von Brinkman (f. 1764, friherre, uppfostrades i Tyskland och kom att spela en framstående roll i Berlins litterära kretsar; svenskt sändebud i utlandet, hemkom 1810; kammarherre, d. 1847) hade med »Gedichte» m. m. vunnit ett namn som tysk vitterhetsidkare, innan han uppträdde som svensk skald. För skaldestycket *Snillets värld* erhöll han Sv. akademiens stora pris (1821), och hans berömda *Tankebilder* finnas samlade i hans utgifna »Vitterhetsförsök». I metriken var han en mästare, och desslikes framstår han som en utmärkt stilist i sina *bref*, hvilka i flera tusental förvaras i »Brinkmanska arkivet» (på Trolle-Ljungby). Med Tegnér, som ställde honom högt bland tidens vittra män, stod han i den vänskapligaste förbindelse, och 221 bref från honom till Tegnér äro i förvar.

Johan Magnus Stiernstolpe (f. 1777, expedionssekreterare, d. 1831) är berömd för sina förträffliga versifierade öfversättningar: *Aeneis* af Blumauer, *Oberon* af Wieland, *Den röfvade hårlocken* (»The rape of the lock») af Pope m. fl. Han har äfven utgifvit originalarbeten, humoristiska dikter, skämtsamma sagor och berättelser. Äfven öfversatte han förtjänstfullt *Don Quixote* af Cervantes.

Digitized by Google

Johan Anders Wadman (f. 1777, filos. magister, sjukhuskommissarie under kriget 1813—1814, litteratör, d. 1837) var en skald med flödande humor och spelande kvickhet. Emellertid äro somliga af hans skaldestycken genom sin frivolitet stötande. Wadman har skrifvit backanaliska sånger, såsom *Bålen* och *Epikurén* m. fl., och idyller, såsom det vackra tonsatta stycket *Min lilla vrå bland bergen* och *Sundets behag* m. fl., samt många andra allvarliga eller skämtsamma dikter, i hvilka skalden med sin stoiska epikureism ofta ger uttryck åt sitt förakt för världens flärd och tomma äflan, såsom *Skalden* samt *Kungen och skomakaren* m. fl. Wadman var ordensskald i Göta Par Bricole, som rest hans byst i Lorensbergs park i Göteborg.

Assar Lindeblad (f. 1800, docent i estetik i Lund, kyrkoherde, d. 1848) anses för den mest framstående af »tegneriderna», d. v. s. skalder, som mer eller mindre omedvetet tillägnat sig Tegnérs bildspråk och ton. Han var efter Tegnérs afflyttning till Växjö och före Talis Qualis' uppträdande Lunds mest representative skald. Af hans hand äro två band *Dikter* samt *Fosterländska sånger*, bland hvilka förekomma flera tilltalande bilder ur Sveriges historia, m. m. Anonymt utgaf Lindeblad flera *noveller*.

Roman- och novellförfattare.

Romandiktningen blef inhemsk hos oss först under detta tidskifte. Ty, då vi lämna ur räkningen Urban Hiärne och Leyoncrona samt Mörk och hans få efterföljare, som vunno föga uppmärksamhet, äro egentligen Cederborgh och Palmblad våra första romanförfattare. Förut hade man hufvudsakligen blott öfversättningar (från Lafontaine och Kotzebue). Romaner eller noveller af Palmblad, Dahlgren, Livijn och v. Zeipel, Nicander och Gumælius äro förut omnämnda.

Fredrik Cederborgh (f. 1784, protokollssekreterare, sedan boktryckare, bruksägare, d. 1835) skref

Digitized by Google

romanerna *Uno von Trasenberg* och *Ottar Tralling*, med hvilka originella och kvicka berättelser han införde den komiska romanen i vår litteratur (1809—1810), m. m.

Historieskrifvare.

Erik Gustaf Geijer, se sid. 100.

Anders Magnus Strinnholm (f. 1786, boktryckare, tit. sekreterare, filos. hedersdoktor, d. 1862) utgaf flera historiska arbeten, såsom *Svenska folkets historia* »från äldsta till nuvarande tider» (5 delar), som likväl blott omfattar tiden till konungavalet 1319, samt *Sveriges historia i sammandrag*, som slutar med Gustaf Vasas död. Han lägger i dagen »en ovanligt grundlig kännedom af de historiska källorna, en skarp blick för händelsernas inre sammanhang, en varm kärlek till sanningen och fosterlandet». Stilen är ymnigt flödande men lugn och flärdlös.

Anders Fryxell, se »Häfdaforskare» (efter 1830).

Andra skriftställare.

Samuel Lorens Ödmann (f. 1750, teol. professor i Uppsala, d. 1829) har ett frejdadt namn i svenska lärdomshistorien. Som vitterhetsidkare är han mera allmänt känd genom sin mästerliga kulturbild *Hågkomster från hembygden och skolan*, hvari hans tafla af ett presthus i Småland på 1700-talet är en idyllisk målning, i sitt slag oöfverträffad. Hans öfversättningar och bearbetningar af resebeskrifningar från olika världsdelar, »ett helt resebibliotek» af mera än

Digitized by Google

40 volymer, voro på sin tid mycket omtyckta och undanträngde till och med romanläsningen. Utom naturhistoriska och teologiska skrifter har Ödmann ock författat en mängd psalmer, af hvilka 28 äro intagna i 1819 års psalmbok.

Samuel Ödmann föddes i Växjö och var, innan han blef universitetslärare, kapellpräst och skollärare på en till Värmdö pastorat hörande ö, Ingarö. Under sin vistelse i skärgården idkade han, som varit en af Linnés mest uppmuntrade lärjungar, omfattande zoologiska studier, hvilka medförde en liflig förbindelse med Vetenskapsakademien och hans inväljande i densamma. Delande sina studier mellan naturhistoriska och bibliska forskningar utförde han nu sitt berömda arbete *Strödda anmärkningar utur naturkunnigheten till den heliga skrifts upplysning*. Detta verk, hvari naturforskaren framträder som grundlig bibelforskare och filolog, gjorde honom ryktbar äfven i utlandet. Också blef den snillrike och lärde mannen omsider (1792) förflyttad till ett arbetsfält, som bättre svarade mot hans kunskaper. Emellertid hade han i skärgården under en jakt efter simfåglar blifvit förkyld samt ådragit sig en frossa, som återkom vid minsta försök att gå ut i fria luften. Han måste därför i ej mindre än 45 år lefva instängd på sitt rum, för det mesta hvilande på sängen. Men eljes hade han en förträfflig hälsa samt oförminskade själskrafter. I Uppsala höll han sina föreläsningar från sin bädd, och hans rum var på en gång »sängkammare, arbetsrum, matsal, bibliotek, föreläsningssal och mottagningsrum». Där öfvades också det akademiska kapellet, för hvilket Ödmann, en framstående musiker, var inspektor. Under sådana förhållanden utöfvade han till det sista en rastlös verksamhet, och hans inflytande på prästbildningen var epokgörande.

Hans Järta (f. 1774, afsade sig adelskapet vid Norrköpings riksdag 1800, förut friherre Hierta; statssekreterare, landshöfding, riksarkivarie, d. 1847) är en af vårt lands yppersta skriftställare, en mästare i svensk prosastil. I yngre år var han en käck målsman för liberala idéer och såsom Höijers vän och medlem af Juntan (se sid. 84) misstänkt för jakobinska tänkesätt, som för öfrigt vid 1700-talets slut tillskrefvos

Digitized by Google

en hvar, »hvilken i någon mån yrkade förnuftets rätt i forskning, folkets och representationens rätt i samfundslifvet, lagens rätt mot godtycke och våld». Det är visst ingen radikal jakobin, som talar i hans ypperliga satir (1792) *Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien*, en skrift med sådan mästerlig ironi, att höga vederbörande i början ej visste, om här förelåge allvar eller skämt. I det nya statsskickets skapande (1809) tog Järta en liflig del, och såsom konstitutionsutskottets sekreterare har han hufvudsakligen äran af den nya författningens utarbetande och skref det mästerliga »Memorial», som beledsagade utskottets förslag till ny *regeringsform*. Äfven framstår denne utmärkte ämbetsman och politiske skriftställare i sina *historiska afhandlingar* som en grundlig häfdaforskare.

På äldre dagar öfvergick Järta till strängt konservativa grundsatser, hvilka han försvarade i bl. a. sin tidskrift *Odalmannen* (2 häften), innehållande äfven några skaldestycken af honom (*Sånger i Dalarne* och *Den drömmande rosen* m. fl.).

Hans Järta var född i St. Husby i Dalarne. Efter antagandet af den nya, ännu gällande regeringsformen var han en kort tid statssekreterare för finansärenden. År 1812 utnämndes han till landshöfding i St. Kopparbergs län, och såsom sådan utöfvade han under 10 år en för länet välsignelsebringande verksamhet. Som chef för Riksarkivet (1837—1844) lyckades han på sju år uträtta storverk för arkivets ordnande och rädda dyrbara handlingar från att förmultna i de fuktiga slottshvalfven, där de af brist på utrymme förvarades. Järta var en af vårt lands manligaste och renaste politiska karakterer samt en af dess yppersta skriftställare[1]).

[1]) Jfr H. Forssell: *Valda skrifter af Hans Järta* (»Lefnadsteckning»).

Digitized by Google

Karl Adolf Agardh (f. 1785, bot. professor i Lund, biskop i Karlstads stift, d. 1859) var en snillrik och mångsidig skriftställare. Hans stora framställningskonst framträder synnerligast i hans statsekonomiska skrifter, såsom *Granskning af statsekonomiens grundläror* och hans på äldre dagar utgifna *Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige.* I detta senare arbete har författaren med varm fosterlandskärlek prisat fäderneslandets stora minnen, natur och tillgångar samt med det skapande snillets blick framställt idéer, hvilka, om än icke alla för tillfället fullt praktiska, dock i många fall redan blifvit förverkligade. Som reformator på botanikens område är Agardh namnkunnig, och han har äfven gjort sig bemärkt som teologisk författare. Ledamot af den kommitté, som fått i uppdrag att granska undervisningsväsendet (1828), kämpade han för de nya idéerna, och hans bilagor till kommitténs betänkanden anses för mästerstycken till så väl innehåll som form.

2. Tiden efter 1830.

Öfverblick.

Litteraturen. Med en stigande kultur riktas litteraturen nu värdefullt åt alla håll. Det fria ordets makt gör sig allt mer och mer gällande, och undervisningsväsendet främjas med stor nitälskan.

Digitized by Google

Med den frisinnade tidningen *Aftonbladet*, som Lars Johan Hierta började utgifva 1830, inledes ett nytt skede för den periodiska pressen, hvilken, i synnerhet efter indragningsmaktens afskaffande (1844), får allt större inflytande på de offentliga ärendenas gång. Genom *Folkskolestadgan af år 1842*, enligt hvilken folkskola skall finnas i hvarje församling, tar allmogens undervisning ett epokgörande steg framåt, och äfven det högre undervisningsväsendet utvecklas mer och mer i tidsenlig riktning.

Vetenskaperna odlas med framgång, och deras resultat blifva alltmer tillgängliga för en större allmänhet genom populära skrifter och föredrag. Inom naturvetenskaperna verkade fortfarande Elias Fries och Anders Retzius samt Sven Nilsson (se sid. 86), hvilken sistnämnde (f. 1787, d. 1881) som zoolog (»Skandinaviens fauna») är en af samtidens mest berömda vetenskapsmän och äfven som arkeolog (»Skandinaviska nordens urinvånare») vunnit erkännande. Som fysiker förvärfvade Anders Jonas Ångström ryktbarhet, och mineralogen Adolf Nordenskiöld är som polarfarare och forskningsresande (»nordostpassagen») världsberömd. I historia fullfölja Geijer, Strinnholm och Fryxell ett framgångsrikt författarskap, som fortsättes af senare historiker. Inom filosofiens område framträdde på 1840-talet Kristoffer Jakob Boström, Sveriges störste filosof och själfständigaste tänkare, med sitt idealistiska system, som räknat talrika anhängare. Bland dessa har Axel Nyblæus genom sitt berömda arbete *Den filosofiska forskningen i Sve-*

Digitized by Google

rige ådagalagt, att vårt land äfven inom detta forskningsområde intagit ett framstående rum.

Beträffande *vitterheten* hade visserligen under föregående tidskifte den svenska sången vunnit en hög grad af utveckling, men tillika hade i poesien framträdt en ensidigt idealistisk riktning, som nådde sin höjdpunkt i Atterboms och Stagnelius' lyrik. I motsats mot denna ensidiga idealism framträder nu den realism i dikten (»verklighetspoesi»), som vill, att framställningen skall vara naturlig, enkel och okonstlad, fri från flosklernas välde, men som, då den är äkta, icke föraktar det ideala momentet och i naturtrohet aldrig nedsjunker till det obetydliga och triviala. Den främste representanten af denna riktning i vår litteratur är den finsk-svenske skalden Johan Ludvig Runeberg.

Språket. Genom utmärkta skriftställare, ända från Dalin, hade nysvenskan mer och mer vunnit i utbildning och stadga, men sedan Ihres tid (se sid. 59) hade modersmålet egentligen icke varit föremål för vetenskaplig forskning. En sådan framträder nu i och med det berömda arbetet *Svenska språkets lagar* af Johan Erik Rydqvist, hvilken i nämnda verk lämnat en öfversikt af svenska språkets historiska utveckling och kritiskt granskat dess former. Kännedomen om våra förfäders språk har likaledes främjats genom *Samling af Sveriges gamla lagar*, utg. af Karl Johan Schlyter (se sid. 13), samt genom *medeltidsskrifter*, utgifna af »Svenska fornskriftssällskapet», och *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket* af Knut

Digitized by Google

Fredrik Södervall. År 1836 utgaf Svenska akademien *Svensk språklära*, och i våra dagar har den börjat utgifva en i stor skala tilltagen *Ordbok öfver svenska språket* (nysvenskan; h. 1—6: 1891—1896).

Skriftställare.

Skalder.

Karl Jonas Love Almqvist (f. 1793, lämnade Sverige 1851, d. i Bremen 1866) är en högst egendomlig skriftställare, hvilken söker sin like i mångsidighet och alstringsförmåga. Sina ämnen hämtade han från »alla världens kanter», och antalet af hans skrifter torde uppgå till omkring ett och ett halft hundra. Han utgaf episka, lyriska och dramatiska dikter, romaner, noveller och sagor, afhandlingar och uppsatser i allehanda ämnen, läroböcker m. m.

Almqvists märkligaste verk äro två samlingar dikter på vers och prosa, hvilka gemensamt bära titeln *Törnrosens bok* (»Fria fantasier på jaktslottet hos herr Hugo Löwenstierna»), och af hvilka första samlingen utkom 1832. Törnrosens bok innehåller: episka dikter, såsom *Arturs jakt*, den mest konstnärligt utförda, och *Schems-el-Nihar*, en nubisk saga, ett praktstycke med österländsk, om än ohistorisk, kolorit, m. fl.; romaner, såsom *Baron Julius K.* och *Drottningens juvelsmycke*, ett af författarens mest karakteristiska stycken, m. fl.; noveller, såsom de förträffliga folklifsskildringarna *Kapellet* och *Skällnora kvarn* (s. k. »byhistorier»), *Araminta May*, en skildring i utmärkt

Digitized by Google

brefstil ur det bildade hvardagslifvet, m. fl.; dramatiska dikter, såsom *Don Ramido Marinesco,* ett slags fortsättning af sagan om Don Juan, och *Svangrottan på Ipsara,* ett lyriskt-romantiskt sagospel med många poetiska skönheter, m. fl.; religiösa uppsatser, såsom *Hälsans evangelium* m. fl.

Törnrosens bok innehåller äfven några små lyriska dikter, såsom *Sju sånger* m. fl., och dem tonsatte Almqvist själf men kunde icke, dilettant som han var, utföra sina, stundom goda, musikaliska tankar.

Bland hans många andra vittra skrifter må nämnas *Arbetets ära,* i ädel anda täflande med »Kapellet», och *Grimstahamns nybygge,* en ypperlig teckning af folklifvet (»byhistoria»).

Almqvist är en af vårt lands mest begåfvade och snillrika författare, men han öfverlämnade sig åt flykten af en fantasi, som ej ville veta af några gränser. Han är Thorilds sannskyldige lärjunge och såsom sådan den ende i hela vår författarevärld. Ehuru han icke lät binda sig vid någon viss litterär skola, var han dock starkt påverkad af den nyromantiska. Han förde med sig dess konståsikter och uppfattning af snillet såsom obundet af alla regler. Men i motsats mot nyromantikerna var han i sina åsikter ytterst frisinnad, ja, i vissa fall revolutionär. Hans skrifter röja genomgående en strid mot det konventionella i religion, seder och samhällsskick. Likväl framställde han sina nyheter mera förslagsvis, och hans utredning i sak är fragmentarisk och torftig. Med sin ej fullt klara världsåskådning och med sin förvända uppfattning af sedligheten och dess yttringar i lifvet alstrade han

Digitized by Google

vid sidan af det mest sublima sådant, som är bisarrt och berör ömtåliga förhållanden. Subjektivt godtycke präglar i allmänhet hans dikter, och han tillämpade på sig själf grundsatsen:

»Så jag målar, ty så roar mig att måla.»

Almqvist var ett stort snille men icke lika stor som konstnär. Hans författarskap framter romantikens självupplösning i fantastisk mystik[1]).

K. J. L. Almqvist var född i Stockholm. Fadern Karl Gustaf, som bar titel af krigskommissarie, var egentligen landtbrukare och en yngre son till professorn i Uppsala Erik Jonas samt broder till biskopen i Hernösand Erik Abraham. Modern var Brita Lovisa Gjörvell, dotter till K. K. Gjörvell (se sid. 85). Efter modern, af hvilken han ärft sin »poetiska själ», hade han fått namnet Lovis, förkortadt till Love. Sedan han i Uppsala mottagit lagerkransen vid promotionen 1815, anställdes han i kungl. kansliet, där han hade Stagnelius till kamrat, men tog afsked därifrån 1823. Som medlem af *Manhemsförbundet* framlade A. ett förslag till detta sällskaps organisation och framhöll däri, att det högsta lefnadssättet vore att blott lefva som »idealiserad bonde». Förslaget förkastades men fick ett efterspel i Vermland. Dit flyttade nämligen A. jämte ett par vänner i början af 1824 för att lefva ett »verksamt naturlif». Han gifte sig med en bonddotter, klädde sig i bonddräkt och lade hand vid en bondes arbeten. Men en verksamhet af mera andlig art lär dock ha upptagit större delen af hans dag. Också ledsnade han snart vid detta bondelif, som i det hela blott var ett slags förklädnad. Redan 1826 var A. åter i Stockholm och inträdde inom kort på skolbanan. Han blef v. lektor vid Karlberg och lärare vid Nya elementarskolan samt rektor (1829—1842), och han gjorde sig berömd som läraro och läroboksförfattare. Sedan han tagit afsked som skolman, ägnade han sig nästan uteslutande åt vitterhet och publicistiskt skriftställeri. I följd af novellen *Det går an* (1839), särdeles väl skrifven i formellt afseende, m. m. och däri uttalade åsikter om äktenskapet erhöll A., som 1837 blifvit prästvigd, »en faderlig förmaning» af Uppsala domkapitel. Emel-

[1]) Jfr A. T. Lysander: *C. J. L. Almqvist, karakters- och lefnadsteckning.* (Lund, 1878.)

Digitized by Google

lertid utnämndes han 1846 till regementspastor, men all annan befordran uteblef. Stadd i ekonomiskt betryck och därtill ej lycklig i sitt äktenskap invecklades han mer och mer i svårigheter, och hos en bekant ockrare kom han i stor skuld. I sin beröring med denne blef han misstänkt för bedrägeri och förgiftningsförsök och flydde från Stockholm 1851. Han begaf sig till Amerika och uppehöll sig där under namn af Gustavi som språklärare och tidningsreferent. På hösten 1865 återvände han till Europa och slog sig ned i Bremen, där han uppträdde som professor Vestermann, »svensk amerikan». Omkring ett år hade han lefvat här, då han slutade sin skickelsedigra lefnad.

»I trots af sitt snille och sin ofantliga produktivitet är oss Almqvist till halt och inflytande en vida mindre betydande författare, än man hittills antagit, men däremot en vida bättre människa än den, hvartill rykte och karaktersteckнare gjort honom» (Lysander).

Johan Ludvig Runeberg (f. 1804, lektor vid Borgå gymnasium, tit. professor, d. 1877) är en af de yppersta skalder, som något land har att uppvisa. Han är »verklighetsdiktare», en målsman för den äkta realismen i konsten, och storheten af hans skaldskap visar sig öfver allt, vare sig han tolkar sitt eget folks känslostämning och skildrar dess lif, eller han ger oss en bild ur det nordiska eller grekiska kämpalifvet. År 1830 framträdde Runeberg med sitt första häfte »Dikter», och allt ifrån denna tid utöfvade han en storartad litterär verksamhet, både som lyrisk, episk och dramatisk skald, ända till år 1863, då hans sista större arbete, »Kungarne på Salamis», utkom.

Lyriska dikter. De flesta af Runebergs lyriska dikter äro episk-lyriska. Sin förkärlek för denna art lyrik lägger han i dagen i sin öfversättning af *Serviska folksånger* och särskildt i de stilfulla stycken, som förekomma i cykeln *Idyll och epigram.* Han har utgifvit tre häften lyriska *Dikter* (1830, 1833 och

Digitized by Google

1843), och det första inledes med sången *Till Franzén* (»Höjde du då re'n för sista gången»). I enkelhet och naturlighet var Franzén hans förebild. Också präglas Runebergs diktning af klassisk enkelhet och åskådlighet. Af hans lyriska dikter må f. ö. framhållas sådana stycken som *Flyttfåglarna* (»I, flyktande gäster på främmande strand»), *Till en fågel* (»Säg mig, du lilla fågel»), *Svanen* (»Från molnens purpurstänkta rand»), *Bondgossen* (»Jag huggit, tills min kraft förgått»), *Morgonen* (»Solen några purpurdroppar»), många andra att förtiga.

Runeberg har äfven författat ett stort antal *psalmer*, och af dem äro sju intagna i psalmbokskommitténs »Förslag till reviderad psalmbok för svenska kyrkan» (1896).

Episka dikter. På hexameter har Runeberg skrifvit tre idylliska epos: *Älgskyttarne* (1832), skildrande finska allmogens lif, samt *Hanna* (1836) och *Julkvällen* (1841), skildringar ur lifvet på en prästgård och på en herrgård. Sistnämnda år utkom äfven (före »Julkvällen») *Nadeschda*, den poetiska berättelsen om en ung och skön rysk slafvinna, »dufvan, som jagades af två furstefalkar». I det storslagna epos *Kung Fjalar* (1844) täljes den dystra sagan om den nordiske drotten, som för sitt trots mot gudarna fick till straff att upplefva sin sons och dotters, Hjalmars och Oihonnas, undergång. Mest berömd och populär har skalden blifvit genom den allbekanta dikteykeln *Fänrik Ståls sägner* (första samlingen 1848, andra samlingen 1860), ett nationellt epos i romansartade sånger, som skildrar finska folket under de dagar, »då

Digitized by Google

kriget röt från dal till dal» och det utkämpade sin sista, olyckliga strid mot den ryska öfvermakten. Af den varmaste fosterlandskärlek genomandas dessa sånger, och ett skönare uttryck däraf torde ej kunna uppvisas än inledningssången *Vårt land* (»Vårt land, vårt land, vårt fosterland»). Ur denna fosterlandskänsla framgingo de odödliga gestalterna i »Fänrik Ståls sägner». En mindre berättande dikt är *Grafven i Perrho*, prisbelönt af Sv. akademien (1831).

Dramatiska dikter. Under de sista åren af sin vittra verksamhet utgaf Runeberg komedien *Kan ej* (1862), en familjemålning med ledig och fint hållen dialog, samt det storartade sorgespelet *Kungarne på Salamis* (1863). Till så väl innehåll som form sluter sig sistnämnda konstverk till de antika grekiska tragedierna. Det har samma versform som dessa (jambisk trimeter), men de antika körerna ersättas här af »folket». Såsom en bild af antikens lif och tänkesätt hör »Kungarne på Salamis» till det yppersta, som den moderna poesien äger.

Runeberg har äfven skrifvit »prosadikter», såsom *Smärre berättelser*, *Den gamle trädgårdsmästarens bref* (framhållande följderna af den dystra pietismen), samt litterära uppsatser och recensioner m. m.

Johan Ludvig Runeberg föddes i Jakobstad i Finland 5 febr. 1804. Fadern var sjökapten och född i Sverige. Runebergska släkten härstammar nämligen från Runneby i Jämtland, där förfäderna voro bönder[1]). Han blef student i Åbo 1822 och promoverades till filos. magister 1827. Under studenttiden tillbragte han två år på kondition

[1]) Se doktor Renvalls *Stamtafla öfver Runebergska släkten* (Helsingfors, 1880).

Digitized by Google

i Saarijärvi socken och senare i Ruovesi på en vid sjön Näsijärvi naturskönt belägen egendom. I dessa »ödsligt sköna nejder» fick R. modellerna till *Älgskyttarne*, och där mottog skalden ock en annan väckelse af fosterländsk art i och med de minnen från krigsåren 1808 och 1809, hvilka ännu bevarades helt friska i hemmet hos principalen, kapten E. G. af Enehjelm, själf en af deltagarne i kriget. Vid universitetet, som efter Åbo stads brand förlagts till Helsingfors, blef R. docent i romerska litteraturen samma år (1830), som han utgaf sitt första dikthäfte. Året därpå gifte han sig med Fredrika Tengström, som själf var poetiskt begåfvad och dotter till kamreraren i regeringskonseljen Karl Fredrik T. och brorsdotter till ärkebiskopen Jakob T., i hvars hus R. var informator. Han försörjde sig vid universitetet som lärare i ett privatlyceum och som redaktör af den litterära tidningen *Helsingfors Morgonblad*. År 1837 utnämndes han till lektor i latinska språket vid Borgå gymnasium men öfvertog 1842 lektoratet i grekiska. Många och lysande voro de hedersbetygelser, som kommo R. till del. Sv. akademien öfverlämnade åt honom 1839 utom täflan sin stora guldmedalj med tillagd önskan att få betrakta honom som sin »osynlige ledamot». År 1851 besökte han Sverige, där han hoppades, fast förgäfves, få träffa Almqvist, hvilken han beundrade, och hvars »Ramido Marinesco» han tolkat i »en djupsinnig uppsats, hållen i Almqvists egen stil». I Sverige mottogs R. med stor hänförelse, främst af Sv. akademiens sekreterare Bernhard v. Beskow, hvilken varit nog högsint att öppet erkänna Runebergs poetiska mästerskap, ehuru denne förut som publicist så strängt bedömt honom och andra af vårt lands främsta vitterhetsidkare (se t. ex. Runebergs »En blick på Sveriges nu gällande poetiska litteratur», 1832).

År 1863, kort efter utgifvandet af *Kungarne på Salamis*, träffades Runeberg, som var en ifrig jägare, under en jaktfärd af ett slaganfall, som för kommande dagar förlamade hans verksamhet. Med sin kraftfulla natur och under vården af en öm maka lefde han dock ännu tretton och ett halft år, och hans själ ägde fortfarande styrka, när blott den bräckliga kroppshyddan tillät den att fritt verka. Älskad och beundrad ej blott i Norden utan i hela det bildade Europa afled han den 6 maj 1877, och genom närvaron af landets församlade ständer blef hans begrafning en »nationens sorgefest».

Lars Jakob Stenbäck (f. 1811, kyrkoherde i Finland, d. 1870) var en rikt begåfvad skaldenatur, och hans *Dikter* innehålla många lyriska stycken af hög skönhet, såsom *Nattstycken* m. fl. Han har äfven skrifvit psalmer, och det var hans pietistiska åsikter, som föranledde Runeberg att skrifva »Den gamle trädgårdsmästarens bref».

Digitized by Google

Karl Vilhelm Böttiger (f. 1807, professor i Uppsala, litteraturhistoriker och språkforskare, d. 1878) framträdde samma år som Runeberg (1830) med sin första diktsamling, *Ungdomsminnen från sångens stunder*, och redan dessa och andra ungdomsdikter röja en verklig skald med ovanligt fin uppfattning och en intagande enkelhet. Då skalden i dessa dikter förefaller att vara alltför känslosam och elegiskt stämd, visar han sig i *Lyriska dikter* (1837—1839) hafva omfattat en gladare lifsåskådning, på samma gång han ådagalägger ett ännu större välde öfver formen. Af hans många sånger, alla utmärkande sig för rytmiskt välljud, må erinras om *Fåglarna*, »en cykel vårsånger», *Italia* (»Hon sofver nätter, sofver dar»), den profetiska sången om Italiens befrielse, *Främlingen i Sankt Gallen* (»I en trädgård vid Sankt Gallen»), *Sång öfver Karl XIV Johan* (»Sjung än en sång, tag från din lyra floret»). Böttiger har skrifvit en mängd *sonetter*, och många af hans smärre dikter äro tonsatta, såsom *Schweizerflickan* (»Vid foten af alper i dalarnas grönska»), *Fågeln i november* (»Hör jag rätt? Ur djupa furuskogen»), *Trädgårdsflickan* (»Blomman är min vän»), *Kväll och frid* (»Stilla skuggor breda sig i kvällen»), tonsatt af Geijer, *Fantasi* (»Jord och himmel jag») m. fl. Som tillfällighetsdiktare var skalden särdeles lycklig. För scenisk framställning skref han, till firande af Karl XIV Johan, *Nationaldivertissement* och *En majdag i Värend* m. m.

Berömda äro Böttigers tolkningar af Dante, Tasso och Uhland, och som minnestecknare och litteratur-

Digitized by Google

historiker är han utmärkt. Därom vittna hans med verkligt mästerskap utförda minnesteckningar öfver Tegnér, Stagnelius, Kellgren, Ödmann och Rosenstein. Böttiger intog i Sv. akademien samma stol, som hans svärfader Tegnér innehaft.

Bernhard Elis Malmström (f. 1816, professor i Uppsala, estetiker och litteraturhistoriker, d. 1865) intager ett synnerligen framstående rum i både sången och vetenskapen. Som skald lägger han ej i dagen någon glödande känsla och rik fantasi utan fastmera reflexionens afgjorda öfvervikt, och hans skaldskap var ej heller särdeles alsterrikt, men hans dikter bära alla formfulländningens prägel. Sedan han i slutet af 1830-talet offentliggjort en och annan dikt, såsom den täcka poetiska berättelsen *Fiskarflickan vid Tynnelsö*, erhöll han 1840 Sv. akademiens stora pris för elegicykeln *Angelika*, som med ens ställde honom i främsta ledet af svenska skalder. Af gripande skönhet är romansen *Hvi suckar det så tungt uti skogen* (»Och liten pilt han sitter en kulen höstekväll»). Bland hans »minnen» märkas sådana vackra stycken som *Prins Gustaf* (»Höst det blef i Nordens dalar, höst det blef i människors bröst») och *Esaias Tegnér* (»Nyss brann en stjärna öfver nordanlanden»), af »blandade dikter» det storartade, dialogiserade stycket *Julianus* och *Det gamla paret* (»Kom, sitt vid fenstret här och hvila låt ditt öga»), en täck tafla från den gustavianska tiden, af »resebilder» *Trasimenus* (»Hvad trollmakt binder vandrarens själ vid dig») m. fl.

Malmström har efterlämnat många arbeten i obunden stil, såsom tal samt estetiska och litteraturhistoriska

Digitized by Google

afhandlingar, hvilka alla bära vittne om författarens »filosofiskt utbildade tankekraft och mönstergilla stil». Efter hans död utkommo i flera delar hans akademiska föreläsningar: *Grunddragen af svenska vitterhetens historia* (till 1824). Äfven här lägger författaren i dagen sitt stora kritiska omdöme, men arbetet röjer stundom bristande källforskning och synes ej alltid göra dem full rättvisa, hvilka saknade hans litterära sympatier (t. ex. Nyromantiska skolan).

Johan Nybom (f. 1815, litteratör, d. 1889) var en rikt begåfvad sångare och är att räkna till våra förnämsta lyriska skalder. Under sin studenttid i Uppsala (hufvudsakligen på 1840-talet) var han en hänförande tolk af hvarje högre stämning hos den akademiska ungdomen, och det »världsskakande» året 1848 aflockade hans lyra sådana sånger som *Gif akt* (»Europas folk på sina kedjor skaka») och *Så säga Sveriges studenter* (»Om alla strängar på den svenska luta»). Praktfull är dikten *Sista natten i Alhamra* med den prisbelönta *Aminas sång* (»Kom i min varma famn, du trogna luta»). Bland skaldens praktstycken må äfven nämnas *Niagara* (»Jag stod på Niagaras öde strand»), som framkallade Sätherbergs »Niagara» och Nyboms svar *Till Herman Sätherberg*. De flesta af Nyboms dikter äro tillfällighetsstycken, diktade af någon bestämd anledning, såsom den gripande sången vid sorgefesten öfver *Prins Gustaf* (»Upplands ungdom, hvar är den vän du söker») och grafminnet *Anders Kasper Wijkman* (»Jag vågar kasta blommor på en graf»). Många dikter andas en varm religiositet, t. ex. *Sång på Julafton* (»Ren tändas därute

Digitized by Google

mång' tusende ljus»). Allbekant är Nyboms af Wennerberg tonsatta *Fansång* (»Stå stark, du ljusets riddarvakt»).

Nyboms sångmö utmärker sig genom en glödande känsla och yppig fantasi samt ett blomsterrikt språk. Stundom är känslan alltför svallande och språkets färgprakt öfver höfvan rik. Genom sina praktfulla bilder och klingande tonfall visar han ett afgjordt släkttycke med Tegnér.

Karl Vilhelm August Strandberg (f. 1818, litteratör, publicist, d. 1877) med skaldenamnet Talis Qualis grep som student i Lund kraftigt i lyrans strängar och uppstämde sånger, eldande fosterlandskänslan och kärleken till frihet. Den unge skalden blef i en tid, då Europas folk började »skaka på sina kedjor», en dristig tolk af den stämning, som de nya tidsidéerna väckte. Påverkad af Tysklands samtida frihetsskalder utgaf han två häften *Nyare tysk lyrik i öfversättning* [1]), och året därpå följde hans egna *Sånger i pansar* med de djärfva styckena *Vaticinium* (»Finland, så jag ville ropa») [2]) och *Utmaning* (»Världens Goliat, österns jätte»), hvilka föra ett högt språk mot vår slaviske granne, samt *Hymn* (»Ur svenska hjärtans djup en gång»), som blifvit svensk folksång, tonsatt af O. Lindblad, m. fl. År 1848, då Tyskland anföll Danmark, utgaf skalden sonettsamlingen *Vilda rosor*. Nämnda originaldikter och några andra samlades i en del *Dikter* (1854), och därmed afslutas skaldens första utvecklingsskede. I ett andra band *Dikter af*

[1]) Dikter af Herwegh och Hoffmann von Fallersleben.

[2]) Skålen för Finland vid studentmötet i Lund 1845.

Digitized by Google

Talis Qualis (1861) har den »ärligt hänsynslöse skalden» dämpat den häftiga ton, som utmärker ungdomsdikterna. Där läsas sådana framstående stycken som *Birger Jarl* (»Hur hålla landets herrar hus»), *Vasasång* »vid Utmeland» (»O Gud, som vittnat, hur vi gått»), *Mitt döda barn* (»Lugnt jag min lyckas summa vägde») samt i öfversättning *Sånger af Horatius* och *Rumänisk folkpoesi.* Strandbergs »Samlade skrifter», utgifna efter hans död, innehålla därjämte flera skaldestycken från en senare tid (1861—1877), i hvilka hans diktning framträder i sin högsta fulländning, t. ex. *De små nattvardsbarnen* (»Nog hittar jag till kyrkan, så visst som jag det tror») och *Tack för god vakt* (»Farväl, farväl! Tack för god vakt»), skaldens sista dikt. Det stora välde, han ägde öfver språket och dess ordskatter, har han ej mindre ådagalagt i sina öfversättningar, bland hvilka märkas hans utmärkta tolkning af Byrons *Don Juan* och samme brittiske skalds »poetiska berättelser».

Talis Qualis är i vårt land den politiska lyrikens främste målsman och en realismens förkämpe, som en gång sjöng:

»Hvad ofvanefter är, når ingen till,
som ej har fäste för sin fot på jorden».

Karl August Hagberg (f. 1810, professor i Lund i estetik och modern litteratur, sedan i nordiska språk, d. 1864) har outplånligt inskrifvit sitt namn i svenska vitterhetens häfder genom sin utmärkta tolkning af *Shakspere's dramatiska arbeten,* hvilka sålunda samtliga blifvit införlifvade med vår litteratur i en öfver-

Digitized by Google

sättning, som »i sitt slag onekligen bär samma prägel af klassicitet som originalet». Äfven som originalskald uppträdde Hagberg med framgång under sin studietid i Uppsala, och för *Sång i anledning af minnesfesten den 6 nov. 1832* erhöll han af Sv. akademien Zibetska priset, »af samma värdighet med det stora». Bland vältalare intog han ett högt rum genom sina tals »fullhaltiga innehåll och stora formfulländning», och för Sv. akademiens ordboksarbete var han många år verksam.

Vilhelm August Detlof von Braun (f. 1813, löjtnant, d. 1863) vann med ens allmänhetens sympatier för sina skämtsamma och kvicka dikter, hvilka (från 1837) utkommo med korta mellanrum i fyra häften *Dikter* och i elfva *Poetiska kalendrar* (»Kalle», »Karolina», »Bror» o. s. v.), innehållande lyriska dikter, berättelser och utkast. Grunden till Brauns utomordentliga popularitet är till en stor del att söka däri, att hans glada sånger, hvari med lekande kvickhet gisslas sociala lyten och dårskaper, bildade en bjärt motsats till den sjukliga sentimentalitet och det »elegiska pjunk», som utmärkte en del af samtidens diktning. Hans komisk-satiriska skildringar äro visserligen ganska ofta groft burleska och självsvåldiga, men den i botten ädle och gode skalden hade ett känslorikt hjärta och med all sin uppsluppenhet ett dystert grunddrag i karakteren, som gaf åt många af hans skämtfulla dikter den allvarets prägel, hvilken gjorde dem till verkligt humoristiska, t. ex. *Mitt konterfej* (»Det är för rasande lustigt, nej»).

Digitized by Google

Skaldens dikter af allvarsamt slag tillhöra företrädesvis den mognade och i lifvet pröfvade mannen. Många af dessa höra till det vackraste i vår litteratur, såsom *Hjälten* (»Ser du mannen där med ärr i pannan»), *Kvinnoögat* (»Vill du se en skymt utaf den höga»), *Emelie Högqvist* (»Så är han slocknad då den skönsta blick») m. fl.

I obunden stil har Braun skrifvit »Noveller och sedemålningar» samt »Smärre uppsatser och utkast». Stilen är liflig och målande.

Elias Sehlstedt (f. 1808, tullinspektor, d. 1874) blef mycket populär för sina *Sånger och visor* (samlade i 5 band 1861—1876). Med lekande behag skildrar skalden humoristiskt lifvets och naturens små företeelser, hvilkas ljusa och glada sidor framhållas. Äfven då hans okonstlade sångmö är mera allvarligt stämd, är hon älsklig och intagande. Erinras må om sådana täcka stycken som, bland många andra, *Norrländingens hemlängtan* (»Väl längtar du åter till fädernas strand»), *Vårsång* (»Glänsande våren»), *Våren kommer* (»Våren arbetar allt hvad han förmår»), *Vackert så* (»Du klagar, men du klagar dumt»). Många af Sehlstedts visor äro satta i musik af åtskilliga tonsättare.

Oskar Patrik Sturzen-Becker (f. 1811, litteratör, publicist, d. 1869) har under psevdonymen Orvar Odd gjort sig känd som en snillrik och mångsidig skriftställare. Han är en verklig mästare i den lätta prosastilen. Som skald lägger han i dagen originalitet i tanke och form, lefvande fantasi och stor fyndighet som verskonstnär. Han har skrifvit poetiska berättelser, såsom *Grefvinnan Gruffiakin* och *Förborgadt*,

Digitized by Google

och lyriska dikter, såsom *Den 16 mars 1792* och *Till min son*, samt ett par dramatiska stycken. Bland skrifter på prosa är att märka hans litteraturhistoriska utkast *Grupper och personager*, skildringar ur detta århundrades vitterhetshistoria. För öfrigt har han skrifvit »Småberättelser och noveller», »Följetonger och kåserier» samt »Vandringar och raster inom fosterlandet» m. m.

Gustaf Lorens Sommelius (f. 1811, löjtnant, stupade vid Dybböl 1848) var i grund och botten en äkta skaldenatur, men han hade ett lidelsefullt och disharmoniskt skaplynne, hvilket återspeglas i hans diktning. Han utgaf *Vallmoknoppar,* »plockade på steppen af Beppo», m. m.

Karl August Adlersparre (f. 1810, son till den frejdade grefve Georg A., löjtnant, kammarherre, d. 1862) med psevdonymen Albano har utgifvit *Ungdomsdikter* (1830) samt *Hugo, en romantisk dikt,* och *Smärre samlade dikter,* utmärkta förnämligast af språkets välljud. A. är mera framstående som prosaist genom sina *Historiska taflor* samt *Anteckningar om bortgångna samtida* m. m.

Gudmund Leonard Silverstolpe (f. 1815, brorson till Axel Gabriel och Gustaf Abraham S., riddarhuskanslist, d. 1853) röjer i sina *Dikter* en rik skaldebegåfning, som väl icke nådde sin fulla utveckling. Den särdeles i formellt afseende talangfulle diktaren hade en fin och humoristisk iakttagelseförmåga, t. ex. *Olika sätt att uttrycka sig* (*En studiosus græcæ:* »Till silfverfotad Thetis till Okeanos»; *Lyricus romanus:* »Dagens fackla rodnande dör i väster» o. s. v.). Tonsatta äro *See frisk op* (»Se glad ut, se glad ut, du människobarn») samt *Värme och ljus* (»Med hjärtat varmt, med ögat ljust»).

Johan Gabriel Carlén (f. 1814, jurist, skriftställare, d. 1875) har utgifvit *Romanser ur svenska folklifvet* och *Samlade dikter* (1870). Ganska många af hans lyriska stycken äro satta i musik, såsom *Galérslafvens sång* (»Håll takten, du järnsmidda åra») m. fl. Stor förtjänst har C. inlagt om vår litteratur genom sin upplaga af »Bellmans samlade skrifter». Äfven utgaf han fru Lenngrens »Samlade skaldeförsök» och J. A. Vadmans »Samlade skrifter» m. m.

Digitized by Google

Teckla Knös (f. 1815, d. 1880) vann Sv. akademiens stora pris för sitt större skaldestycke *Ragnar Lodbrok* (1851). Hon har utgifvit tvenne delar *Dikter*, inrymmande många sköna lyriska stycken (»Snickaregossen i verkstaden», »Brefvet», »Drömmarna» m. fl.), och sagosamlingen *Älfvornas kvällar* m. m.

Karl Herman Sätherberg (f. 1812, med. doktor, ortopedist, tit. professor, d. 1897) började tidigt utöfva skaldekonsten med en poetisk kalender *Skogsharpan* (1836) och därefter två vittra samlingar *Jägarens hvila* och *Blommorna vid vägen*. Han har vidare utgifvit bl. a. två band *Dikter*, »äldre och nyare», och särskildt framstående äro de skaldestycken, i hvilka han besjunger den svenska naturen, såsom *Vårsånger* (»Vintern rasat ut bland våra fjällar»; »Glad såsom fågeln i morgonstunden»), *I naturens frid* (»I rosens doft, i blomsterdalens gömma»), *Dalen vid Blistorp* (»Du undersköna dal, o säg»), som alla äro tonsatta och blifvit mycket populära. Erinras må ock om Sätherbergs *Niagara*, det vackra, försonande svaret på Nyboms »Niagara». Sina största diktverk har skalden utgifvit på äldre dagar, såsom den dramatiska dikten *Naima* och den vackra diktcykeln *Blomsterkonungen*, »bilder ur Linnés lif», hvilka båda erhållit Sv. akademiens kungliga pris, m. m.

Carl Anders Kullberg (f. 1815, filos. doktor, litteratör) har utgifvit lyriska *Dikter* (1850), bland hvilka särskildt märkas de prisbelönta *Kvinnans skapelse* och *Sonetter till Julia*. Om hans stora formtalang vittna i främsta rummet öfversättningarna *Det befriade Jerusalem* (»Gerusalemme liberata» af Tasso) och *Den rasande Roland* (»Orlando Furioso» af Ariosto) m. fl.

Digitized by Google

Episoden *Armidas ö*, två sånger ur det »Det befriade Jerusalem», erhöll Sv. akademiens stora pris (1857).

Gunnar Wennerberg (f. 1817, lektor, landshöfding, två gånger statsråd) intager bland Sveriges vitterhetsidkare ett synnerligen framstående rum såsom »återupplifvaren af den humoristisk-musikaliska sångdikten», denna för vår vitterhet egendomliga diktart. I sångserien *Gluntarne* har han i ord och toner gifvit oss lefvande, humoristiska skildringar ur 1840-talets glada studentlif i Uppsala, på ett liknande sätt som Bellman ur Stockholms folklif. Frändskapen med Bellman framträder så väl i sångernas dramatiska kraft som i enheten mellan text och musik, och äfven de bellmanska naturmålningarna hafva i »Gluntarne» sina motstycken. Som skald och tonsättare har Wennerberg jämväl gifvit oss högstämda sånger, såsom de allmänt sjungna *Svensk lösen* (»Frihet bor i Norden»), *Frihets-hymn* (»O Gud, som styrer folkens öden»), *Hör oss Svea* (»Hör oss Svea, moder åt oss alla») m. fl., samt andra rent lyriska sånger. Wennerbergs »Samlade skrifter» äro utgifna i fyra band (1 Romerska minnen; 2 Gluntarne; 3 Trollrunor; 4 Smärre dikter).

Zakarias Topelius (f. 1818, professor emeritus i Helsingfors) är näst Runeberg den mest frejdade af Finlands skalder och är en framstående lyriker. Han har utgifvit tre diktsamlingar: *Ljungblommor* (»Vintergatan», »Sylvias visor», »Ynglingens drömmar» m. fl.), dikter hufvudsakligen från skaldens yngre år; *Nya blad*, dikter från mannaålderns dagar; *Ljung*, dikter

Digitized by Google

från skaldens ålderdom (1889). Han har äfven författat dramatiska dikter, och de förnämsta af dem äro skådespelen *Efter femtio år* och *Regina von Emmeritz* samt texten till Pacius' opera *Kung Karls jakt.* Mycket berömd är novellcykeln *Fältskärns berättelser*, romantiska skildringar ur Sveriges och Finlands historia. Författarens berättaretalang och fängslande stil framträda likaledes i en mängd smärre noveller, samlade under rubriken *Vinterkvällar.* För de unga har han utgifvit *Läsning för barn* samt läseböcker.

Fredrik Vilhelm Scholander (f. 1816, professor vid konstakademien, berömd arkitekt och akvarellmålare, d. 1881) utmärkte sig på det litterära området med *Luisella*, »en kvinnomodells öden», och *Noveller berättade på ottave rime*, bägge utgifna under psevdonymen Acharius. Han har äfven skrifvit text till åtskilliga af sina ritningar och akvareller m. m.

Per Hampus Scherini (f. 1817, e. o. hofpredikant, kyrkoherde, d. 1893) har utgifvit *Dikter*, bland hvilka det praktfulla skaldestycket *Augusti tidehvarf* har vunnit Sv. akademiens stora pris (1849).

Anders Herman Bjursten (f. 1825, lektor, d. 1866) utgaf diktsamlingarna *Minnen från Gripsholm* (fosterländska dikter) och *Gefion* (med den vackra sången *Prins Gustafs runa*), skaldestycket *Napoleon-Prometheus* samt i öfversättning *Smärre dikter af Schiller* och dennes sorgespel *Don Carlos.* Han skref äfven romanerna *Ödets lek, Egoismen, Gyltas grotta, Öfverste Stobée*, som mottogos med mycket bifall, m. m.

Karl Gustaf Strandberg (f. 1825, kusin till Talis Qualis, justitieråd, d. 1874) blef för sin skaldeverksamhet invald i Sv. akademien, hvars sekreterare han var ett par år. Hans *Samlade vitterhetsarbeten*, utgifna af Fr. Sander, innehålla bl. a. åtskilliga minnesrunor, såsom de prisbelönta sångerna *Esaias Tegnér, Birger Jarl* och *Jakob Berzelius*, af hvilka den vackraste, sången öfver Tegnér, är införd i Sv. akademiens handlingar, likasom ock skaldens *Efterbildningar från Anakreon.*

Digitized by Google

Robert von Kræmer (f. 1825, friherre, hofmarskalk, filos. hedersdoktor) framträdde först med det prisbelönta skaldestycket *Nordens natur* (1851). I dikten *Sydfrukter* (1853) skildrar skalden sina intryck under en resa i Italien och i *Diamanter i stenkol* (1857) sin resa i England och Skottland. I sistnämnda diktverk har han sökt visa hvardagsspråkets användbarhet i poesi. Med mycket bifall mottogos reseskildringarna *Två resor i Spanien* (1861) och *En vinter i Orienten* (1866). Ett nytt häfte *Dikter* utkom 1867. Af stort värde är arbetet *Svensk metrik* »på grundvalen af musikens rytmik» (2 h.), som efterföljts af ett häfte *Om enstafviga ords rytmiska värde i svenskan.*

Karl XV ägde ej ringa begåfning för diktkonsten. Af hans vittra alster utgåfvos i upplagor för allmänheten *En samling dikter af C.* (1863; 2:ra uppl. 1870) samt *Smärre dikter af C.* (1865), hvilka jämväl blifvit öfversatta på flera språk. Konungen, som äfven sysselsatte sig med målarekonsten, har målat en af de tre taflor, som pryda det inre af Utmelandsmonumentet i Dalarne.

Emil von Qvanten (f. i Finland 1827, Karl XV:s bibliotekarie, skriftställare) är en äkta lyriker, som utom andra vackra stycken skrifvit *Morgonrodnadens sång* (»I stjärnors spår») och den ofta sjungna *Suomis sång* (»Hör, hur härligt sången skallar»).

Tor Fritiof Grafström (f. 1827, kyrkoherde i Stockholm, öfverhofpredikant och ordensbiskop, d. 1883) skref utom tillfällighetsstycken de större dikterna *Frans Mikael Franzén*, elegier, och *Sångens framtid* samt *Fjällappen,* som erhöll Sv. akademiens stora pris (1861).

Elis Vilhelm Lindblad (f. 1828, litteratör, publicist, d. 1878) har skrifvit *Sång öfver Anna Maria Lenngren,* prisbelönt och intagen i Sv. akademiens handlingar (1861), samt *Engelbrekt,* en särdeles vacker sång. Han utgaf äfven en samling *Dikter*, utmärkta för mycken formskönhet och en fosterländsk anda.

Viktor Rydberg (f. 1828, professor vid Stockholms högskola, filos. hedersdoktor, d. 1895) har utöfvat en storartad litterär verksamhet. Som den »äktborne skalden» framträder han i två samlingar *Dikter* (1882 och 1892) med sådana tankedigra och formsköna skaldestycken som *Kantat* »vid jubelfest-promotionen i Uppsala 1877», *Dexippos*, *Snöfrid, Prometeus och Ahas-*

Digitized by Google

verus, *Grottesången* m. fl. I bunden form har han äfven utgifvit en mästerlig tolkning af Göthes *Faust* (1:ta delen). Emellertid hade Viktor Rydberg, långt innan han uppträdde som skald, väckt allmänhetens uppmärksamhet med romanerna *Fribytaren på Östersjön* (1857), en skildring från häxförföljelsens dagar, och *Den siste atenaren* (1859), ett af romanlitteraturens yppersta verk, skildrande den döende antikens kamp med kristendomen, samt novellen *Singoalla*, »en romantisk ungdomsfantasi om en ung zigenerska från digerdödens dagar». År 1891 utkom *Vapensmeden*, »hägringar från reformationstiden».

På många andra områden har Rydberg författat betydande arbeten, som alla bära vittne om grundlig forskning och varm sanningskärlek samt ett välde öfver språkformen, som är mästarens. Efter en resa till Paris och Italien (1873) offentliggjorde han *Romerska sägner om apostlarne Paulus och Petrus* samt *Romerska dagar*, konst- och kulturhistoriska skildringar. På religionshistoriens område har han skrifvit *Bibelns lära om Kristus* samt *Jehovatjänsten hos hebréerna före babyloniska fångenskapen* och *Medeltidens magi* m. m. Äfven har han utgifvit ett stort arbete *Undersökningar i germanisk mytologi* (se nedan). De flesta af hans skrifter hafva utgått i många upplagor och blifvit öfversatta på flera språk.

Viktor Rydberg var en ovanligt mångsidig och snillrik skriftställare, och stor är den insats, han gjort i vårt kulturlif,

»än ej födda släktens arfvedel» (Snoilsky).

Digitized by Google

Viktor Rydberg var född i Jönköping den 18 dec. 1828. Han blef student i Lund 1851, men efter två terminers vistelse vid universitetet måste han af ekonomiska skäl lämna det och å nyo börja informatorslifvet. Emellertid hade redaktören för »Göteborgs handels- och sjöfartstidning», S. A. Hedlund, råkat på ett manuskript, ett romanfragment, af Rydberg och skyndade att vid sin tidning fästa den lofvande förmågan. R. blef nu från 1855 bosatt i Göteborg såsom medarbetare i nämnda tidning, till hvilken han lämnade bidrag i olika ämnen, politiska artiklar, kritiker, skönlitterära samt kulturhistoriska och religionsfilosofiska uppsatser, reseskildringar m. m. År 1877 kallades han till filos. hedersdoktor vid både Uppsala och Lunds universitet och blef promoverad i Uppsala vid 400-års jubelfesten. S. å. blef han äfven vald till medlem af Sv. akademien efter K. V. A. Strandberg och tog inträde året därpå. Vid Stockholms högskola förordnades han 1884 till professor i »kulturhistoria», hvilken befattning 1889 utbyttes mot en professur i »de sköna konsternas teori och historia».

Rydbergs stora arbete *Undersökningar i germanisk mytologi* har ej samma vetenskapliga värde som andra skrifter af honom, i det han sökt gifva åt de nordiska myterna »ett kronologiskt sammanhang, som förut ej funnits, och tillskrifver en förgången tids människor system och sammanhang äfven i sådana punkter, i hvilka ett sådant för dem icke förefanns». En gensaga är äfven inlagd mot hans afhandling *Tysk eller nordisk svenska* (1873 i »Svensk tidskrift»), hvari han uppträdde mot de många lånorden i svenskan, särskildt de tyska[1]).

Viktor Rydberg afsomnade i sin villa Ekeliden på Djursholm den 21 sept. 1895. Han jordfästes i Klara kyrka under högst ovanliga ärebetygelser.

Fredrik Sander (f. 1828, kansliråd) vann 1853 Sv. akademiens stora pris för den lyriska diktkransen *Den fallande stjärnan*, »sånger till Selma» (»Sabbatsmorgonen», »Till Selma med ett häfte noter» m. fl.). Han har vidare utgifvit diktsamlingen *Karlvagnen* (1856) och *Dikter*, »bilder från Grekland, det forna och det närvarande» (1870), samt i öfversättning två

[1]) Se Ad. Noreen: *Spridda studier* (»Fornnordisk religion, mytologi och teologi» samt »Om språkriktighet»).

Digitized by Google

samlingar »nygrekiska folkdikter», *Ros och törne* och *Ariadnes krans* (1876—1877), m. m. Sander har därjämte skrifvit åtskilliga arbeten på konsthistoriens område samt utgifvit lefnadsteckningar öfver Lidner och K. G. Strandberg jämte dessas dikter. Under senare år har han ägnat sig åt forskning i den nordiska mytologien och bl. a. utgifvit *Edda-studier* (1882) samt från isländskan öfversatt Sämunds *Edda* (1893).

Oscar II (filos. hedersdoktor vid Lunds universitets jubelfest 1868) skref som prins diktcykeln *Ur svenska flottans minnen*, som prisbelönades af Sv. akademien (1857) och inledes med den bekanta sången *Östersjön* (»Du blånande haf, som mångtusende år») samt åtföljes af det »dramatiska utkastet» *Några timmar på Kronoborgs slott* »den 29 okt. 1658», äfvenledes en episod ur svenska flottans häfder. Af hans hand äro vidare: *Nytt och gammalt af O***** (5 häften 1859—1872); i öfversättning *Cid-romanser* (efter Herder), skådespelet *Torquato Tasso* af Göthe och *Carmen Sæculare* af Horatius (i Sv. akademiens handlingar); idyllen *Blommornas undran* (med musik af Ivar Hallström) och balladen *Herr Hjalmar och skön Ingrid* (med musik af dens.); m. m. Flera af konungens skrifter äro öfversatta till främmande språk, och samtliga originaldikter äro utgifna i »Samlade skrifter af Oscar Fredrik».

Som *vältalare* är konungen särdeles framstående. Hans tal utmärka sig genom sitt gedigna innehåll och sin klassiska formskönhet. Utgifna äro *Högtidstal i musikaliska akademien*, hvilka han som prins höll i egenskap af dess preses under nio år.

Digitized by Google

Carl Rupert Nyblom (f. 1832, professor i Uppsala, estetiker, litteratur- och konsthistoriker) vann tidigt pris i Sv. akademien för skaldestycket *Arion* (1853). I bunden stil, röjande stor konstnärlighet, har han vidare utgifvit: *Dikter* (1860), *Nya dikter* (1865), *Vers och prosa,* »gammalt och nytt» af Carlino (1870), och *Valda dikter* (1876) samt i öfversättning *Irländska melodier* af Th. Moore, *William Shaksperes sonetter* samt *Dikter från främmande länder.* I obunden stil, likaledes vittnande om författarens stora formtalang, har han utgifvit många afhandlingar och uppsatser i estetik, litteratur och konst, såsom *Estetiska studier*, ny samling 1884 (2 delar: »Litterära porträtt», »Om periodindelningen inom den svenska litteraturhistorien», »Om innehåll och form i konsten» m. m.) och »upplysande text» till *Italiens konstskatter* (3 delar). I *Ett år i Södern* (ny upplaga af »Bilder från Italien af Carlino», tecknade i bref) har han med ett fängslande framställningssätt gifvit oss intressanta skildringar från »Italia la bella». Äfven har Nyblom utgifvit »Johan Ludvig Runebergs samlade skrifter» (1870) och »Samlade dikter af Johan Nybom» (4:de uppl.) jämte skaldernas lefnadsteckningar.

Alarik Fritiof Holmgren (f. 1831, med. professor i Uppsala, fysiolog) har utgifvit en samling *Tillfällighetsdikter och tal,* bland hvilka särskildt märkas hans intagande fosterländska sånger (›Sång för fosterlandet‹, ›Den sjette november‹ m. fl.).

Viktor Emanuel Öman (f. 1833, filos. doktor i Jena, redaktör) är författare till två samlingar *Lyriska blad* (1857 och 1868) samt den poetiska berättelsen *Riddar Herburt och jungfru Hilde,* en kärlekshistoria i åtta »äfventyr». Äfven har han

Digitized by Google

utgifvit trogna och lyckade öfversättningar från Milton, *Det förlorade paradiset* och *Det återvunna paradiset* samt den prisbelönta tolkningen af Evripides' *Medea*. Till svenskan har han också öfverflyttat några af den ryska, polska, magyariska och fornindiska litteraturens förnämsta diktalster.

Albert Teodor Gellerstedt (f. 1836, arkitekt, förste intendent) har för två samlingar *Dikter* (1871, 1881) af Sv. akademien utmärkts med det kungl. priset, »såsom ett erkännande af hans framstående skaldeverksamhet».

Ernst Daniel Björck (f. 1838, komminister i Göteborg, d. 1868) var en lofvande skald. Efter hans tidiga bortgång utgaf C. D. af Wirsén *Valda dikter* af honom. Bland dessa märkas *Naturbilder* (»Sommarregnet», »Det våras» m. fl.), som prisbelönades, samt andra vackra lyriska stycken och poetiska berättelser (»Ett minne», »En målning» m. fl.)

Daniel Klockhoff (f. 1840, docent i estetik, d. 1867) är författare till välljudande *Dikter* (»Så ska vi blifva ett par», »Vallflickan», »Lyriska fantasier» m. fl.) samt estetiska afhandlingar, såsom *Om det tragiska* m. m.

Per August Gödecke (f. 1840, seminarierektor, d. 1890) har riktat vår litteratur med en förtjänstfull öfversättning af Sämunds *Edda* (1877; ny uppl. 1881). Han har äfven skrifvit ett sorgespel, *Alboin*, m. m.

Edvard Bäckström, se sid. 157.

Karl Ludvig Östergren (f. 1842, docent i litteraturhistoria, läroverksadjunkt, psevdon. Fjalar, d. 1881) visade sig i *Dikter* (1871) och *Nya dikter* (1879) vara en framstående lyriker, som åt sina ädla ingifvelser gifvit uttryck i ett rent och okonstladt, välljudande språk (»Tiggaren», »Ett möte», »Vintervälde», »På knä», »Till min son» m. fl.)

Carl Viktor Modin (f. 1842, e. o. hofpredikant, kyrkoherde) har offentliggjort ett band vackra *Dikter* (»Valas svanesång», »Profeten Jesaja», »Djäknebergets förvandling» m. fl.). För »Diktförsök» vann han pris i Sv. akademien 1874.

Carl Snoilsky (f. 1841, grefve, öfverbibliotekarie) uppenbarade redan i ungdomen genom ***Smådikter*** af Sven Tröst (1861) och i synnerhet *Orchidéer* (1862)

Digitized by Google

»en skaldebegåfning af äkta art». Därefter framträdde han med en samling *Italienska bilder* (»Inledningssång», »Neros gyllene hus», »Jultankar i Rom» m. fl.), hvilka sammanfördes med andra sånger i ett band *Dikter* (1869). Han har vidare utgifvit formsköna *Sonetter* och i öfversättning ett urval af *Göthes ballader* samt ytterligare tre samlingar *Dikter* (1881, 1883 och 1889). Bland dessa märkas de fosterländska sångerna *Svenska bilder* (»Gamle kung Gösta», »Stenbocks kurir»; »Stenbock vid svarfstolen», »På Vernamo marknad»; »Hvita frun», »En afton hos fru Lenngren»; m. fl.), *Tankar och toner* (»Svarta svanor», Edelweis, »Telegrafen och fåglarna» m. fl.), *Berättelser och sägner* (»Den nya Cendrillon», »Poesiens vandring» m. fl.) m. m. Snoilsky är en lyrisk skald med »blomstrande, rik fantasi, varm och innerlig känsla, allomfattande sympatier» och som verskonstnär en af de främsta inom vår vitterhet. I många dikter framträder hans varma medkänsla för de lidande och betryckta (»I porslinsboden», »Från sjuksalen», »Den tjänande brodern» m. fl.). Skaldens dikter ha utgått i många upplagor, och »Svenska bilder» äro särskildt utgifna i en illustrerad praktupplaga, »ett nationalverk i ord och bild af monumentalt värde», äfvensom i en godtköpsupplaga.

Carl David af Wirsén (f. 1842, förut docent och lektor, Sv. akademiens ständige sekreterare) har riktat vår skönlitteratur med *Dikter* (1876), *Nya dikter* (1880), *Sånger och bilder* (1884), *Vintergrönt* (1890), *Toner och sägner* (1893) samt *Under furor och cypresser* (1896) med många formfulländade, sköna stycken (»Spi-

Digitized by Google

noza», »Vackra September», »Septemberdag vid Bellmans byst», »Skytteanum», »Mormor», »Rosenkarnaval» m. fl.). Han har äfven utgifvit mindre, illustrerade diktsamlingar, såsom *Vid Juletid* och *I lifvets vår* m. m. Skalden »besjunger med förkärlek människosjälens helgdagsstämningar», och bland andliga skalder intager han ett framstående rum (»Kristna högtidssånger» m. m.). Vid högtidliga tillfällen, minnesfester o. d. bidrager han ofta med högstämda sånger (»Sång vid Sv. akademiens hundraårsfest», »Kantat vid Gustaf Adolfsfesten i Riddarholmskyrkan», »Till kronprinsessan Louise» m. fl.). Som litterär kritiker har Wirsén »med betydande lärdom, fint konstsinne och stor stilistisk talang» utöfvat en omfattande verksamhet.

Karl Alfred Melin (f. 1849, lärare vid Nya elementarskolan är författare till några formfulländade diktsamlingar af mycken fägring, såsom *Humleplockningen* (1882), en serie dikter, mest berättande (hvarje deltagare återgifver en berättelse eller visa), *Prinsessan och svennen* (1885, illustr.), en i folkviseton hållen sagodikt, *Skärgårdsbilder* (1891, illustr.), versifierade skildringar ur folklifvet i skärgården (»Så skall en sjömanshustru vara», »Mästerlotsens julafton», »Lotsfars nyårsdröm» m. fl.). Han har äfven utgifvit skådespelen *Under mörka tider* och *Vid Breitenfeld* (uppf. många gånger) samt i öfversättning *Några dikter af Thomas Moore* m. m.

Albert Ulrik Bååth (f. 1853, intendent vid Göteborgs museum samt docent i fornnordisk litteratur vid högskolan därstädes) har utgifvit: *Dikter* (1879),

Digitized by Google

Nya dikter (1881), *Vid allfarväg* (1884), *På gröna stigar* (1889) och *Svenska toner* (1893). »Många af hans lyriska dikter äro förträffliga i sin målande åskådlighet och röja ett manligt kynne.» Skaldens förtrogenhet med den fornnordiska litteraturen har tydligen påverkat hans diktning, särdeles den tidigare, i valet af ord och versmått. Af honom äro vidare diktcyklerna *Margit Vallkulla,* med ämne från häxprocessernas dagar, och *Kärlekssagan på Björkeberga,* med ämne ur Wivallius' lefnadssaga (se sid. 29), samt *Kvädet om Skide* »och andra dikter från Nordens medeltid, fritt tolkade» (1896). Bååth har äfven riktat vår litteratur med förträffliga öfversättningar af fornisländska sagor, såsom *Nials saga* m. fl., samt andra arbeten om Nordens forntid, såsom *Nordiskt forntidslif* och *Nordmannaskämt* m. m.

Nils Edvard Fredin (f. 1857, skald, d. 1889) väckte först en allmännare uppmärksamhet genom förträffliga öfversättningar från engelska, tyska och franska skalder. De bästa af dessa dikter, som vittna om »sällsynt fint gehör för språkets egendomliga skönhet, dess rytmiska lagar och växlande klangfärger», samlade han och utgaf under titeln *Skilda stämmor,* »efterbildningar från moderna diktare». Hans gedignaste arbete *Vår Daniel,* »en rimkrönika anno 1644», erhöll Sv. akademiens stora pris (1888). Denna diktcykel och andra originaldikter, samlade efter skaldens död, röja en äkta begåfning och en för hans unga år ovanlig mognad. Fredin skref äfven ett sceniskt arbete *Biltog* samt utgaf i öfversättning *Fria tankar, föredrag och afhandlingar af Robert Ingersoll* (2 upplagor 1884).

Digitized by Google

Dramatiska författare.

Utom förut nämnda vitterhetsidkare, som ägnat sig, mer eller mindre, åt dramatisk diktning, märkas följande.

Johan Börjesson (f. 1790, kyrkoherde, d. 1866), »den siste fosforisten» (se sid. 98), framträdde efter lång tystnad med några dramatiska alster. Af dessa är *Erik XIV* (1846, 3:je uppl. 1874) »ett verk af ovanlig fägring» [1]). Hans andra skådespel, såsom *Erik XIV:s son* och *Solen sjunker* m. fl., motsvarade icke de förväntningar, som förstnämnda stycke framkallade. Börjesson var framför allt lyriker.

August Blanche (f. 1811, v. auditör, skriftställare, d. 1868) vann som författare en mycket stor popularitet, främst som dramatiker. Han kan sägas ha återupplifvat den svenska dramatiken, hvilken så godt som legat nere alltsedan Gustaf III:s dagar, särskildt beträffande lustspelet. Början gjordes med *Positivhataren* (1843), som efterföljdes af omkr. ett trettiotal andra sceniska alster, af honom dels författade och dels öfversatta eller bearbetade: *Magister Bläckstadius, Rika morbror,* de bägge monologerna *Den gamle skådespelaren* och *Den gamla aktrisen, En födelsedag på gäldstugan, Herr Dardanell, Hittebarnet* och *Ett resande teatersällskap,* det förnämsta af hans lustspel, m. fl. Om än mönstren till hans komedier

[1]) Se Oscar Levertin: *Gustaf III som dramatisk författare* (1894).

Digitized by Google

voro utländska, gaf han dem emellertid en nationell prägel, och han kryddade dem med sin godmodiga humor samt inströdde också i dem förträffliga kupletter, till hvilka han någon gång själf satte musik. Mindre värdefulla äro ur konstnärlig synpunkt de mera allvarliga skådespelen *Läkaren* samt *Engelbrekt och hans dalkarlar*, en serie fosterländska taflor, och *Järnbäraren*, en af hans noveller dramatiserad.

Jämväl som roman- och novellförfattare har Blanche ett namn af betydenhet genom sina arbeten *Flickan i stadsgården*, *Sonen af söder och nord* och förnämligast *Bilder ur verkligheten* (»Hyrkuskens berättelser», »En prästmans anteckningar», »En skådespelares öden» m. fl.) m. m.

Fredrik August Dahlgren (f. 1816, kansliråd, d. 1895) har författat några dramatiska originalstycken, af hvilka *Vermländingarne*, »sorglustigt tal-, sång- och dansspel», uppförts på scenen hundratals gånger och fortfarande gifves med oförminskad framgång, i följd af det nationella ämnet och trots det (i författarens egen tanke) »svaga och bristfälliga i handlingen». Bland hans originalstycken är det aldrig uppförda *Klosterrofvet* det bästa. Men vida mer verkade Dahlgren för teatern som öfversättare af en mängd utländska original, och till detta värf var han med sina mångsidiga studier och sin stora formtalang särdeles väl skickad. Bland hans öfversättningar är främst att nämna *Lifvet en dröm*, af den spanske skalden Calderon. De yppersta alstren af hans diktkonst äro utan tvifvel hans dikter på allmogemål,

Digitized by Google

Viser på varmlandske tongmåle, »deckta åttå Fredrek på Rannsätt» (»Jänta å ja», »Bremsen», »Körkstöten», »Farväll» m. fl.).

Johan Jolin (f. 1818, skådespelare och litteratör vid kungl. teatern, märket Jo. Jo., d. 1884) har författat eller öfversatt och bearbetat en mängd teaterstycken, af hvilka flera uppförts äfven i Danmark och Norge samt Tyskland, England och Nordamerika. Han har skrifvit skådespel, såsom *Mäster Smith*, *Barnhusbarnen*, *Smädeskrifvaren* och *Mjölnarfröken* m. fl., lustspel, såsom *En komedi*, *En man af värld och en man af värde*, *Friaren från Vermland*, *Min hustru vill ha roligt* m. fl., samt i öfversättning *Bröstkaramellerna*, *Hyresgäst och husägare* m. fl. Jolin har äfven skrifvit romaner och noveller: *Affällingarna*, *Eremiten*, *Rosen bland kameliorna* m. fl. Jämväl som lyriker uppträdde han och blef för skaldestycket *Fjällbruden* prisbelönt af Sv. akademien.

Frans Hedberg (f. 1828, en tid litteratör och lärare i deklamation vid de kungl. teatrarna, tillika intendent för stora teaterns scen, skriftställare) har med mycken framgång ägnat sig åt dramatiskt författarskap. Han har skrifvit: lustspel, såsom *En herre, som går vilse* (1852), *Hin ondes gåfva* (s. å.), *Min vän löjtnanten*, *Hur tiden förändrar*, *En småaktig man*, *Frun af stånd och frun i ståndet*, *Det skadar inte* och *Rospiggarna* m. fl.; historiska skådespel, såsom *Kung Märta* (1860), *Dagen gryr*, *Bröllopet på Ulfåsa* (ett verkningsfullt stycke, som haft stor framgång), *Lejonet vaknar*, *Vasaarfvet* och *Stolts Elisif;* sede-

Digitized by Google

komedier, såsom *Blommor i drifbänk*, *Så kallad ungdom*, *Majorens döttrar*, *Dagsländor*, *Dagtingan*, *Glanskis*, *Sprängämnen* m. fl. Som lycklig bearbetare för scenen framstår han genom komedierna *Fregattkaptenen* och *Advokaten Knifving*. Hedberg har äfven skrifvit några operatexter, såsom *Hertig Magnus och sjöjungfrun*, *Den bergtagna* och *Vikingarna* samt *Häxfällan*, äfvensom 2 delar *Dikter*, mest tillfällighetsstycken, och diktcykeln *Vegafärden* (1880) m. m. För öfrigt har författaren utgifvit en mängd skrifter, såsom *Fyra år vid en landsortsteater*, satiriska skildringar, och *På ömse sidor om ridån*, *Stockholmslif och skärgårdsluft*, *Arbetarlif*, *Bland storstadsfolk och skärgårdsbor*, ny samling berättelser (1895), jämte mycket mera.

Ludvig Josephson (f. 1832, en tid scenisk instruktör och teaterdirektör, skriftställare) har författat, utom åtskilliga öfversättningar och bearbetningar, flera dramatiska originaldikter, såsom *Folkungalek* (1:ta afdelningen »Håtunalek») och *Marsk Stigs döttrar* m. fl., komedierna *Rivaler af missförstånd* och *Med konstens vapen* m. fl. samt operatexter. Han har äfven utgifvit diktsamlingen *Gamla plantor och nya skott* samt några arbeten om teaterfrågor och -förhållanden.

Josef Julius Wecksell (f. 1838, finsk student, obotligt sinnessjuk vid 25 års ålder) är författare till bl. a. det historiska, af Shaksperes »Hamlet» påverkade sorgespelet *Daniel Hjort*, som räknas för ett af de yppersta i denna väg. Han hade stor begåfning och intager bland Finlands skalder ett af de främsta rummen som dramaturg och lyriker.

Edvard Bäckström (f. 1841, en tid e. o. amanuens i riksarkivet och kungl. biblioteket, publicist, d. 1886) författade åtskilliga teaterstycken, hvilka samtliga uppförts på de kungliga teatrarna, nämligen *En krona*, *Evas systrar*, *Första maj* och *Fången på Kallö*, utgifna under den gemensamma titeln »Dramatiska studier», samt *Carinas ljus*, *De förtryckta*, *Mellan*

Digitized by Google

bröderna, *En julgran* och slutligen *Dagward Frey* (2 upplagor 1877), hvilket sorgespel rönt en ovanlig framgång. Utmärkta äro hans öfversättningar af franska versifierade skådespel, såsom *Rolands dotter* (af H. de Bornier) och *Hernani* (af Victor Hugo) m. fl. B. författade äfven formsköna *Lyriska dikter* samt en samling *Sånger och berättelser*.

Johan August Strindberg (f. 1849, en tid e. o. amanuens vid kungl. biblioteket, flera år bosatt i utlandet) har bl. a. skrifvit åtskilliga dramatiska arbeten samt romaner och noveller, hvilka röja stor originalitet och öfverlägsen begåfning samt mycken kvickhet och humor. Men den hänsynslöshet, med hvilken han uppträdt mot det konventionella och i hans tanke förvända, har framkallat en skarp kritik af hans arbeten. De förnämsta af hans dramatiska dikter äro: *Mäster Olof*, skådespel med ämne från den svenska reformationen; *Gillets hemlighet*, komedi med ett medeltidsämne; *Herr Bengts hustru*, ett karaktersskådespel i medeltidsdräkt; *Lycko-Pers resa*, ett med stor framgång uppfördt sagospel; sorgespelet *Fadern*, hvari författaren gör ett af sina många angrepp på kvinnokönet; m. fl.

På roman- och novelldiktningens område fäste Strindberg en större uppmärksamhet vid sig med arbetet *Från Fjärdingen och Svartbäcken*, och denna stegrades i hög grad genom romanen *Röda rummet*, en realistisk, satirisk skildring ur hufvudstadens litterära och artistiska lif. Den granskning, detta arbete underkastades jämte ett annat, *Svenska folket i helg och söcken, i krig och fred, ute och hemma*, framkallade hans kvicka och hänsynslösa prosasatir *Det nya riket* (2 upplagor 1882), hvari framhålles samhällets sociala hyckleri. I hög grad fängslande äro de historiska novellerna *Svenska öden och äfventyr* (3 band), »berättelser från alla tidehvarf». Som själsfrände till Rousseau har han i *Utopier i verkligheten* m. m. framställt sina teorier om människans återvändande till ett naturligare tillstånd. Romanen *Hemsöborna* och de smärre berättelserna *Skärkarlslif* äro åskådliga teckningar af naturen och folklifvet i Sveriges skärgårdar. Strindberg har äfven utgifvit bland mycket annat *Dikter* (1883), mest satiriska.

Anne Charlotte Leffler (f. 1849, förut fru Edgren, sedan duchessa di Cajanello, d. 1892) skref talangfullt några dramatiska stycken, som blifvit uppförda på scenen: *Skådespelerskan*

Digitized by Google

(1873), *Under toffeln*, *Pastorsadjunkten*, *Älfvan*, hvilket stycke rönte stor framgång, *En räddande ängel*, en af hennes romaner dramatiserad, *Sanna kvinnor* och *Kampen för lyckan*, två parallelldramer. Dessa vända sig ofta mot samhällets fördomar. En mycket framstående plats intog författarinnan med den första af sina novellsamlingar, utgifna under den gemensamma titeln *Ur lifvet* (»En sommarsaga», »Gusten får pastoratet» o. s. v.). I den biografiska romanen *Sonja Kovalevsky* visar hon sig icke hafva iakttagit nog grannlagenhet och pietet vid lefnadsteckningen af sin hädangångna vän fru Kovalevsky (professor i matematik vid Stockholms högskola).

Alfhild Agrell (f. Martin 1849, märket Tyra) har som dramatisk författarinna väckt största uppseendet med skådespelen *Räddad* och *Dömd*, i hvilka framhålles, att i det äktenskapliga lifvet sanningen bör mera göra sig gällande och mannen i sedligt afseende vara likställd med kvinnan. Af hennes dramatiska alster anses skådespelet *Ensam* stå högst i konstvärde. Ännu större bifall har författarinnan rönt för sina noveller *Från land och stad*, *På landsbygden*, *Hvad ingen ser* och *Under tallar och granar* samt den humoristiska berättelsen *I Stockholm*, »också en reseberättelse af Lovisa Petterqvist» (1893; 3:je uppl. 1894), och *Hemma i Jockmock*. I *Bilder från Italien* har hon lämnat lifliga reseskildringar.

Roman- och novellförfattare.

Roman- och novelldiktningen tar nu (efter år 1830) en väldig fart, och med den får vår sköna litteratur en allmännare betydelse. Utom förut nämnda vitterhetsidkare, som uppträdt äfven på detta område, märkas följande.

Fredrika Bremer (f. 1801 i Finland, d. 1865) är en världsfrejdad författarinna, och hennes arbeten äro öfversatta på flera språk. Under den gemensamma titeln *Teckningar ur hvardagslifvet* utgaf hon (från 1828) sina berömda borgerliga romaner, såsom *Familjen*

Digitized by Google

*H****, *Presidentens döttrar*, *Grannarna*, *Hemmet* m. fl., utmärkta af ypperliga detaljskildringar och en mästerlig stil samt präglade af mycken humor och författarinnans ideala uppfattning. Dessa tidigare alster af hennes penna stå ur estetisk synpunkt högre än hennes senare romaner, i hvilka afhandlas en mängd sociala och filantropiska frågor, såsom *Syskonlif*, den sista i »Teckningar ur hvardagslifvet», *Herta eller en själs historia*, hvari författarinnan höjer kvinnoemancipationens fana, *Fader och dotter*, hennes sista roman, m. fl., hvilka drabbas af den vanliga anmärkningen mot »tendensromanen».

Hösten 1849 anträdde Fredrika Bremer en resa till Nordamerika för att studera hemmen och kvinnans ställning i den nya världen. Sina intryck därifrån under en tvåårig vistelse nedlade hon i bref till sin syster, hvilka sedan utgåfvos i tre delar under titeln *Hemmen i nya världen*. Drifven af sin outsläckliga bildningstörst begaf hon sig sommaren 1856 åter ut på resa, nu till södra Europa och Orienten. Färden räckte fem år, och hennes dagböcker från denna tid utgåfvos i sex delar under titeln *Hemmen i gamla världen*, »dagboksanteckningar under resor i söder- och österland».

Ej blott i sitt författarskap utan äfven i det praktiska lifvet uppträdde denna ädla kvinna som en »outtröttlig, varmhjärtad människovän», så i det enskilda som i det offentliga.

Sofia von Knorring (f. Zelow 1797, »friherrinnan med de 25 talangerna», d. 1848) skref förnämligast

Digitized by Google

aristokratiska romaner, hämtande sitt stoff ur det högre salongslifvet. Hon framträdde först med *Kusinerna*, hvarpå följde flera romaner af »förf. till Kusinerna», såsom *Vännerna, Axel, Illusionerna, Ståndsparalleller* m. fl. Hon ådagalägger stor iakttagelseförmåga och världskännedom, ett fint och lekande, ofta kvickt framställningssätt. I *Torparen och hans omgifning*, ur konstnärlig synpunkt ett af hennes bästa arbeten, visar författarinnan, att hon äfven kunde sätta sig in i det lägre folkets lif och åskådningssätt. Flera af hennes romaner äro öfversatta på danska, tyska och engelska samt ett par äfven på franska.

Emelie Flygare-Carlén (f. Smith 1807 i Strömstad, gift först med provinsialläkaren A. Flygare och andra gången med skriftställaren J. G. Carlén, d. 1892) är den mest alsterrika af våra romanförfattare. Hennes arbeten, som uppgå till ett antal af omkring femtio, ha vunnit allmänhetens synnerliga bifall, särdeles hennes mästerliga skärgårdsskildringar, såsom *Rosen på Tistelön, Enslingen på Johannisskäret, Pål Värning, Jungfrutornet, Ett köpmanshus i skärgården*, som anses för hennes förnämsta arbete, m. fl. Sin författarebana började hon med romanen *Valdemar Klein* (1838), som genast förvärfvade henne allmänhetens gunst. Därefter utgaf hon i rask följd den ena romanen efter den andra och stadgade alltmer sitt rykte. I tendensromanen *En natt vid Bullarsjön* framhålles skarpt det religiösa hyckleriet och fanatismen. Med sin ovanligt stora alstringskraft förenade fru Carlén en rik och omfattande världserfarenhet, en skarpsinnig iakt-

Digitized by Google

tagelseförmåga samt ett lifligt och fängslande framställningssätt. Af hennes spännande romaner äro öfversättningar gjorda på flera språk. Den tyska öfversättningen af dem är utgifven i en 5:te upplaga (1893).

I sitt 1878 utgifna arbete *Minnen af svenskt författarlif 1840—1860* lämnar författarinnan intressanta bidrag till åtskilliga författares karakteristik samt skildringar ur hufvudstadens litterära samlif, för hvilket makarna Carléns hem ofta utgjorde samlingsplatsen.

Magnus Jakob Crusenstolpe (f. 1795, assessor i Svea hofrätt men tog afsked 1834, den bekante oppositionsmannen och för majestätsbrott dömde skriftställaren, d. 1865) var en särdeles framstående stilist, ryktbar som politisk skriftställare och utgifvare af historiska och historisk-romantiska berättelser. Skada är, att hans mästerskap i framställningskonst ej motsvaras af pålitlighet i uppgifter. Så t. ex. har han i *Morianen* »eller holstein-gottorpska huset i Sverige», *Karl Johan och svenskarne* samt *Huset Tessin* »under enväldet och frihetstiden», ett slags historiska romaner, till den grad sammanblandat dikt och verklighet, att hans uttryck »historiskt» öfvergått till ett ordstäf af rent motsatt betydelse. Crusenstolpe har skrifvit en stor mängd politiska och historiska arbeten (»Ställningar och förhållanden», »Vidräkning och reform», »Historiska personligheter» o. s. v.). Ett urval af hans smärre uppsatser är utgifvet under titeln *Medaljonger och statyetter* (1882).

Digitized by Google

Karl Anton Wetterbergh (f. 1804, fältläkare, d. 1889) med författarenamnet Onkel Adam vann i början af 1840-talet stort bifall för sina genremålningar ur svenska landt- och småstadslifvet: *Genremålningar*, *De fyra signaturerna*, *Guvernanten* m. fl. Sedermera skref han romaner (»tendensromaner») af större omfång, såsom *Penningar och arbete*, *Altartaflan*, *Träskeden*, *Kärlek och affärer*, *Samhällets kärna* m. fl., i hvilka den varmhjärtade författaren visar sig vara en människovän med öppet öga för åtskilliga sociala missförhållanden, för hvilka äfven oskyldiga falla offer. Han utgaf också en samling lyriska dikter, *Blad ur Katarina Månsdotters minnesbok*, som stundom slå an folkvisans ton, samt under ett tiotal år den värderade barntidningen *Linnéa*. W:s romaner utmärka sig genom en enkel, okonstlad stil. De äro öfversatta till tyskan, flera äfven till danska, engelska och franska språken.

Louis Gerhard De Geer (f. 1818, friherre, statsminister, n. v. riksdagsordningens upphofsman, d. 1896) författade i sin ungdom de omtyckta romanerna *Hjärtklappningen på Dalvik* och *Karl XII:s page* äfvensom en samling skisser under titeln *S. H. T.*, skrifna med en fint skuren penna och vittnande om författarens stora iakttagelseförmåga. Senare utkom hans märkliga uppsats *Om den juridiska stilen*. Han har äfven bl. a. skrifvit *Om andra personen i svenska språket*, en humoristisk uppsats till förmån för Ni-reformen. På sin ålderdom utgaf han i två delar sina *Minnen*, och i den senare delen angifver han äfven, hvilken

Digitized by Google

ställning han i Sv. akademien intagit till rättstafningsfrågan, samt förfäktar också utbytet af pron. *han* och *hon* mot »det förträffliga *den*» i fråga om liflösa ting (se Esaias Tegnér d. y.).

Per Georg Sparre (f. 1790, öfverste, d. 1876) utgaf bl. a. historiska romaner, *Den siste friseglaren*, *Adolf Findling*, *Standaret*, *Sjökadetten*, hvilka utmärka sig genom trogen tidsskildring och liflig framställning.

Gustaf Henrik Mellin (f. i Finland 1803, kyrkoherde i Lunds stift, d. 1876) är en af Sveriges mest alsterrika författare, hvad så väl omfånget som omväxlingen af ämnen beträffar. Med allmänt bifall mottogos hans svenska historiska noveller, såsom *Blomman på Kinnekulle*, *Sivard Kruses bröllop*, *Anna Reibnitz*, *Ulla Fersen* (en svensk fregatt; sjönovell) m. fl., hvilka utmärka sig genom historisk trohet, god och liflig stil. Han har äfven utgifvit åtskilliga historiska, biografiska och etnografiska arbeten, bl. a. *Skildringar af den skandinaviska nordens folklif och natur* (4 delar 1855—1876). Äfven uppträdde han som lyrisk skald.

Karl Fredrik Ridderstad (f. 1807, löjtnant, redaktör, d. 1886) vann popularitet för sina historiska romaner *Svarta handen*, *Drabanten*, *Fursten*, *Drottning Lovisa Ulrikas hof* m. fl. Äfven romanerna med ämnen ur samtiden vunno bifall, såsom *Samvetet eller Stockholms mysterier* samt *Far och son*. Dessa romaner äro alla öfversatta på tyska. R. offentliggjorde bl. a. äfven *Samlade dikter* (3 del.), innehållande skådespel och skaldestycken.

Julius Axel Kiellman-Göransson (f. 1811, kyrkoherde, d. 1869) skref först lyriska poem och utgaf *Smärre dikter* samt *Snöklockor för toaletten*. Sedan författade han romaner i franska nyromantikens anda, såsom *Kärlekens segr*, *Abednego*, *Den blifvande konungen* (2:ra uppl. 1878) och *Trollets son*. Mera enkla och folkliga äro *Västerlånggatans ängel*, *Kryddkramhandlarne* och *Herr Filurus* samt novellsamlingarna *Svenska lynnen och småäfventyr* (7 delar), *Tre tuktade gubbar* m. fl. Sina dikter utgaf han till en del under pseudonymerna Nepomuk, Norna-Gäst m. fl.

Per Thomasson (f. 1818, jordbrukare, sedermera uteslutande vitterhetsidkare, d. 1883) diktade till en början små visor,

Digitized by Google

som spriddes i bygden och sedermera blefvo tryckta. Uppmuntrad af det bifall, han vann, utgaf han *Blomsterspråket*, »på vers», och offentliggjorde sedan som lyriker bl. a. *Samlade skaldeförsök* (2:ra uppl. med titeln *Dikter*). Hans egentliga fält var emellertid att teckna »bilder ur svenska folklifvet», och han framträdde först med berättelserna *Rika flickan i Rosendahla* (10 upplagor), *Kronolänsmannen* (4 upplagor) samt sedan med en stor mängd »pennritningar», som blefvo en verklig folkläsning och utgått i flera upplagor.

Maria Sofia Schwartz (f. Birath 1819, d. 1895) är en af våra mest produktiva och populära författarinnor. Hon utgaf många romaner och noveller, såsom *De värnlösa*, *Mannen af börd och kvinnan af folket*, hvilken roman gaf henne stort rykte, *Arbetet adlar mannen*, *Positivspelarens son* m. fl. Flera af hennes arbeten äro utgifna i nya upplagor, och de flesta äro öfversatta på danska, tyska, engelska och franska, åtskilliga på holländska, magyariska och polska.

Aurora Lovisa Ljungstedt (f. Hjort 1821, som romanförfattarinna känd under psevdon. Claude Gerard) har skrifvit en mängd romaner, rika på fantastiska element och med förkärlek tecknande äfventyrliga personer ur den högre sällskapsvärlden. Dels som följetonger och dels i bokform har hon under sin psevdonym offentliggjort: *Dagdrifverier och drömmerier*, *Skymningsprat*, *Psykologiska gåtor*, *En jägares historier*, *Moderna typer*, *Inom natt och år*, *I tomma rymden* m. fl. »Samlade berättelser af Claude Gerard» äro utgifna i 9 band (1872—1882).

Karl Georg Starbäck (f. 1828, lektor, d. 1885) författade de populära historiska romanerna *Engelbrekt Engelbrektsson*, *Öfverste Stålhammar* och *Nils Bosson Sture* (i tre samlingar: 1 »Guldkorset», 2 »Konungakronan», 3 »Testamentet»), hvilka utgått i flera upplagor, samt den romantiserade berättelsen *Mäster Olofs bröllop* m. m. Starbäck var en mycket produktiv författare. Om hans historiska arbeten se sid. 169.

Josefina Wettergrund (f. Lundberg 1830) framträdde under signaturen Lea med *Småbitar på vers och prosa*, som vunno allmänt bifall och efterföljdes af fyra samlingar under nämnda titel, m. m. Hennes *Valda berättelser* äro utgifna i fyra serier (8 delar, 1878—1888).

Digitized by Google

Rosa Carlén (f. 1836, gift med häradshöfdingen Rikard Carlén, broder till J. G. C., d. 1883) skref fängslande romaner, såsom *Agnes Tell*, *Tuva*, *Bröllopet i Bränna*, *Tatarnes son* m. fl.

Viktoria Benedictsson (f. Bruzelius 1850, d. 1888) författade under märket Ernst Ahlgren en följd noveller, som vunno mycket bifall och utgåfvos samlade i bokform under titeln *Från Skåne* (1884), äfvensom romanerna *Pengar* (2:ra uppl. 1889) och *Fru Marianne* (2:ra uppl. 1890) samt novellsamlingen *Folklif och småberättelser*, hvilka likaledes alla vunno stor och välförtjänt uppmärksamhet. Hennes lilla täcka proverb *I telefon* har gjort stor lycka på Dramatiska teatern.

Andra arbeten, såsom romanen *Modern* och novellsamlingen *Efterskörd* m. m., äro efter författarinnans död utgifna af skriftställaren Axel Lundegård.

Häfdaforskare.

1) I allmän historia.

Anders Fryxell (f. 1796, kyrkoherde i Vermland, tit. professor, d. 1881) började år 1823 utgifva sina populära *Berättelser ur svenska historien*, »utgifna till ungdomens tjänst». Detta vidlyftiga arbete, hvars 46:te och sista del författaren utgaf 1879 vid åttiotre års ålder, skildrar svenska folkets historia intill år 1772. De första delarna till och med Gustaf II Adolf äro, enligt den ursprungliga planen, mera ägnade att utgöra en ungdoms- och folkläsning, och de ha vunnit allmänt och berättigadt bifall för sitt fängslande framställningssätt. De öfriga delarna äro anlagda efter en utvidgad, mera vetenskaplig plan, föranledd af ett genom trägna arkivforskningar, äfven i utlandet, växande material. I dessa har författaren modigt uppträdt mot många förut härskande åsikter, men hans

Digitized by Google

framställning brister ej litet i opartisk uppfattning och noggrannhet i detaljer. Också hafva de, liksom hans *Bidrag till Sveriges litteraturhistoria*, framkallat en skarp kritik, hvilken författaren stundom bemötte. I följd af Geijers tre föreläsningar »Om vår tids inre samhällsförhållanden» utgaf Fryxell sin stridsskrift *Om aristokratfördömandet i svenska historien* (4 häften, 1845—1850), hvari han visar sig högt uppskatta adelns ingripande i Sveriges utveckling. Emellertid ha Fryxells »Berättelser ur svenska historien» trängt fram till en stor allmänhet, och åtskilliga af dem äro öfversatta på flera språk.

Henrik Reuterdahl (f. 1795, teol. professor, statsråd, ärkebiskop, d. 1870) har i sitt förnämsta arbete *Svenska kyrkans historia*, omfattande tiden före 1533 (4 delar, 1838—1866), framställt resultaten af en omfattande, kritisk källforskning och lämnat en »i själfva verket utförlig skildring af svenska medeltidens historia i sin helhet», ehuruväl det lärda arbetet ej kan göra anspråk på att i stilistiskt afseende vara något konstverk.

Johan Jakob Nordström (f. 1801 i Finland, rättslärd, professor i Helsingfors, 1846 utnämnd till svensk riksarkivarie, d. 1874) förvärfvade stort anseende genom sitt arbete *Bidrag till svenska samhällsförfattningens historia* »efter de äldre lagarna till senare hälften af sjuttonde seklet».

Bror Emil Hildebrand (f. 1806, riksantikvarie, numismatiker, d. 1884) utgaf bl. a. *Upplysningar till Sveriges mynthistoria* och det viktiga verket *Anglosachsiska mynt i svenska k. myntkabinettet, funna i Sveriges jord* samt beskref *Minnespenningar* o. d. Han utgaf ock *Teckningar ur statens historiska museum* m. m.

Per Olof Bäckström (f. 1806, amiralitetskammarråd, d. 1892) har bl. a. utgifvit *Öfversikt af de europeiska staternas historia sedan år 1815* samt *Öfversikt af de europeiska staternas politiska historia* (1. »under åren 1860—1880»; 2. »under åren 1881—1887») och *Svenska flottans historia* äfvensom fortsättning af K. G. Starbäcks *Berättelser ur svenska historien* (del. 12—23).

Digitized by Google

Fredrik Ferdinand Carlson (f. 1811, professor i Uppsala, Geijers efterträdare, två gånger statsråd, d. 1887) författade, utom smärre historiska skrifter m. m., *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset* (6 delar, 1855—1881), hvilket arbete utgör en värdig fortsättning af Geijers »Svenska folkets historia» och utgafs samtidigt på tyska under titeln »Geschichte Schwedens» (i Heerens och Ukerts samlingsverk). Detta arbete, som grundar sig på ett ur in- och utländska arkiv sammanfördt material, utmärker sig för en klar och flerstädes af vältalighet präglad framställningsform.

Vilhelm Erik Svedelius (f. 1816, skytteansk professor i Uppsala, d. 1890) är författare till större eller mindre arbeten i historia och statskunskap, såsom *Om Gustaf II Adolfs karaktersutveckling* (1862), *Maria Stuart och Elisabet* samt *Om studier i Sveriges statskunskap* och *Representationsreformens historia* (1889). Som talare hade Svedelius stort rykte. Många af hans »genom sitt tankedjup värdefulla» tal äro utgifna af trycket, såsom *Till Gustaf Vasas minne* (vid invigningen af Utmelandsmonumentet 29 sept. 1860), *Tal vid aftäckandet af Gustaf Vasas minnesvård i Västerås 6 juni 1864* samt hans bekanta *Afsked från studenterna* (1882) m. fl. Jämväl som »minnestecknare» intager han ett framstående rum. Sin egen lefnadssaga har han utförligt och flärdlöst skildrat i *Anteckningar om mitt förflutna lif* (1889).

Carl Gustaf Malmström (f. 1822, professor i Uppsala, en tid statsråd och riksarkivarie) har författat,

Digitized by Google

utom en samling mindre skrifter, det utmärkta arbetet *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772*, hvari han lämnat en på den grundligaste forskning stödd framställning af Sveriges politik under frihetstiden (6 delar, 1855—1877; ny upplaga under utgifning).

Carl Gustaf Styffe (f. 1817, förr bibliotekarie vid Uppsala universitet) är författare till *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver* (5 delar, 1859—1884) samt det förträffliga verket *Skandinavien under unionstiden,* »ett bidrag till den historiska geografien» (1867, 2:ra uppl. 1880), m. m. Han har äfven utgifvit »Gustaf II Adolfs skrifter» (1861).

Karl Georg Starbäck (f. 1828, lektor, d. 1885) författade jämte sina »historiska romaner» (se sid. 165) äfven andra arbeten på historiens område. Af dessa märkas främst hans *Berättelser ur svenska historien* (11 delar, 1860—1875), som i följd af författarens sjukdom fortsattes och afslutades af P. O. Bäckström. Andra arbeten äro: *Små berättelser ur svenska historien* (många upplagor), *Små berättelser om märkliga orter i Sverige* samt *Taflor ur historien och vår tid* och *Historiska bilder* m. fl.

Adolf Hedin (f. 1832, skriftställare) är författare till, utom en mängd tidskriftsuppsatser o. d., *Fryxell mot Geijer* (1861), *Sveriges och Norges förening för femtio år sedan* (1864), *Franska revolutionens kvinnor* (1879—1880), *Studier i franska revolutionens historia* (1890; »Halsbandsäfventyret») samt *Ludvig XIV:s tidehvarf,* »granskning af en sats i litterärhistoriska troslära» (1895) m. m. I samlingsverket »Ur vår tids forskning» förekommer hans märkliga skrift *Om latinherraväldet.* Som talare är Hedin särdeles framstående.

Ragnar Törnebladh (f. 1833, lektor i latin och grekiska) har som historiker författat *Om orsakerna till romerska republikens fall* (prisbelönt af Sv. akademien 1857) samt *Det romerska folkets historia* (t. o. m. republikens fall; utgör större delen af 2:ra bandet af »Illustrerad världshistoria», utg. af E. Wallis). Han har vidare utgifvit åtskilliga arbeten af filologisk och pedagogisk art m. m. samt i öfversättning *Medea* af Seneca (prisbelönt 1876).

Digitized by Google

Claes Teodor Odhner (f. 1836, förut professor i Lund, riksarkivarie) har utgifvit *Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare* (1865), *Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i Trettiåriga kriget*, »kritisk belysning» (med anledning af J. Mankells arbete »Om Gustaf II Adolfs politik»), samt det mest betydande arbetet *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering* (1:ta delen: 1771—1778; 2:ra delen: 1779—1787) och åtskilliga uppsatser i tidskrifter och lärda samfunds handlingar. Allmänt begagnade äro hans historiska läroböcker, såsom *Lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia* »för skolans högre klasser» och *Lärobok i fäderneslandets historia* m. fl.

Martin Weibull (f. 1835, professor i Lund) är författare till *Lunds universitets historia* (2 delar; 2:ra delen tills. med Elof Tegnér), *Gustaf II Adolf* (utgörande äfven en del af 4:de bandet af det illustrerade arbetet *Sveriges historia* »från äldsta tid till våra dagar», utg. på Hj. Linnströms förlag), *Drottning Kristina och Klas Thott* (1892) m. m. Han har äfven utgifvit *Kr. Cavallin* och *A. T. Lysander*, »smärre skrifter i urval jämte inledning och lefnadsteckningar» (1891).

Claes Annerstedt (f. 1839, bibliotekarie vid Uppsala universitet) har författat *Englands historia 1603—1688* (i »Illustr. världshistoria», utg. af E. Wallis) samt *Uppsala universitets historia* (I. omfattande tiden 1477—1654, jämte bihang; 1877) m. m.

Hans Hildebrand (f. 1842, riksantikvarie) har utgifvit *Svenska folket under hednatiden* (2:ra uppl. 1872), *Lifvet på Island under sagotiden* (2:ra omarbetade uppl. 1883), *De förhistoriska folken i Europa* samt det stora verket *Sveriges medeltid*, »kulturhistorisk skildring» (1879—1896; 2:ra delen ännu oafslutad) och en mängd arkeologiska och kulturhistoriska uppsatser. Han har äfven utgifvit *Konungaboken*, en öfversättning af Snorre Sturlassons »Heimskringla» med kommentarier, m. m.

Hans Forssell (f. 1843, en tid statsråd, president i kammarkollegium) har skrifvit *Sveriges inre historia från Gustaf I* »med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi» samt *Sverige 1571*, »försök till administrativ-statistisk beskrifning öfver det egentliga Sverige», m. m. Han har äfven utgifvit *Valda skrifter af Hans Järta* jämte lefnadsteckning.

Digitized by Google

Oskar Montelius (f. 1843, amanuens vid statens historiska museum, professor) är författare till *Om lifvet i Sverige under hednatiden* (2:ra uppl. 1878) och *Sveriges hednatid och medeltid till 1350* (1:ta delen af *Sveriges historia* »från äldsta tid till våra dagar») samt en mängd arkeologiska skrifter.

Elof Tegnér (f. 1844, bibliotekarie vid Lunds universitet) har skrifvit det ypperliga biografiska verket *Gustaf Mauritz Armfelt* (3 delar; ny, revid. uppl. 1893—1894), som lämnar viktiga historiska bidrag, samt 2:ra delen af *Lunds universitets historia* (tills. med M. Weibull). Han har vidare redigerat och till en stor del författat banden 7 och 8 af *Svenskt biografiskt lexikon*, »ny följd» (1875—1881) äfvensom utgifvit samlingen *Ur Esaias Tegnérs papper*, »urval af samtidens bref till E. T.», m. m.

Julius Centervall (f. 1844, rektor) har författat, utom arbeten i klassisk filologi, den historiska skildringen *Julianus affällingen* och *Den romerska kejsartiden* (i den af E. Wallis redigerade »Illustrerad världshistoria») samt *Roms kristna katakomber* och *Roms ruiner*, »vandringar inom den eviga stadens murar». Äfven har han utgifvit *Från Hellas och Levanten*, »ströftåg till lands och vatten i Grekland och Mindre Asien», m. m.

Otto Sjögren (f. 1844, läroverkskollega) har bl. a. författat: *Allmän världshistoria* (i »Svenska biblioteket», utg. af Fahlcrantz & C:o), fortsättning af Fryxells *Berättelser ur svenska historien* (delarna 47, 48 och 49) och *Gustaf Vasa*, »ett 400-års minne» (1896) samt monografier öfver historiska personer. Han har också redigerat bandet 9 af *Svenskt biografiskt lexikon*, »ny följd» (1882—1884) äfvensom öfversatt och bearbetat en ny upplaga af »Webers världshistoria».

Oskar Alin (f. 1846, skytteansk professor i Uppsala) är författare till *Sveriges nydaningstid från år 1521 till år 1611* (utgörande 3:je delen af *Sveriges historia* »från äldsta tid till våra dagar») och *Skildring af Trettioåriga kriget* (i »Illustr. världshistoria», utgifven af E. Wallis) samt 12:te delen af B. v. Schinkels »Minnen ur Sveriges nyare historia» samt det betydelsefulla arbetet *Den svensk-norska unionen* (2 delar, 1889—1891) m. m.

Harald Hjärne (f. 1848, professor i Uppsala) har utgifvit *Sigismunds svenska resor*, »bidrag ur polska och italienska källor», *De äldsta svensk-ryska legationsakterna* »efter originalen i Stockholm och Moskva», samt *Från Moskva till Petersburg*, »Rysslands

Digitized by Google

omdaning», kulturhistoriska skildringar (2 häften 1888—1889), och en mängd smärre skrifter. Han har äfven öfversatt historiska arbeten från ryskan.

Emil Hildebrand (f. 1848, lektor) redigerar *Historisk tidskrift* (utg. sedan 1881 af Svenska historiska föreningen) och har däri skrifvit en mängd uppsatser samt »på ett synnerligen talangfullt sätt behandlat delar af medeltidens och reformationsperiodens historiska litteratur» (»Om äktheten af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan öfver Västerås stift», »Den svenska kolonien i Rom under medeltiden» m. m.). Han har äfven utgifvit det prisbelönta arbetet *Svenska statsförfattningens historiska utveckling* »från äldsta tid till våra dagar» (1896) m. m.

Simon Johannes Boëthius (f. 1850, e. o. professor i Uppsala) är författare till det »förträffliga verket» *Den franska revolutionen, dess orsaker och inre historia 1789—1799* (öfversatt på danska) samt en afdelning af *Sverige under partitidehvarfvet* (åren 1775—1809, i *Sveriges historia* »från äldsta tid till våra dagar») och *Historisk läsning för skolan och hemmet* (1. Forntiden; 1895) m. m.

2) I litteraturhistoria och biografi.

Först i början af 1800-talet blir svensk litteraturhistoria i nämnvärd mån föremål för särskildt författarskap. Lorenzo Hammarsköld har förtjänsten af att hafva gjort början. Utom förut nämnda författare på detta område, Atterbom, Böttiger, B. E. Malmström m. fl., märkas förnämligast följande forskare i svenska litteraturen.

Johan Erik Rydqvist (född 1800, kungl. bibliotekarie, filos. hedersdoktor, d. 1877) framträdde som litteraturhistoriker och kritiker, innan han började sin författareverksamhet som språkforskare. Han utgaf den grundliga afhandlingen *Framfarna dagars vittra idrotter i jämförelse med samtidens* (i Svenska Akademiens handl. 1827) och *Sveriges äldsta skådespel*

Digitized by Google

samt den ansedda litteratur-kritiska veckoskriften *Heimdall* (1828—1832). På 1840-talet började han ägna sig åt nordisk språkforskning, och frukten däraf blef hans berömda, epokgörande verk *Svenska språkets lagar* (5 band, 1850—1874; ett 6:te band, ordbok, utgafs först efter R:s död genom K. F. Södervall). Han har vidare utgifvit *Om den historiska språkforskningen* samt *Ljus och irrsken i språkets värld* (i Sv. Akademiens handl. för år 1864) m. m.

Per Wieselgren (f. 1800, adjunkt i estetik i Lund, domprost i Göteborg, d. 1877) har utgifvit *Sveriges sköna litteratur* »från äldsta tider till 1844» (5 delar, 1833—1849). Detta utförliga arbete företer stor sakrikedom och röjer äfven snillrikhet, men det har stora brister i fråga om planläggning, öfverskådlighet och detaljuppgifter. Att författaren, som var en entusiastisk kämpe mot dryckenskapslasten och rundt om i landet predikade mot dess fördärf, icke kunde rättvist uppskatta t. ex. Bellmans diktning, är naturligt. Liksom Palmblad var Wieselgren en flitig författare (till ej mindre än 778 biografier) i *Biografiskt lexikon öfver namnkunniga svenska män* (23 band, 1835—1857), som utgafs af Sondén (t. o. m. bandet 2), Palmblad och Wieselgren, och som blifvit fortsatt med en »Ny följd» (se Harald Wieselgren och Elof Tegnér) samt beträffande delarna 1—8 fått en ny, beriktigad upplaga (se K. F. Werner).

Som andlig talare var Wieselgren framstående, och hans föredrag förfelade ej sin verkan på folkets uppfattning och vanor.

Digitized by Google

Albert Teodor Lysander (f. 1822, adjunkt i litteraturhistoria, professor i latin i Lund, d. 1890) utgaf *Valda skrifter af K. J. L. Almqvist* (4 delar med anmärkningar) samt (i ett 5:te band, äfven separat) *K. J. L. Almqvist*, »karakters- och lefnadsteckning», hvari den märklige mannen snillrikt skärskådas. Utom arbeten i latinsk filologi har han vidare utgifvit: *Om sagospelet Lycksalighetens ö och dess uttolkare* (i Nord. univ.-tidskrift, 1857), *Faust* »en själshistoria efter Göthes sorgespel, jämfördt med flera idédramer», samt *Om Tegnér* (tal vid hundraårsfesten till Tegnérs minne 1882) m. m.

Gustaf Ljunggren (f. 1825, professor emeritus i Lund, estetiker och litteraturhistoriker) är författare till flera litteraturhistoriska arbeten, präglade af grundlig forskning i förening med framställningens behag. Han har bl. a. utgifvit: *Svenska dramat intill slutet af 17:de århundradet* (1864), *Bellman och Fredmans epistlar* (1867), *Smärre skrifter* (studier öfver Atterboms, Franzéns, Euphrosynes, Tegnérs diktning m. m.; 1872—1881) samt *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död* (5 band, 1873—1895), ett af de yppersta arbeten, vi äga inom litteraturhistorien. Han har äfven författat det sakrika arbetet *Svenska akademiens historia* (1886) samt på det rent estetiska området *Framställning af de förnämsta estetiska systemerna* (2 upplagor) m. m.

Rudolf Hjärne (f. 1815, en tid skolföreståndare, skriftställare, d. 1886) har författat *Götiska förbundet och dess hufvudmän* (1.) och *Dagen före drabbningen* »eller Nya skolan och dess män i sin uppkomst och sina förberedelser 1802—1810» samt uppsatser i tidskriften »Nu» (om Geijer, Ling, Esaias Tegnérs förebilder). Han har äfven utgifvit *Från det förflutna och det*

Digitized by Google

närvarande (1. »Teckningar från Uppsala högskola på 1830—1840-talet») samt diktsamlingen *Dikt och verklighet* m. m.

Gustaf Edvard Klemming (f. 1823, öfverbibliotekarie, d. 1893) är särdeles förtjänt om den svenska litteraturen dels genom förträffliga upplagor af medeltidsskrifter, såsom *Flores och Blanzeflor, Hertig Fredrik af Normandie* och *Heliga Birgittas uppenbarelser* m. fl. (de flesta i Sv. fornskriftssällskapets samlingar), dels genom sina, om grundlig forskning vittnande bibliografiska verk, såsom *Sveriges dramatiska litteratur* samt *Ur en antecknares samlingar* (2:ra uppl. 1880—1882) och *Ur en samlares anteckningar* (1883—1886) m. fl. äfvensom åtskilliga uppsatser i »Samlaren» (utg. af Sv. litteratursällskapet) m. m.

Gustaf Claëson (f. 1830, skolföreståndare, litteraturhistoriker) har utgifvit det värderade arbetet *Öfversikt af svenska språkets och litteraturens historia* (4:de uppl. 1877), hvari äfven upptagas skriftställare på facklitteraturens område (ej blott nationallitteraturens i inskr. men.).

Karl Fredrik Werner (f. 1830, kamrerare, litteraturforskare) har utgifvit en ny, reviderad upplaga af *Biografiskt lexikon* (banden 1—8) och däri gjort en betydlig mängd rättelser och tillägg samt äfven i dess »nya följd» skrifvit ett antal biografier. Han har jämväl författat en synnerligen omsorgsfullt skrifven och upplysande biografi öfver *G. A. Silverstolpe* (i Några anteckningar om adliga ätten S.) samt i åtskilliga tidskrifter o. d. många uppsatser, i synerhet beträffande Nyromantiska skolan, m. m.

Harald Wieselgren (f. 1835, bibliotekarie vid kungl. biblioteket) har redigerat *Svenskt biografiskt lexikon*, »ny följd» (bokstäfverna A—K, 1857—1865), samt utgifvit *Ur vår samtid*, »femtio porträtt med nekrologer» (1881), och *Lars Johan Hierta*, »biografisk studie» (1881). Lika lycklig som biograf är Wieselgren som talare med sin fyndighet, sin humor och sitt fängslande framställningssätt. Han har äfven utgifvit *Öfver Atlanten*, resebref (1870), m. m.

Nikolaus Linder (f. 1835, lektor i sv. språket och litteraturhistoria) har författat: *Johan Erik Rydqvist*, minnesteckning, *Om uppfostran hos forntidens nordboar* (ny uppl. 1884), *Regler och råd angående svenska språkets behandling i tal och skrift* (ny uppl. 1885), *Om tilltalsord i svenska språket* m. m. samt i tidskrifter o. d. uppsatser i litteraturhistoriska och språkliga ämnen.

Digitized by Google

År 1875 började han utgifva det stora verket *Nordisk familjebok*, »konversationslexikon och realencyklopedi» (18 delar) och kvarstod till 1880 som dess hufvudredaktör.

Kristoffer Eichhorn (f. 1837, amanuens vid k. biblioteket, d. 1889) utöfvade en omfattande skriftställarverksamhet och utgaf bl. a. i litteratur- och konsthistoria: *Svenska studier* (1869—1872) och *Nya svenska studier* (1882), *Bellman och hans senaste biograf* (1879, mot A. Fryxell) och *Bellman på Djurgården* (s. å.) samt texten till Mandelgrens *Samlingar till svenska konst- och odlingshistorien* m. m. Han öfversatte äfven *Decamerone* af Boccaccio (3 upplagor) samt utgaf »Samlade skrifter» af Stagnelius, K. A. Ehrensvärd, Sommelius och Bellman.

Carl Silfverstolpe (f. 1840, arkivarie, hofmarskalk) har utgifvit *Svenska teaterns äldsta öden* (omarb. 1882) samt det biografiska praktverket *Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe* m. m. Han har därjämte redigerat *Svenskt diplomatarium från och med 1401* äfvensom *Historiskt bibliotek* (1875—1880) samt däri och i »Historisk tidskrift» (se E. Hildebrand) skrifvit åtskilliga uppsatser.

Knut Fredrik Södervall (f. 1842, professor i nordiska språk vid Lunds universitet) har författat *Hufvudepokerna af svenska språkets utbildning* (1868; prisbelönt af Sv. akademien) samt *Studier öfver konungastyrelsen* (1880, i Lunds universitets årsskrift) m. fl. om samvetsgrann forskning vittnande arbeten. Sedan 1884 utgifver han *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket* (i »Samlingar», utg. af Sv. fornskriftsällskapet), och Sv. akademiens *Ordbok öfver svenska språket* (nysvenskan; h. 1—6; 1893—1896) utgifves (efter prof. T. Wiséns död) under hans öfverinseende.

Robert Geete (f. 1849, amanuens vid kungl. biblioteket) har utgifvit en normaliserad praktupplaga af den berömda medeltidsskriften *Um styrilsi kununga ok höfdinga* jämte företal och ordlista (1878; se sid. 13) samt författat några smärre skrifter, såsom *Studier rörande Sveriges romantiska medeltidsdiktning* (»Eufemiavisorna») m. m. Han har ock utgifvit det intressanta arbetet *Ordklyfverier*, »en etymologisk hjälpreda» (1888).

Karl Warburg (f. 1852, publicist, professor i litteratur och konsthistoria vid Göteborgs högskola) är författare till monografierna *Olof Dalin, hans lif och gärning* (i Sv. aka-

Digitized by Google

demiens handlingar, del. 59; belönt med stora priset 1882), *Anna Maria Lenngren* (1887) och *Lidner* (1889). Han har vidare utgifvit *Om författarskapet till vår äldsta roman* (i »Samlaren», 1883 [1]) samt »Pontus Wikners vittra skrifter i urval» jämte skildring af hans författarskap och en mängd uppsatser i tidskrifter och kalendrar m. m. (se H. Schück).

Adolf Noreen (f. 1854, professor i nordiska språk vid Uppsala universitet) har utom många språkvetenskapliga skrifter utgifvit: *Äldre västgötalagen* »normaliserad text» (1876, tillsammans med E. Schwartz), *En svensk ordeskötsel* af Samuel Columbus (1881, tills. med G. Stjernström), *1500- och 1600-talens visböcker* (1884—1885, tills. med H. Schück) samt *Valda stycken af svenska författare 1526—1732* »med anmärkningar och ordlista» (1893, tills. med E. Meyer). I *Spridda studier* (1895: art. »Ett nytt uppslag i fråga om den nordiska mytologien») lämnar författaren bl. a. en högst intressant redogörelse för de resultat, till hvilka prof. E. H. Meyer i Freiburg (jfr sid. 7) anser sig hafva kommit beträffande nordiska mytologien. (Se sid. 147.)

Henrik Schück (f. 1855, professor i estetik, litteratur- och konsthistoria i Lund) har i det utförliga arbetet *Svensk litteraturhistoria* (1:ta bandet: medeltiden och reformationen) gifvit en sammanhängande framställning af den svenska litteraturhistorien före Stiernhielm. Detta väl planlagda och utförda verk, som ådagalägger författarens ovanligt stora beläsenhet och mästerliga stil, erbjuder en sådan rikedom på nya sakuppgifter och nya synpunkter, att det med skäl anses banbrytande. Han har äfven författat 1:ta delen af *Illustrerad svensk litteraturhistoria* af Henrik Schück och Karl Warburg (till 1718; 2:ra delen, af Karl Warburg, under utgifning). Jämväl många andra, större eller mindre, arbeten har Schück utgifvit, såsom *William Shakspere, hans lif och verksamhet,* en på källstudier stödd, omfattande skildring (1883—1884), *Ur gamla papper,* »populära, kulturhistoriska uppsatser» (1892; 2:ra ser. 1894), *Olaus Petri,* »ett fyrahundraårsminne» (1893), m. m.

[1]) I nämnda uppsats bevisas, att Mörk (se sid. 52) till romanen *Adalrik och Götilda* haft en medförfattare, Anders Törngren.

Digitized by Google

Andra skriftställare.

Johan Henrik Thomander (f. 1798, biskop i Lund, d. 1865) offentliggjorde några mästerliga öfversättningar från Shakspere, Aristofanes m. fl. och vann rykte såsom en af de yppersta vitterhetsidkare i denna art. Men i främsta rummet var Thomander en stor *talare*, så väl andlig som världslig. För en »predikosamling» erhöll han Sv. akademiens stora pris (1849), och hans *Inträdestal* öfver Atterbom i nämnda akademi präglas af blixtrande snillrikhet och en originell blandning af allvar och skämt. I sina skrifter *Om kyrkans och skolans angelägenheter* samt *De kyrkliga frågorna* (1860) förde han de frisinnade idéernas talan. Utgifna äro hans viktigare *Skrifter* (3 delar, 1878—1879). Thomander utgaf äfven en förtjänstfull öfversättning af Nya testamentet (2:ra uppl. 1860).

Axel Nyblæus (f. 1822, professor emeritus i Lund) har sin största betydelse som den svenska filosofiens häfdatecknare i det berömda arbetet *Den filosofiska forskningen i Sverige från slutet af 18:de århundradet*, »framställd i sitt sammanhang med filosofiens allmänna utveckling» (3 delar och afd. 1 af 4:de delen; 1873—1895). Detta verk och hans andra skrifter äro präglade af »stilistiskt mästerskap».

Israel Hwasser (f. 1790, med. professor i Åbo och sedan i Uppsala, d. 1860) författade, utom arbeten af medicinskt innehåll, några om snille och djup känsla vittnande afhandlingar, såsom *Om äktenskapet, Om vår tids ungdom, Mannens ynglingaålder,* samt estetiska uppsatser m. m. Hans *Valda skrifter* äro utgifna af P. Hedenius (4 delar, 1868—1870).

Digitized by Google

Kristian Claëson (f. 1827, docent i filosofi i Uppsala, d. 1859) ådagalägger i sina filosofiska och kritiska *Skrifter* (utgifna efter författarens död af hans broder Gustaf C. 1869; 2 delar) mångsidig lärdom och stor spekulativ begåfning samt klarhet i framställningen.

Carl Gustaf Estlander (f. 1834, professor i estetik och modern litteratur i Helsingfors) har mycket verkat för svenska odlingens höjande i Finland, särskildt såsom grundläggare och utgifvare (1876—1886) af *Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik,* en af de bästa tidskrifter, som utkommit på svenskt språk. Genom sitt berömda arbete *De bildande konsternas historia* »från slutet af adertonde århundradet till våra dagar» (utg. i Stockholm 1867) har han visat sig vara en utmärkt estetiker. Han har äfven utgifvit *Poema del Cid* »i svensk öfversättning med historisk och kritisk inledning» (1863) m. m.

Pontus Wikner (f. 1837, docent och lektor i Uppsala, professor i filosofi och estetik vid Kristiania universitet, d. 1888) var en djupt anlagd personlighet med ett rikt fantasi- och känslolif samt en af våra mest produktiva författare. Han offentliggjorde en mängd filosofiska och religiösa skrifter, och af dessa har en del sammanförts och jämte annat utgifvits, efter författarens död, under titeln *I mänsklighetens lifsfrågor,* »populär-filosofiska och religions-filosofiska föredrag, uppsatser och bref» (»Kan filosofien bringa någon välsignelse åt mänskligheten?», »Hvad vi behöfva», »Kunna vi veta något om Gud?», »Naturens förbannelse» o. s. v., 1889). Likaledes äro utgifna (af Karl Warburg *Pontus Wikners vittra skrifter i urval* (»Filosofens morgondrömmar» »Min moders testamente», »Mantegnas ängel» m. fl. noveller, bref m. m.). Äfven föreläsningarna *Narkissos-sagan och Platonismen* samt *Några drag af kulturens offerväsen* äro däri intagna.

Esaias Tegnér d. y. (f. 1843, professor i österländska språk vid Lunds universitet) förenar med den mångsidige språkforskarens lärdom och skarpsinnighet den lyckliga förmågan att åt språkundersökningar förläna ett framställningens behag, som gör forskningens resultat intresseväckande äfven hos en större allmänhet. En mycket stor läsekrets hafva sådana arbeten vunnit som *Om språk och nationalitet* (i »Svensk tidskrift», 1874), *Språkets makt öfver tanken* (i serien »Ur vår tids forskning», 1880; öfversatt på danska), *Hemmets ord* (1881),

Digitized by Google

Om svenska familjenamn (i »Nordisk tidskrift», 1882), *Om poesiens språk* (inträdestal i Svenska akademien 1882), *Natur och onatur i fråga om svensk rättstavning* (1886) samt afhandlingen *Om genus i svenskan* (i Sv. akademiens handl. 1891), hvari visas, att pron. *den* mer och mer undanträng̈er i litteraturen *han* och *hon,* då det är fråga om könlösa föremål eller djurnamn, som icke afse ett visst kön. Han har äfven författat *Ninives och Babylons kilskrifter* (i »Ur vår tids forskning», 1875) samt *Normän och danskar i Normandie* och *Några anmärkningar om normandiska ortnamn* m. m.

Digitized by Google

DIKTKONSTEN OCH DESS ARTER.

Digitized by Google

Digitized by Google

Kap. 1. Diktkonsten i allmänhet.

§ 1. Diktkonsten och dess teknik.

Diktkonsten (skaldekonsten i vidstr. bet.) är den sköna konst, som använder *språket* såsom framställningsmedel för konstnärens skapelser.

Diktkonsten har, såsom all skön konst, att *idealisera*, skapa idealer eller förädlade bilder af verklighetens företeelser. Men konstnären får icke ensidigt idealisera utan endast så till vida, att han, vid återgifvandet af verkligheten, i naturtrohet aldrig nedsjunker till obetydliga smådrag eller till det rent af osköna. Den högsta konststilen framgår därför ur en förening af realism och idealism.

Realism och idealism. Med *realism* inom konsten menas den riktning, som företrädesvis går ut på att återgifva det individuellt karakteristiska hos verkligheten, sådan denna faktiskt ter sig för konstnären. Med *idealism* åter förstås den riktning, som mera afser en typisk än en individuellt karakteristisk framställning och företrädesvis söker visa, huru det borde vara i världen. Ensidigt genomförd blir realismen s. k. *naturalism*, ett nästan fotografiskt noggrant återgifvande af verkligheten. Idealismen åter, då den öfver höfvan förgyller den faktiska verkligheten, blir fantastisk och onaturlig och förfaller till s. k. *formalism*, för hvilken »stilen» blir hufvudsaken.

Diktkonstens teknik. Diktkonsten använder dels *bunden stil* eller versform och kallas då *poesi* (skaldekonst i inskr. bet.), dels *obunden stil* eller *prosa*. Beträffande språkuttrycket kan en dikt vara

Digitized by Google

huru enkel som helst, blott den är framsprungen ur en sann poetisk känsla. Öfverlastad bildprakt, i synnerhet om den visar sig vara sökt, är fördärflig för det intryck, dikten skall utöfva. Emellertid användas i dikten vissa talesätt, som afvika från den vanliga framställningsformen i det dagliga lifvet. Dylika språkliga medel äro s. k. *troper* och *figurer*.

§ 2. Den bundna stilen.

Bunden stil kallas versformen såsom strängt bunden af lagarna för *rytmen*, hvartill ock kommer i den moderna poesien *rimmet*.

Rytm i vers (»meter») är den rörelse eller takt, som uppstår genom en *regelbunden omväxling af betonade och obetonade stafvelser*. Musikens rytm ligger till grund för poesiens rytm, och genom denna inträda i poesien moment, som hafva en viss analogi med musikens melodi och klangfärg.

Se t. ex. Tegnérs *Fritiof på hafvet*, där olika stämningar uttryckas genom den växlande rytmen.

Rimmet, som består i ljudlikhet mellan slutorden i versrader, är af musikalisk natur och frambringar så att säga ett *språkligt ackord*. Som hufvudregel för rimmet gäller, att det bör falla på de ord, som innehålla meningens viktigare moment, så att obetydliga, intetsägande ord aldrig inskjutas för att bilda rim. I den antika versen saknas rimmet [1]).

[1]) Se f. ö. »Verslära» i *Svensk språklära i sammandrag* af D. A. Sundén (12:te uppl. 1895).

Digitized by Google

§ 3. Troper.

Troperna (bilderna) tala företrädesvis till vår *fantasi* och utgöras af sådana uttryck, som begagnas i stället för de egentliga och begreppsmässiga, och som belysa en företeelse genom jämförelse med en annan. Troperna tjäna att göra tankarna mera åskådliga och lefvande, i det de sätta fantasien i rörelse.

1. *Liknelse* kallas den trop, som sammanställer två föremål och jämför dem i ett visst afseende. T. ex.

Den ena som en ek sköt fram,
och som en lans är hennes stam.
Den andra växte som en ros,
när vintern nyss har flytt sin kos.

Tegnér: *Fritiofs saga* (I).

2. *Metafor* är en trop, som tillägger ett föremål en bestämning, hvilken begreppsmässigt tillkommer ett annat föremål, eller som fattar tvenne jämförda föremål såsom identiska. Metaforen är så att säga en »koncentrerad liknelse». T. ex.

Hur skönt ler solen, huru vänligt hoppar
dess milda stråle ifrån gren till gren,

Tegnér: *Fritiofs saga* (XIII).

Du knapp på Odens kungastol,
du världens öga, gyllne sol,
var du blott min, din blanka skifva
till sköld jag ville Fritiof gifva.

Tegnér: *Fritiofs saga* (I).

3. *Personifikation* (prosopopé) kallas den trop, som framställer liflösa och omedvetna föremål eller abstrakta begrepp såsom lefvande, medvetna och handlande personer. T. ex.

Då far en dödens rysning igenom hennes märg,
då bedja alla dalar, då bikta alla berg,
då suckar det så tungt uti skogen.

Malmström: *Hvi suckar det så tungt uti skogen?*

Digitized by Google

Man kan åtskilja tre arter af personifikation: den *metaforiska*, *allegoriska* och *mytologiska*.

a) *Metaforisk personifikation* är en längre utförd metafor, som gifver naturtingen mänskliga bestämningar. T. ex. följande skaldestycke, hvari morgonrodnaden personifieras:

I stjärnors spår
jag stilla går
och lyss vid jordens läger
och hviskar öm
en rosendröm
och åt den hulda säger:
Sof sött! Snart han (solen)
från eldigt spann
mot dig sin strålfamn sträcker
och tycker, att
ej mer är natt,
och med en kyss dig väcker.

E. v. Qvanten: *Morgonrodnadens sång.*

Den metaforiska personifikationen har, likasom hvarje mera utförd bild, äfven blifvit kallad *allegori*.

b) *Allegorisk* eller *allegori* i eg. men. kallas den personifikation, som förvandlar abstrakta begrepp i personer. Den hör egentligen till skulpturen och måleriet. Begreppen, t. ex. »dygd», »tro», »hopp», »kärlek», få gestalt, mänsklig gestalt. Men denna kan ej i och för sig ensam uttrycka begreppet, utan detta förklaras af det vidhängande attributet. Så erhåller »Rättvisan» en *vågskål* och en *ögonbindel* till attribut, »Hoppet» ett *ankare* o. s. v. Detta den bildande konstens hjälpmedel behöfver ej poesien, t. ex.

På hafvet vid ensliga stranden
satt Sorgen, från himmelen skild,
och formade tankfull med handen
af leret en människobild.

K. G. af Leopold: *Sorgens son* (efter Herder).

c) *Mytologisk* kallas personifikationen, då den förvandlar en sinnlig föreställning eller företeelse i en gudomlig person-

Digitized by Google

lighet. Sålunda hafva uppstått de särskilda mytologiernas gudamakter. T. ex.

Och Tor sig reste på knakande vagn så hög
och fyllde bältet med åskor och blickade mulen.
Fram öfver berget det vrenskande spannet flög,
och gnistor stänkte som stjärnor från lågande hjulen.

Tegnér: *Asatiden.*

4. *Hyperbol* kallas den trop, som öfverskrider, förstorande eller förminskande, verklighetens mått. T. ex.

De brottades som björnar
uppå sitt fjäll af snö;
de spände hop som örnar
utöfver vredgad sjö.
Rotfästad klippa hölle
väl knappast ut att stå,
och lummig järnek fölle
för mindre tag än så.

Tegnér: *Fritiofs saga* (XI).

5. *Metonymi* kallas den trop, som utbyter föremål eller begrepp mot hvarandra, icke såsom metaforen på grund af deras likhet i visst afseende utan på grund af de nära förhållanden, i hvilka de eljes stå till hvarandra. T. ex. om någon säger *jag läser Schiller* i st. f. »jag läser Schillers skrifter» eller *dygden belönas* i st. f. »den dygdige belönas» eller *anropa himmelens bistånd* i st. f. »anropa Guds bistånd», så har han användt en metonymi i de gamla retorikernas mening.

Metonymien är en vida färglösare och obetydligare trop än de föregående. Då de förhållanden, i hvilka tingen stå till hvarandra, äro så talrika, är en klassifikation af ifrågavarande bildliga vändningar ett fåfängt arbete. Emellertid kan man uppställa två stora hufvudgrupper.

a) *Egentlig metonymi* utbyter mot hvarandra *sinnliga* förhållanden, i det den i stället för ett föremål sätter ett annat, som existerar *genom, jämte, i, före* det förra o. s. v. eller tvärt om. Den sätter sålunda *orsak* för »verkan», *tinget* för »egenskapen», *ämnet* för »det däraf tillverkade», *tecknet* för »det betecknade», *författaren* för »hans arbeten», *rummet* eller *tiden* för »det däri befintliga» eller tvärtom. T. ex.

Digitized by Google

Den krökta furen remnar öfver allt,
och hafvet fyller snart dess inre. Duken
i trasor slits af stormens raseri.

Han har planterat skuggor omkring sitt hus.

b) *Synekdoke* utbyter mot hvarandra *logiska* förhållanden, i det den sätter *släktet* för »arten», *det abstrakta* för »det konkreta», en *del* för »det hela», *ental* för »flertal» eller tvärt om. T. ex.

De dödliga i st. f. människorna.

Han mördar sömnen (den sofvande). Sättandet af det abstrakta för det konkreta öfvergår lätt i personifikation.

Öresund vimlar af segel (skepp).

§ 4. Figurer.

Figurerna (talfigurerna) tala företrädesvis till vår *känsla* och vårt *förstånd* och utgöras af sådana uttryck, som afvika från den i talspråket vanliga ordställningen. De tjäna att spänna och lifva uppmärksamheten och att djupare inprägla vissa tankar. Af talfigurerna äro följande de viktigaste.

1. *Utropet* nyttjar utropssatsens form i stället för påståendesatsens. T. ex.

Femtio år — en ringa tidrymd i världshistorien, och dock hvilket fält för händelser, handlingar, skiften!

Wallin: *Tal vid Sv. akademiens 50:de årsfest.*

2. *Oratorisk fråga* kallas åter den figur, som nyttjar frågesatsens form i stället för påståendesatsens. T. ex.

Ett land, ett fosterland vi fått;
hvad finns på jorden mera värdt
att hållas dyrt och kärt?

Runeberg: *Fänrik Ståls sägner* (1).

3. *Tilltal* kallas talfiguren, då man vänder sig till frånvarande personer, lefvande eller döda, såsom vore de när-

Digitized by Google

varande, eller ock tilltalar opersonliga föremål (i hvilket fall tilltalet är förenadt med personifikation). T. ex.

Förlåt mig, ädle Luther, om på en dag, som är helgad till din åminnelse, förlät mig, om jag då nödgas vidröra tidens löjligheter!

Tegnér: *Tal vid jubelfesten 1817.*

Susen er grafsång, susen af sorg, I darrande aspar,
böj dina grenar, o alm! Här är Angelikas graf.

Malmström: *Angelika.*

4. *Upprepning* är en talfigur, som för att höja kraften af ett uttryck upprepar det i början eller slutet af hvarje mening. T. ex.

Ödmjuken er, när lifvets glädje rymmer,
när ärans lusteld en gång slocknar ut!
Ödmjuken er, när lefnadsdagen skymmer
och sista blomman dör för er till slut!
Ödmjuken er, när ungdomshoppet sviker,
när himlens tuktan drabbar mer och mer!
När sista stjärnan på er himmel viker,
så varen glada och ödmjuken er!

Malmström: *Ödmjuken er.*

5. *Stegringen* (klimax) är en figur, som uttrycker en öfvertygande tanke eller växande effekt genom en städse ny stegring af ord och bild. Slutar i regel med en hyperbol. T. ex.

Vårt land, vårt land, vårt fosterland,
ljud högt, o dyra ord!
Ej lyfts en höjd mot himlens rand,
ej sänks en dal, ej sköljs en strand,
mer älskad än vår bygd i nord,
än våra fäders jord.

Och fördes vi att bo i glans
bland guldmoln i det blå,
och blef vårt lif en stjärnedans,
där tår ej göts, där suck ej fanns,
till detta arma land ändå
vår längtan skulle stå.

Runeberg: *Fänrik Ståls sägner* (1).

Digitized by Google

6. *Antites* kallas den talfigur, som sammanställer och från samma synpunkt betraktar två motsatta begrepp eller bestämningar. T. ex.

Dig lofsjunger evigheten,
dig det ögonblick, som flyr.

Wallin: *Sv. psalmboken* (262).

Han vinkar, och från lundens sal
ett vissnadt löfblad sakta faller ner.
Han vinkar, och bland tingens tal
ett störtadt världssystem ej finnes mer.

K. F. Dahlgren: *Naturbetraktelser.*

7. *Paradox* är en talfigur, som sammanställer det skenbart oförenliga. Behaget af denna figur ligger i den djärfhet, med hvilken motsägelsen framställes, och i tillfredsställelsen af att ha nyckeln till dess lösning i sin hand. T. ex.

Jag har ej tid att skrifva ett kort bref utan måste skrifva ett långt.

8. *Ironi*, en figur, som säger motsatsen af hvad som menas. T. ex.

Nej, kära gosse, blif en spån,
en dummer Jöns, ett nöt, ett fån,
så går dig all ting väl i händer.

Kellgren: *Konsten att göra lycka.*

Onomatopoesien, efterhärmandet af naturljud, är af rent musikalisk natur, »ett språkligt tonmåleri». T. ex. Voss' öfversättning ur Homeros om Sisyfos' nedrullande sten:

Plötzlich mit Donnergepolter entrollte der tückische Marmor.

§ 5. Diktkonstens indelning.

Diktkonsten indelas i tre hufvudgrupper: *epik*, *lyrik* och *dramatik*. Diktaren kan nämligen antingen skildra en förfluten tilldragelse (epik) eller uttala sin egen stämning (lyrik) eller ock framställa

Digitized by Google

en handling såsom närvarande genom att låta personer omedelbart uppträda handlande och talande (dramatik).

Likväl äro dessa tre hufvudgrupper icke strängt åtskilda utan verka ofta tillsammans, så att en episk eller dramatisk dikt kan innehålla lyriska element, en lyrisk eller episk dikt dramatiska samtal o. s. v. Så t. ex. ingå i våra folkvisor alla tre elementen: det *episka* i den berättande stilen, det *lyriska* i strofformen, det *dramatiska* i dialogform utan anföringsord (t. ex. *Sven i Rosengård*).

Poesiens äldsta form. Det tycks, som om lyriken borde upptagas som poesiens äldsta form, och att de första yttringarna af den diktande fantasien vore den omedelbara känslans utgjutelser. Men epiken är nog äldst, ty liksom barnet har ock hela mänskligheten först riktat sin uppmärksamhet på den yttre världen, det objektiva, och så har den episka poesien uppstått. Sedan har människan börjat reflektera på sig själf och ge uttryck åt sina egna känslor, hvarigenom det lyriska elementet inträdt. Genom en sammanslutning af epik och lyrik framgick dramat som en högre form. Också framträdde i Hellas epiken först, så lyriken och sist dramatiken.

Öfvergångsformer. Om än en dikt i allmänhet kan hänföras till någon af de tre hufvudgrupperna, episka, lyriska och dramatiska dikter, har emellertid poesien *öfvergångsformer*, där man ej kan uppdraga fasta gränser (se kap. 5). Också lär det skapande snillet ej låta ovillkorligen binda sig af förut bestämda estetiska teorier, helst sådana kunnat uppstå, först sedan en rik konstvärld framträdt.

Digitized by Google

Kap. 2. Episka dikter.

§ 1. Episk dikt i allmänhet.

Den episka dikten framställer i berättande stil en förfluten tilldragelse. Den berättar en sammanhängande följd af händelser jämte de orsaker, som framkallat dem. Diktarens person träder därvid helt och hållet tillbaka, och han beledsagar ej sina skildringar med egna betraktelser och känsloutgjutelser. Framställningen är rent objektiv.

Epiken har utbildat blott två typiska former: forntidens *heroiska epos* eller *hjältedikten* (i versform) och nutidens *roman* (i prosaform).

Det heroiska epos är stammodern för all episk diktning. Det tillhör den s. k. heroiska tidsåldern, denna folkens ungdomstid, som bildar öfvergången från det råa naturtillståndet till ett ordnadt samhällslif. En sådan dikt har sin rot i den muntliga traditionen och den nationella folksagan, hjälte- och gudasagan.

Det heroiska epos har man kallat *folkepos* (»det klassiska epos») i motsats till *konstepos,* en senare tids efterbildning af det förra och saknande dettas ursprunglighet och enkelhet.

Digitized by Google

§ 2. Forntidens episka diktning.

Indiska epos. De äldsta alstren af episk diktning äro de indiska hjältedikterna *Mahabharata* (»Det stora kriget») och *Ramayana* (»Ramas lefverne»). Dessa stora, på sanskrit skrifna dikter uppstodo ur guda- och hjältesagan, sådan denna framträder i indernas religiösa urkund, *Vedas*. Deras nuvarande form härleder sig emellertid från en senare tid, omkring 400 år f. Kr.

Grekiska epos. Sin fulländning nådde den episka diktningen i de grekiska hjältedikterna *Iliaden* (grek. *Ἰλιάς*) och *Odyssén* (*Ὀδυσσεία*), hvilka tillskrifvas den mytiske skalden Homeros (omkr. 800—900 f. Kr.) och i alla tider blifvit betraktade som mönster för ett epos.

Iliaden behandlar en tidrymd af 51 dagar från det tionde och sista året af Trojas (Ilions) belägring af grekerna. Grekernas hufvudperson är Akillevs, detta deras hjälteideal af kraft och ungdom, och kring honom gruppera sig de öfriga hjältegestalterna, så väl de grekiska som de trojanska, bland hvilka sistnämnda Hektor är den förnämste.

Iliadens innehåll. Akillevs har blifvit förolämpad af Agamemnon, grekernas hufvudanförare, och i sin vrede afhåller han sig från striden. Omsider blir hans vän Patroklos dödad af trojanen Hektor. Denna händelse utgör diktens medelpunkt och vändpunkt. I diktens början lär man närmare känna orsaken till Akillevs' vrede, och därpå följa de scener ur striden, i hvilka de andra grekiska hjältarne träda fram i förgrunden, under det Akillevs ligger overksam i sitt tält. Men hjältekraft

Digitized by Google

och tapperhet äro fruktlösa, så länge Akillevs ej deltager i striden. Därför motse grekerna med stigande längtan hans återuppträdande. Ändtligen griper han å nyo in i händelsernas gång, och med honom återvänder krigslyckan. Han hämnas sin vän Patroklos och nedlägger Hektor. Sedan därpå den trojanske kungen, den åldrige Priamos, besökt Akillevs i grekernas läger och återfått sin sons döda kropp, försiggår Hektors likbegängelse, och med en skildring af densamma afslutas den härliga dikten.

Odyssén skildrar den »mångbepröfvade» Odyssevs', konungens på Itaka, irrande hemfärd från det förstörda Troja och den vedergällning, han utkräfde på de öfvermodiga småfurstar, som under hans bortovaro uppträdt i hans hus och friat till hans trogna maka, Penelopeía.

Odyssén är ett stort kulturepos, som framställer hela folket, från konungen till tiggaren, och låter ett nytt motiv framträda, nämligen kärleken, här den äktenskapliga. Odyssén har därför blifvit kallad af Jean Paul (Richter, † 1825) »den antika urromanen».

Romarnes episka diktning. Romarne efterbildade grekernas heroiska epos utan att dock kunna närma sig mönstrets konstnärliga form. Först i *Eneiden* (lat. *Aeneis*) af P. Virgilius Maro († 19 f. Kr.) erhöll romarnes episka diktning sin utbildning. Med denna dikt ville Virgilius gifva sina landsmän ett nationalepos, som skulle förhärliga deras förmente stamfader, den dardaniske höfdingen Eneas, och på samma gång dem själfva och kejsar Augustus.

Eneiden är det första »psevdo-klassiska epos». Sträng enhet saknas, och dess gudar äro endast abstrakta former (»dii ex machina»). Då Homeros diktade, har man sagt, *genom* folket, diktade Virgilius *för* folket.

Digitized by Google

§ 3. Medeltidens episka diktning.

Af medeltidens episka dikter äro följande de viktigaste.

Islands *Edda* framställer dels de hedniska nordboarnas lifsåskådning och gudatro, dels vissa af deras hjältesägner (se vidare sid. 5 och följ.).

Fornengelska (anglosachsiska) dikten *Béowulf* är från 700-talet och grundar sig på gamla kväden, som sannolikt hafva nordiskt ursprung. För vår äldsta historia är denna dikt af oskattbart värde, då dess uppgifter om de svenska konungarne stödja de meddelanden, som »Ynglingasagan» i Heimskringla (se sid. 9) innehåller, och gifva dessa en kronologisk hållpunkt.

Béowulf, diktens hjälte, är frände till götarnes konung och drager till Danmark att hjälpa dess konung mot ett troll, som bortröfvar hans män. Béowulf dräper odjuret, och efter en längre tid blir han, enligt diktens andra afdelning, konung öfver *geátas,* hvilket folk de flesta forskare anse vara *götarne* (väst- eller östgötarne) men några *jutarne.*

Medelhögtyska dikterna *Nibelungenlied* (»Der nibelunge not») och *Gudrun* (»Kûtrûn») härstamma från 1100-talet. Den förra besjunger ett sagoämne, som från början tillhört hela den germanska stammen och mera fragmentariskt förtäljes i Eddas hjältesånger. Den senare dikten skildrar en konungs, hans dotters och dotterdotters, Gudruns, öden.

Den franska riddardikten *La chanson de Roland* (»Rolandssången») handlar om Rolandssagan, hvars kärnpunkt är de bragder, som utfördes af den mest frej-

Digitized by Google

dade bland karolingiska sagans heroer, Roland, Karl den stores frände och förnämste paladin. Den ursprungliga Rolandssången är diktad (troligen i Normandie) under senare hälften af 1000-talet, men den blef sedan omarbetad och utvidgad.

En spansk riddardikt är *Poema del Cid* (från 1100-talet), hvari bland annat berättas om de segerrika härnadståg, som mot de otrogna företogos af spanska folkets nationalhjälte och mönster i alla ridderliga dygder, Rodrigo Diaz de Vivar, hvilken af de underkufvade morerna benämndes *El Cid*, fursten, herren.

Gaeliska kväden (keltiska bardsånger), härstammande från Irland och bevarade bland den högskotska allmogen, ha legat till grund för *Poems of Ossian* (»Ossians sånger»), som, öfversatta från skotsk-gaeliska, utgåfvos af James Macpherson († 1796).

Finlands *Kalevala* utgöres af en samling gamla folkdikter, innehållande hjälte- och gudasägner. Dessa på folkets läppar fortlefvande »runosånger» upptecknades och samlades till största delen först på 1830—1840-talet och hafva af Elias Lönnroth (professor i finska språket i Helsingfors, † 1884) blifvit sammanförda och ordnade till ett epos.

Jämväl är att märka den persiska hjältedikten *Schaname* (»Konungaboken») af Firdusi (född 940). Denna dikt går tillbaka till forniranska sagor och myter samt omfattar en tidrymd af två tusen år, sträckande sig till Persiens eröfring af muhammedanerna.

Digitized by Google

§ 4. Nyare tidens episka diktning.

1. Det historiska epos.

Det historiska epos [1]) framträder i den historiska tiden och alltid med kändt författarenamn. Det första historiska epos är *Eneiden* (se sid. 194).

Italienska dikten *Gerusalemme liberata* (»Det befriade Jerusalem») af Torqvato Tasso († 1595) har till sitt historiska stoff det första korståget och Jerusalems eröfring genom Gottfrid af Bouillion och hans skaror.

En portugisisk nationaldikt är *Os lusiadas* (»Lusiaderna») af Luiz de Camões († 1577). Den förhärligar portugisernas (Lusus' ättlingars) stora minnen. Skalden inför i dikten Vasco da Gama, kringseglaren af Goda hoppsudden och anläggaren af kolonier på Afrikas ostkust och uti Indien, och lägger i hans mun en utförlig framställning af portugisernas historia och stordåd, utförda till Gamas tid, samt låter slutligen en siren förkunna Portugals kommande öden (till skaldens tid).

Inom den franska vitterheten märkes *La Henriade* af Voltaire († 1778), hvilken sökte efterlikna Virgilius. Dikten har till hjälte den franske konungen Henrik IV och utgjorde mönstret för *Tåget öfver Bält* af Gyllenborg. Ett historiskt epos med de mest väl-

[1]) I fråga om nyare tidens episka diktning följa vi hufvudsakligen R. Gottschall. (*Poetik.* Breslau 1877.)

Digitized by Google

ljudande hexametrar har vår vitterhet i *Vladimir den store* af Stagnelius.

2. Det romantiska epos.

Det romantiska epos eller riddardikten, som framträdde i den romantiska medeltiden (jfr t. ex. »Rolandssången», sid. 195, och »Eufemiavisorna», sid. 15), lutar starkt åt det lyriska, och framför allt blir kärlekens patos ett hufvudmotiv.

Till nyare tiden hör den italienska dikten *Orlando furioso* (»Den rasande Roland») af Lodovigo Ariosto († 1533), näst Dante Italiens störste skald. Detta romantiska epos behandlar en del af den karolingiska sagokretsens innehåll.

Med sitt mest framstående diktverk *Oberon* (»Älfkonungen med drottningen Titania») sökte Wieland († 1813) åter uppväcka det romantiska epos och blef för de tyska nyromantikerna en föregångare. Som romantiska epos äro ock att betrakta *Helge* af Adam Oehlenschläger († 1850) samt inom vår vitterhet *Fritiofs saga* af Tegnér, *Arturs jakt* och *Schems-el-Nihar* af Almqvist, *Kung Fjalar* af Runeberg.

3. Det religiösa epos.

Då i det heroiska epos gudamakterna framställas ingripande i människornas öden (Göttermaschinerie), blifva däremot i det religiösa epos troslärans personligheter (änglar, djäflar o. d.) självständiga hjältar i dikten.

Digitized by Google

På öfvergången från medeltiden till renässansperioden (se sid. 19) står den italienska dikten *Divina commedia* (»Den gudomliga komedien») af Dante Alighieri († 1321), en af världens största skalder. Genom denna märkvärdiga dikt, som kan kallas »katolicismens religiösa epos», blef det högre italienska folkspråket (»volgare illustre»), af Dante utveckladt och förskönadt, erkändt såsom nationens tal- och skriftspråk och fick en prägel, som det än i dag äger.

Divina commedia innehåller i sig allt, hvad Dantes samtid visste, och skalden framställer i denna allegoriska dikt sin djupsinniga uppfattning af kristendomen, kyrkan, staten och världshistorien. Dikten innehåller 100 sånger i 3 afdelningar: *Inferno,* helvetet, *Purgatorio,* skärselden, och *Paradiso,* paradiset, eller de tre riken, hvari människorna, enligt katolska läran, komma efter döden alltefter sina gärningar.

På protestantisk grund ha uppstått den engelska dikten *Paradise lost* (»Det förlorade paradiset») af Milton († 1674) och den tyska dikten *Messias* af Klopstock († 1803). Den förra har, liksom »Divina commedia», äfven en politisk betydelse, och den intressantaste personen däri är satan, som är sublimt tecknad. Klopstocks »Messias» är utmärkt i formellt afseende genom sina ypperliga hexametrar, de första i den tyska poesien, men innehållet är svagt, då han saknade Miltons plastiska kraft och ej heller hade tillfälle att ändra och idealisera. Dikten är därför mindre ett epos än en hymn till kristendomens stiftare.

Legenden och *mytologiska dikten* må betraktas i sammanhang med det religiösa epos. Legenden framställer någon underbar tilldragelse ur den kristna kyrkans sagokrets, t. ex. folkvisan *Dufvans sång på liljekvist.* Mytologiska dikten

Digitized by Google

utgår från några myter, folkens äldsta religiösa föreställningar, t. ex. *Nordens gudar* af Oehlenschläger, *Asatiden* af Tegnér.

4. Det komiska epos.

Det komiska epos är en förlöjligande efterhärmning af den egentliga hjältedikten. Det använder antingen de stora heroiska predikaten på små obetydliga subjekt (»parodi») eller ock bibehåller det de stora subjekten och tillägger dem små obetydliga predikat (»travesti»). Så t. ex. parodierade den grekiska dikten *Batrakonyomakia* (»Grodornas och mössens strid») den homeriska stilen, och *Aeneis* af Blumauer († 1798) travesterade Virgilius' stil. Af denna diktart må vidare nämnas *The rape of the lock* (»Den röfvade hårlocken») af Alex. Pope († 1744), *Peder Paars* af Ludvig Holberg († 1754) samt inom vår vitterhet *Boråsiaden* af O. Rudbeck (se sid. 53) och *Markalls sömnlösa nätter* af Nyromantiska skolan.

Som den komiska epopéns höjdpunkt har man betecknat det »humoristiska epos», t. ex. *Don Juan* af lord Byron († i Missolonghi 1824), hvilken dikt synes hafva varit förebild för *Adam Homo* af Paludan-Müller († 1877).

5. Det idylliska epos.

Det idylliska (borgerliga) epos framställer en mindre betydelsefull tilldragelse ur den borgerliga sammanlefnaden. Det är af mindre omfång, och naturmålningar äro ofta däri inströdda. En större genre-

Digitized by Google

bild af detta slag är *Hermann und Dorothea* af Joh. Wolfgang v. Goethe († 1832), hvilken härliga dikt på en stor historisk bakgrund (franska revolutionen) åskådliggör det borgerliga familjelifvets växlande skickelser. Ett idylliskt epos har Tyskland äfven i *Luise* af Joh. Heinr. Voss († 1826), en landtlig dikt i tre sånger (»ett af den tyska litteraturens mest lästa verk»).

Inom svenska vitterheten äro att nämna *Nattvardsbarnen* af Tegnér samt *Älgskyttarne*, *Hanna* och *Julkvällen* af Runeberg. Samtliga ofvannämnda dikter äro affattade i den antika episka versformen, den daktyliska hexametern.

Idyll kallas i allmänhet hvarje dikt, som gifver oss en bild ur det enkla, okonstlade människolifvet med dess intresse för naturen och ett stilla hemlifs merå inskränkta förhållanden. Hit hör den s. k. »herdedikten», såsom *Atis och Camilla* af Creutz. Dylika smärre genrebilder äro t. ex. *Den glada festen* af A. M. Lenngren och *Fjäriln vingad syns på Haga* af Bellman. Idyllen kan också till sin form vara lyrisk, t. ex. *Jag har en landtlig stuga* af fru Lenngren, eller dramatisk, t. ex. *Emeli eller en afton i Lappland* af Franzén.

6. Den poetiska berättelsen.

Den poetiska berättelsen är en lyrisk-episk diktart, som blifvit en nutidens älsklingsform, enär den tillåter en rik växling af skildringar, reflexioner och känsloutgjutelser.

En vida berömd dikt af denna art är *Lady of the Lake* (»Sjöfröken») af Walter Scott († 1832). Vidare må erinras om de poetiska berättelserna af Fr. v. Schiller († 1802), såsom *Der Kampf mit dem*

Digitized by Google

Drachen m. fl., samt af den erkände mästaren i denna diktart lord Byron (se sid. 200), såsom *The giaour*, *The bride of Abydos* och *The Corsair* m. fl. Inom svenska vitterheten erinras om *Axel* af Tegnér, *Nadeschda* af Runeberg, *Fiskarflickan vid Tynnelsö* af Malmström.

§ 5. Den episka prosadikten.

1. Romanen.

Romanen, den moderna tidens epos på prosa, är en omfångsrik berättelse om intresseväckande händelser och personer i deras utvecklingsgång, och däri ingår vanligen kärleken som ett viktigt motiv. Det spännande i en roman ligger antingen i skildringen af yttre tilldragelser och däraf framkallade omständigheter (»situationsroman») eller ock i de framställda personernas karaktersutveckling (»karaktersroman»).

I fråga om ämnet skiljer man mellan den *historiska romanen,* som indrager historiska händelser och personer inom sin ram, och *nutidsromanen,* som ur vår kulturepok hämtar sitt stoff. Den historiska romanens fader är Walter Scott, en mästare i denna art. Den *sociala romanen* fäster sig vid någon samhällsfråga och gör den till berättelsens medelpunkt. Denna roman förfaller lätt i det tendentiösa (»tendensroman»).

För öfrigt talar man om *salongsromaner* (aristokratiska) och *borgerliga familjeromaner* samt *sjöromaner*, *riddareromaner* (under medeltiden, hvilka fingo sin humoristisk-ironiska upplösning i Cervantes' »Don Quixote»), *röfvareromaner* o. s. v.

2. Novellen.

Novellen ställer sig vid sidan af romanen såsom den poetiska berättelsen till epopén. Den är

Digitized by Google

därför af mindre omfång och fasthåller blott en enda situation, visar icke en persons fulla utveckling utan blott en sida däri.

Till novellen sluter sig *byhistorien,* folklifsbilden, hvilken, såsom den tyske författaren Auerbach (»Schwarzwalder Dorfgeschichten») samt norrmannen Björnson (»Bondfortællinger») och Almqvist gestaltat den, fått en egen betydelse i tidens litteratur såsom en hänvisning till de lager, där det omedelbaraste naiva, poetiska lif ännu lefver.

3. Sagan.

Sagan (»Märchen», »Eventyret») är en fantastisk berättelse, som blott följer fantasiens fria flykt och icke aktar verklighetens skrankor. Folksagan är typen för detta slags saga, som naivt förverkligar hela naturen, i det liflösa ting och djuren få tala och handla som människor, och som låter öfvernaturliga väsen (troll, häxor, féer, jättar, tomtar o. d.) uppträda och spela en roll. Sådana dikter äro t. ex. de tyska sagosamlingarna *Kinder- und Hausmärchen* af bröderna Vilhelm och Jakob Grimm († 1859, 1863), *Norske Folkeeventyr* af Asbjörnsen och Moe, *Svenska folksagor och äfventyr* af Hyltén-Cavallius och Stephens samt de allbekanta *Eventyr* af dansken Andersen († 1875).

Saga i ofvannämnda mening är att skilja från sådana berättelser, som skildra historiska personer och hjältar, såsom de isländska »ätt- eller släktsagorna», Arturssagan, Rolandssagan o. s. v., eller som innehålla folkens äldsta religiösa föreställningar, gudasagor, myter. Jfr *Fabeln,* sid. 215.

Digitized by Google

Kap. 3. Lyriska dikter.

§ 1. Lyrisk dikt i allmänhet.

I den episka dikten berättar skalden en förfluten tilldragelse, och hans egen personlighet träder tillbaka. I den lyriska dikten åter träder skaldens personlighet fram i förgrunden, han uttalar sin egen stämning, de känslor och tankar, som vid något tillfälle inspirerat honom. Den lyriska dikten är också af mindre omfång samt vanligen delad i flera fria strofer.

Lyriken företer de mest olikartade former, gränsande än till det episka, än till det dramatiska, ja, såsom didaktisk stående på poesiens yttersta gräns. Emellertid urskiljas tre hufvudformer: a) *hänförelsens* eller *lyftningens* lyrik (»den hymnartade lyriken»): hymnen, dityramben, odet; b) *den omedelbara känslans* lyrik (»den sångartade lyriken»): sången, balladen och romansen; c) *betraktelsens* lyrik: elegien, epigrammet, den moderna reflexionspoesien.

Den grekiska lyriken visar i många hänseenden den självständigaste utvecklingen och har för all senare lyrik varit af högsta betydelse, hvarför vi här utgå från densamma.

Digitized by Google

§ 2. Hänförelsens lyrik.

1. Hymnen.

Hymnen eller lofsången till gudomen är ursprungligen af episk natur. Gudens storverk och härlighet berättades i hexameterns versform. Men denna diktform utvecklade sig, rikare rytmer aflöste hexametern, och därur framgingo dityramben och odet.

De grekiska hymner, som voro ägnade åt religiöst bruk, föredrogos vid gudafesterna af den vid altaret stående eller dansande kören, såsom doriernas korsånger, hvilka nådde sin höjd i den *pindariska hymnen*.

Hymner af mera subjektiv karakter äro *Davids psalmer* och i synnerhet den kristna gudstjänstens *psalmer*. Den moderna poesien förstår med »hymn» icke blott en sång, som med tillbedjan vänder sig till det högsta väsendet, utan äfven en sång, som prisar andra höga föremål. Utom våra sköna *psalmer* må exempelvis nämnas inom vår vitterhet: *Hymn* (»Ödets höge regent, jordens och himmelens») af Stagnelius, *Lofpsalm* (»Jag kläder i tonernas heliga skrud») af Nybom, *Hymn* (»Ur svenska hjärtans djup en gång») af Talis Qvalis.

2. Dityramben.

Dityramben var ursprungligen den yrande hänryckningens festsång till vingudens ära (»den backiska hymnen»). Sedermera har namnet blifvit användt om sådana lyriska dikter i allmänhet, hvilka utmärkas af den högsta lyriska berusning, djärfhet i bilder, frihet

Digitized by Google

i språk och rytm. Dityramben prisar ofta glädje och lefnadsnjutning men tjänar ock till firande af högre föremål. Exempel inom vår vitterhet: *Anakreontisk sång* (»Gläd dig, o yngling») af Stagnelius, *Dityramb* (»Fatta kristallen, eldige yngling») af Nybom, slutet af Tegnérs *Svea* (»Jag ser en syn»).

3. Odet.

Odet, som i antiken var liktydigt med en lyrisk dikt i allmänhet, har i nyare tiden fått betydelsen af en högstämd sång, i hvilken skalden med hänförelse besjunger det stora och upphöjda. På versbyggnaden är stor omsorg använd, t. ex. *Ode till sällheten* (»Du, med trängtande rop kallad af slaf och kung») af Kellgren, *Endymion* (»Skön med lågande hy och slutna ögon») och *Till aftonstjärnan* (»Dagens strålande gud hos Thetis hvilar») af Stagnelius.

§ 3. Den omedelbara känslans lyrik.

1. Sången.

Sången (i inskr. men.) eller visan (t. Lied) uttalar skaldens ögonblickliga stämning. Sången är:

a) *rent lyrisk*, då skalden direkt uttalar sin egen stämning, t. ex. *Nya skapelsen* (»Du, som af skönhet och behagen») af Kellgren, *Amanda* (»I blomman, i solen Amanda jag ser») af Stagnelius, *Sång på julafton* (»Ren tändas därute mång' tusende ljus») af Nybom.

b) *episk-lyrisk*, då skalden, såsom ofta är fallet, låter en annan person uttala sin stämning, t. ex. *Trädgårdsflickan* (»Blomman är min vän») af Böttiger,

Digitized by Google

Jätten (»Jag bor i bergets salar») af Tegnér, *Bondgossen* (»Jag huggit, tills min kraft förgått») af Runeberg, eller framställer en genre- eller naturbild, t. ex. *Vågen* (»Mitt lif är en våg») af Nicander, *Söderfors* (»Såg du hur Dalaälfven sam») af Böttiger.

2. Balladen och romansen.

Balladen och romansen äro sånger af en ännu mera episk karakter, emedan den lyriska stämningen här framträder genom berättelsen om en förfluten tilldragelse. Dock är denna diktart öfvervägande lyrisk, emedan skaldens känslostämning framträder i handlingens hela förlopp. Hit höra våra *folkvisor*, hvilka äfven i »omkvädet» (se sid. 17) angifva sin lyriska natur, t. ex. *Liten Karin* (»Och liten Karin tjänte på unga kungens gård»), *Den bergtagna* (»Och jungfrun hon skulle sig åt ottesången gå»). Såsom exempel på ballad- och romansdiktning i nyare tider må nämnas inom vår vitterhet: *Näcken* (»Djupt i hafvet på demantehällen») af Afzelius, *Den lilla kolargossen* (»I skogen vid milan sitter far») af Geijer, *Hvi suckar det så tungt uti skogen* (»Och liten pilt han sitter en kulen höstekväll») af Malmström.

Balladen och romansen stå hvarandra mycket nära, och gränsen mellan dem är svåfvande. De skiljas åt förnämligast genom sitt nationella ursprung. Balladen med sin dystrare färgton kan sägas vara ett uttryck för de germanska folkens anda, då åter romansen, som utgick från en gladare lifsåskådning, har sitt egentliga hemland i södra Europa, främst i Spanien, hvarifrån den utbredde sig till andra folk, både romanska och germanska. Man kan ock säga, att balladen är mera lyrisk, romansen mera episk.

Digitized by Google

§ 4. Betraktelsens lyrik.

1. Elegien.

Elegien har i nyare tider närmast betydelsen af en »klagosång», t. ex. *Angelika* af Malmström, men den uttalar ej blott vemod utan, såsom hos de gamla, hvarje känslostämning, som skalden kan med lugn betrakta, t. ex. andra elegier af Malmström, såsom *April-dagar*, *Skridskogångaren*, *Thorvaldsen* m. fl., samt elegier af Stagnelius, såsom *Till naturen*, *Fåglarna* m. fl. Samtliga elegier af nämnda skalder äro skrifna i elegiens ursprungliga versform, distikon.

2. Epigrammet.

Epigrammet (ej det med den satiriska udden, sid. 215) tillhör detta gebit. Epigrammet riktar sin uppmärksamhet på ett yttre föremål, hvaröfver det i korthet uttalar en skön tanke, t. ex. *Grekiska bilder* af Tegnér, *Grumla icke flickans själ* (»Flickan satt vid bäckens strand»), *Sommarnatten* (»På den lugna skogssjöns vatten») m. fl. epigram af Runeberg.

3. Den moderna reflexionspoesien.

Den moderna reflexionspoesien (»Gedankenlyrik») sluter sig till epigrammet. Så benämner man en stor mängd dikter, som framställa sköna tankar, t. ex. en stor del af Schillers skaldestycken och många af Tegnérs dikter, såsom *Sången* (»Har du betraktat

Digitized by Google

diktens lunder»), *Det eviga* (»Väl formar den starke med svärdet sin värld»), *Fridsröster* (»När de mäktiga på jorden») m. fl.

Kap. 4. Dramatiska dikter.

§ 1. Dramatisk dikt i allmänhet.

Dramat är diktkonstens blomma, enheten af episk och lyrisk dikt. Det framställer en *handling*, en yttre tilldragelse, såsom omedelbart försiggående inför åskådarnes ögon genom personer, hvilka själfva handla och tala och därvid lägga i dagen sin *karakter*. Det episka elementet däri är den fortlöpande handlingen, det lyriska de uppträdande personernas uttalande af sina känslor. Den dramatiska handlingens fortgång grundar sig på en *kollision* mellan stridiga ändamål och intressen, som bekämpa hvarandra, och hvilkas konflikter få sin lösning och försoning i dramats slut.

Så väl det antika som det moderna dramat har ett religiöst ursprung. Bägge ha uppstått ur gudstjänsten.

Det antika (grekiska, attiska) dramat uppstod genom den doriska kordansens sammanväxning med den joniska rapsodrecitationen ur de gamla sagocyklerna, och det stod i närmaste samband med Dionysos-kulten.

Digitized by Google

Det moderna dramat har likaledes framträdt ur den religiösa kulten. Frankrike är sannolikt dess stamland, och det synes, som om tiden mellan 8:de och 9:de seklen vore den, då medeltidens andliga drama utbildades. Skådespel uppfördes vid de religiösa festerna i kyrkorna och till en början endast af andliga och på kyrkans språk, latinet, som dock snart undanträngdes af landets eget språk. Dessa skådespel framställde dels scener ur Kristi historia, s. k. *mysterier*, dels helgonens lefnadsöden, s. k. *mirakler*. Senare uppstodo ett slags didaktiskt allegoriska skådespel af sedelärande innehåll, s. k. *moraliteter* (se Gustaf Ljunggren: *Svenska dramat*, Lund 1864).

Dramats arter. Man har antagit dels två hufvudarter af dramatisk dikt, nämligen *tragedien eller sorgespelet* och *komedien eller lustspelet* (Vischer), dels jämte dem en tredje form, *skådespelet* i inskr. men. (se § 4).

Dramats hufvuddelar äro: kollisionens *a*) framträdande, *b*) utveckling och *c*) slutliga lösning. Ett drama delas därför naturligen i tre större afdelningar, s. k. akter, motsvarande den dramatiska handlingens början, midt och slut. Man finner dock skådespel med flere eller färre akter än tre. Stundom inrymmes den dramatiska handlingen i en enda akt. Med scener förstås de mindre afdelningar i akterna, som betingas af nya personers uppträdande. De flesta dramatiska dikter äro ämnade att uppföras på en teater, men andra äro endast afsedda för läsning. Framställningsformen är så väl vers som prosa, och i vissa dramer (t. ex. Shaksperes) är stilen både bunden och obunden.

§ 2. Tragedien.

Tragedien eller sorgespelet skildrar en strid mellan människans högre och viktigare intressen. Denna strid för, enligt det vanliga föreställningssättet, till ett sorgligt slut (jfr emellertid § 4), emedan tragediens hjälte, behärskad af sitt patos, ensidigt fullföljer ett visst mål och på samma gång kränker ett annat, i följd hvaraf han slutligen dukar under.

Digitized by Google

Den kollision mellan stridiga ändamål, som för den dramatiska handlingen framåt, är i tragedien antingen *a*) en enkel konflikt mellan tragediens hjälte och den bestående ordningen (»karakterstragedi»), t. ex. *Ajas* af Sofokles († 406 f. Kr.), *Medea* af Evripides († 407 f. Kr.), *Macbeth, Othello* och *Hamlet* m. fl. af Shakspere († 1616), *Axel och Valborg* af Oehlenschläger; eller *b*) en kollision mellan skilda handlingsmotiv, föranledda af någon viss situation (»situations- eller principtragedi»), t. ex. Sofokles' *Antigone* och de flesta antika tragedier, *Hakon Jarl* af Oehlenschläger, *Kungarne på Salamis* af Runeberg.

Den antika tragediens innehåll är företrädesvis mytisk-heroiskt. Ur den satsen, att tragedien skall framställa tilldragelser, som *väcka fruktan och medlidande,* hämtar Aristoteles den regeln, att i densamma hvarken felfria eller i grunden dåliga karakterer få framställas. Hvad som från modern (kristen) synpunkt utgör en brist i den antika tragedien, det är dess uppfattning af *ödets* förhållande till handlingen. Då, såsom i det moderna dramat, personernas öde skall genom deras handlingar utgå ur deras karakterer, går däremot i den antika tragedien *ödet* (ἄτη, »den fortplantade skulden», den ärfda förblindelsen) såsom förutbestämdt alltid till en viss grad bredvid karakteren. Om »den tragiska skulden» i den grekiska tragedien hafva åsikterna varit delade. Så t. ex. har man beträffande Sofokles' odödliga mästerverk *Antigone* å ena sidan ansett, att både Kreon och Antigone falla för en konflikt af pliktbud, men å den andra, att Kreon ensam haft orätt och Antigone fullkomligt rätt. Det enda riktiga härvid måste vara att betrakta den tragiska skulden *historiskt,* i sammanhang med den tid, som gifvit den sitt upphof, och för denna var för visso äfven Antigones trotsande af Kreons förbud en skuld, ehuru hennes handling, ur *högre synpunkt* sedd, var rättmätig [1]).

[1]) Se K. A. Melin: *Om den tragiska skulden* (Akademisk afhandling. Uppsala 1875).

Digitized by Google

§ 3. Komedien.

Komedien eller lustspelet framställer en bild ur det dagliga samhällslifvet med dess smärre förvecklingar, då människornas afsikter och beräkningar korsa hvarandra eller påverkas af slumpen. Harmonien återställes dock till slut, därigenom att komediens hjälte vinner sitt mål, huru mycket än intrig och slump stått däremot. I komedien lämnas stort spelrum åt det *komiska*, som framställer det narraktiga och förvända i människans värld och indirekt visar oss, hur det i stället borde vara. En öfvervägande plats i den moderna komedien har kärleken, som ofta utgör drifhjulet för handlingen. De älskande, som vanligen hafva att öfvervinna många hinder, äro sällan komiska personer utan bilda en behaglig motsats till de andra.

Den dramatiska kollisionen framkallas i komedien antingen af *a*) hufvudpersonernas karakterer (»karakterskomedi») eller af *b*) de situationer, i hvilka personerna råka (»situations- eller intrigkomedi»). Emellertid gå båda formerna öfver i hvarandra med den enas eller andras öfvervikt.

Den äldsta (attiska) komedien hade ett politiskt och socialt innehåll, såsom Aristofanes' lustspel. De vända sig dels mot demokratiens mäktiga hufvudmän och dels mot samtida poetiska och filosofiska riktningar och deras representanter. Öfver hufvud är det denna komedis uppgift att skoningslöst behandla allt skeft i tidsandan och samhällsutvecklingen.

Digitized by Google

§ 4. Skådespelet m. m.

Skådespelet (i inskr. men.) uppställes vanligen såsom en tredje hufvudform och anses vara ett sådant drama, som framställer en lycklig lösning af tragiska konflikter (»Versöhnungsdrama»), men anses af somliga (Vischer m. fl.) falla under tragedien eller komedien.

Dramat är nämligen, enligt Vischer, om det framställer en bild af allvarlig kamp, skuld och lidande, en tragedi, äfven om slutet blir lyckligt. Är åter konflikten mindre djup, så ligger det nära, att det lyckliga slutet anticiperas i grundstämningen, och att denna då omsättes i en komisk. Vi hafva då en komedi med en allvarlig medelpunkt [1]).

Andra arter af dramatisk dikt. Allt efter-som den dramatiska dikten är förbunden med musik, uppstå formerna *vådevill, sångspel, opera, melodram.*

Vådevillen är ett litet lustspel med kupletter på kända melodier.

Sångspelet är ett skådespel, hvari tal och sång omväxla. Musiken är mera konstrik än i vådevillen och enkom komponerad för hvarje särskildt stycke.

Operan låter sången helt och hållet intaga talets plats. Stundom öfvergår denna till det mera monotona recitativet, ett slags sångdeklamation.

Melodramen förenar tal med beledsagande instrumentalmusik. Träder mimik och åtbörder i talets ställe, inträder »pantomimen».

[1]) Jfr G. Ljunggren: *Framställning af de förnämsta estetiska systemerna* (2:ra delen: *Vischers system*).

Digitized by Google

Kap. 5. Poesiens öfvergångsformer.

§ 1. Öfvergångsformerna i allmänhet.

Som öfvergångsformer plägar man betrakta den s. k. *satiriska*, den *didaktiska* och den *retoriska* poesien. Dessa diktarter stå de ofvan afhandlade ganska nära, ehuru de icke äro rent estetiska, d. v. s. ej framställa det sköna för dess egen skull, utan hafva ett praktiskt syfte, inskärpandet af lefnadssanningar o. d. De stå således på poesiens gränsgebit men måste dock föras till densamma, enär det är en väsentlig skillnad mellan den prosaiska och den poetiska formen för meddelande.

Didaktiska kunna samtliga öfvergångsformerna kallas, om ordet tages i vidsträckt betydelse.

§ 2. Satiren.

Satiren, som står den rena poesien närmast, mäter verkligheten med idéns måttstock och betraktar med harmset löje det förvända i människans värld, t. ex. *Juliana* (»Juliana, glöm aldrig din adliga ätt») af fru Lenngren, *Ljusets fiender* (»En kväll förleden höst ... Lät se!») af Kellgren.

Digitized by Google

Satiren visar ofta *ironiskt* det förvända i människans värld, t. ex. *Konsten att göra lycka* (»Min kära gosse, blif ett fån») af Kellgren. Satiren går lätt öfver i det komiska (jfr »Komiskt epos»).

Epigrammet med den satiriska udden (jfr sid. 208) hör hit, t. ex. *Smak* af Franzén:

»Har vår publik ej smak? Ni det i fråga sätter.
Ren fjorton gånger tryckt ger mamsell Varg oss rätter.»

§ 3. Den didaktiska poesien.

Den didaktiska poesien eller lärodikten (i vidstr. men.) lånar sina mera poetiska former från den episka dikten.

1. Exemplet framställer en hjälte såsom direkt förebild för en senare tid, t. ex. *Hercules* af Stiernhielm.

2. Parabeln framhåller en händelse ur dagliga lifvet så, att en påtaglig lära framgår därur, t. ex. *Den lilla tiggarflickan* (»Den stackars Nelli satt och gret») af fru Lenngren.

3. Fabeln berättar en tilldragelse, vanligen bland djuren, hvilken hänvisar på någon moralisk sanning och lefnadsregel (»fabula docet»), t. ex. *Biet och dufvan* (»Ett bi föll plötsligt i en å») af fru Lenngren.

Djursagan (jfr *Saga* sid. 203) sluter sig till fabeln men framställer djuren såsom fria, självständiga väsen och endast satiriskt syftar på människan.

4. Den beskrifvande dikten återgifver bilden af yttre föremål (är ett »måleri i ord»), t. ex. *Atis och Camilla* af Creutz, som skildrar ett arkadiskt landskap o. s. v.

Digitized by Google

5. Lärodikten (i eg. men.) framställer afhandlingsvis sanningar, vishets- och sederegler. Inom vår vitterhet förekom denna diktart ofta under den s. k. akademiska perioden. Sådana dikter äro t. ex. *Predikaren* (»Min son, tag läran af min mund») af Leopold, *Några ord till min kära dotter* (»Min kära Betty, du blir stor») af fru Lenngren, *Uppfostraren* (»Ges andra segrar ej för skalden att besjunga») af Wallin.

Lyrisk diktning närma sig:

a) Den didaktiska balladen och romansen, som vanligen lägga den lära, de vilja framställa, i någon af de handlande personernas mun, t. ex. *Der Schatzgräber* af Göthe.

b) Tänkespråk, Xenier, t. ex. Schillers och Göthes *Xenier*.

c) Gåtan, t. ex. Tegnérs *Gåta* (»Där bygges en bro öfver sjön utan stränder»).

§ 4. Den retoriska poesien.

Den retoriska poesien står på talarekonstens etisk-praktiska grund, på poesiens yttersta gränsgebit. Där kan dock en rikt begåfvad skald uppföra storartade poetiska verk, t. ex. Tegnérs *Epilog vid magisterpromotionen i Lund* (»Den glada fest, den lagerfest är slutad») och *Vid Svenska akademiens femtiåra minneshögtid* (»Jag stod på stranden under kungaborgen»).

Digitized by Google

REGISTER.

☛ Namn, som förekomma i »Diktkonsten och dess arter», äro tryckta med kursiv stil.

	Sid.
A.	
Adam Homo	200.
Addison	44.
Adlerbeth, G. G.	69.
Adlerbeth, Jakob	99.
Adlersparre, Georg	84.
Adlersparre, K. A.	141.
Afzelius	108.
Agardh	124.
Akademien, Svenska	61.
» Vetenskaps-	43.
» Vitterhets-	43.
Agrell	159.
»Albano»	141.
Allegori	186.
Alexanderssagan	16.
Almqvist	127.
Andersen	203.
Andreæ, L.	22.
Annerstedt	170.
Antites	190.
Are Frode	9.
Arrhenius	36.
Arwidsson	98.
Asbjörnsen	203.
Askelöf	90.
Asteropherus	24.
Atterbom	93.
Auerbach	203.
Auroraförbundet	90.

	Sid.
B.	
Ballad	207.
Bellman	54.
Benedictsson	166.
Béowulf	195.
»Beppo»	141.
Bergklint	53.
Bergman, Torbern	42.
Bergström, R.	18.
Berzelius	86.
Beskow, von	110.
Biberg	86.
Birgitta	13.
Bjursten	144.
Björck	150.
Björnson	203.
Blanche	154.
Blumauer	200.
Boileau	42.
Borásiaden	200.
Boström	125.
Botin, af	59.
Brage den gamle	8.
Braun, von	139.
Bremer, Fredrika	159.
Brenner	38.
Brinkman, von	119.
Bring	59.
Bureus	27.
Byron	200.

Digitized by Google

Sid.

Bååth ..... 152.
Bäckström, E. ..... 157.
Bäckström, P. O. ..... 167.
Börjesson ..... 154.
Böttiger ..... 134.

C.

Calderon ..... 89, 155.
Camões (Camoëns) ..... 197.
Carelius ..... 53.
Carlén, Em. ..... 161.
Carlén, J. G. ..... 141.
Carlén, Rosa ..... 166.
Carlson, F. F. ..... 168.
Cederborgh ..... 120.
Celsius, A. ..... 42.
Celsius, O. d. y. ..... 59.
Centervall ..... 171.
Cervantes ..... 202.
Choræus ..... 76.
Cid, Poema del ..... 196.
Claëson, G. ..... 175.
Claëson, Kr. ..... 179.
»Claude Gerard» ..... 165.
Columbus ..... 32.
Creutz ..... 49.
Crusenstolpe ..... 162.

D.

Dahlgren, F. A. ..... 155.
Dahlgren, K. F. ..... 96.
Dahlstierna ..... 39.
Dalin, Olof ..... 44.
Dante ..... 199.
De Geer ..... 163.
Didaktisk poesi ..... 215.
Dityramb ..... 199.
Divina commedia ..... 199.
Don Juan ..... 200.
Dramatisk dikt ..... 209.
Dybeck, R. ..... 18.

E.

Edda ..... 5, 195.
Ehrensvärd, K. A. ..... 83.

Sid.

Eichhorn ..... 176.
Elegi ..... 208.
Encyklopedisterna ..... 61.
Enciden ..... 194.
Envallsson ..... 73.
Epigram ..... 208.
Episk dikt ..... 192.
Erdmann ..... 56, 107.
Eskil ..... 12.
Estlander ..... 179.
Eufemia ..... 15.
»Euphrosyne» ..... 97.
Eurelius ..... 39.
Evripides ..... 211.
Exemplet ..... 215.

F.

Fabeln ..... 215.
Fahlcrantz ..... 118.
Figurer ..... 188.
Finnsson, Eyvind ..... 7.
Firdusi ..... 196.
»Fjalar» ..... 150.
Flygare-Carlén ..... 161.
Folkepos ..... 192.
Folkvisor ..... 17.
Fornskriftsällskapet ..... 126.
Forsell ..... 170.
Fosforisterna ..... 89—91.
Franzén ..... 73.
Fredin ..... 153.
Frese ..... 40.
Fries ..... 86, 125.
Fryxell ..... 166.

G.

Geijer ..... 100.
Gellerstedt ..... 150.
Gerusalemme liberata ..... 197.
Gjörwell ..... 85.
Grafström ..... 118.
Grimm, J. och W. ..... 203.
Grubbe ..... 86.
Gudrun ..... 195.
Gumælius ..... 112.
Gustaf I ..... 23.
Gustaf II Adolf ..... 28.

Digitized by Google

Sid.

Gustaf III ..... 62.
Gyllenborg, G. F. ..... 50.
Gyllenborg, Karl..... 51.
Gödecke ..... 150.
Göthe (Goethe), *von* ..... 89, 201.
Götiska skolan..... 98.

H.

Hagberg ..... 138.
Hallenberg ..... 85.
Hallman..... 72.
Hammarsköld..... 92.
Hedberg ..... 156.
Hedborn ..... 98.
Hedin ..... 169.
Hedlund..... 147.
Henriade, La ..... 197.
Hermann und Dorothea ..... 201.
Hermanni, Nicolaus..... 14.
Hierta, L. J. ..... 125.
Hildebrand, B. E. ..... 167.
Hildebrand, E..... 172.
Hildebrand, H. ..... 170.
Historiskt epos ..... 197.
Hiärne, Urban ..... 35.
Hjärne, H..... 171.
Hjärne, R..... 174.
Holberg ..... 200.
Holmgren ..... 149.
Holmström ..... 38.
Homeros ..... 193.
Humoristiskt epos..... 200.
Hvasser..... 178.
Hyltén-Cavallius ..... 203.
Hyperbol ..... 187.
Höijer, B..... 84.
Höijer, L..... 18.
Höpken, von .. .. 58.

I.

Idealism..... 183.
Idyll ..... 201.
Idylliskt epos ..... 200.
Ihre..... 59.
Iliaden..... 193.
Indiska epos ..... 193.
Ironi..... 190.

Sid.

J.

»Jean Paul»..... 194.
Johansson, Lasse ..... 31.
Jolin (»Jo. Jo.») ..... 156.
Josephson ..... 157.
Juntan..... 84.
Järta, Hans ..... 122.

K.

Kalevala ..... 196.
Karl XV ..... 145.
Kellgren ..... 63.
Kexell ..... 72.
Kiellman-Göransson ..... 164.
Klemming..... 175.
Klimax ..... 189.
Klockhoff ..... 150.
Klopstock ..... 199.
Knorring, S. von..... 160.
Knös, T. ..... 142.
Komedi..... 212.
Komiskt epos..... 200.
Konstepos..... 192.
Kullberg ..... 142.

L.

Lagerbring ..... 59.
Lagerlöf..... 35.
Landskapslagarna..... 12.
»Lea»..... 165.
Leffler, A. Ch..... 158.
Legend..... 199.
Lehnberg ..... 84.
Lenngren, A. M..... 70.
Lenngren, K. P. ..... 63.
Leopold, af..... 66.
Lessing ..... 89.
Levertin ..... 62, 154.
Leyoncrona ..... 40.
Lidner ..... 80.
Liknelse ..... 185.
Lilliensted..... 40.
Lindeblad..... 120.
Linder, N..... 175.

Digitized by Google

	Sid.
Lindgren, Hellen	56.
Ling	108.
Linné, von	58.
Livijn	97.
Ljunggren	174.
Ljungstedt	165.
Lovisa Ulrika	44.
»Lucidor»	31.
Lundegård	166.
Luise	201.
Lusiadas, Os	197.
Lustspel	212.
Lysander	174.
Lyrisk dikt	204.
Lärodikt	216.
Lönnroth, E.	196.

M.

	Sid.
Macpherson	196.
Mahabharata	193.
Malmström, B. E.	135.
Malmström, C. G.	168.
Mattias	14.
Melin, K. A.	152, 211.
Mellin, G. H.	164.
Melodram	213.
Messenius	23.
Messias	199.
Metafor	185.
Metonymi	187.
Milton	199.
Mirakler	210.
Modée	52.
Modin	150.
Moe	203.
Montelius	171.
Moraliteter	210.
Mysterier	210.
Mytologisk dikt	199.
Mörk	52.

N.

	Sid.
»Nepomuk»	164.
Nibelungenlied	195.
Nicander	109.
Nilsson, Sven	125.
Nordenflycht	47.
Nordenskiöld	125.
Noreen	177.
»Novalis»	89.
Novell	202.
Nyberg, Julia	97.
Nyblæus	178.
Nyblom	149.
Nybom	136.
Nyromantiska skolan	89.

O.

	Sid.
Oberon	198.
Ode	206.
Odel	53.
Odhner	170.
Odyssén	193.
Ochlenschläger	198.
Olai, Ericus	11.
»Onkel Adam»	163.
Onomatopoesi	190.
Opera	213.
Oratorisk fråga	188.
Orlando furioso	198.
»Orvar Odd»	140.
Os lusiadas	197.
Oscar II	148.
Ossians sånger	196.
Oxenstierna, Axel	28.
Oxenstierna, J. G.	68.

P.

	Sid.
Palmblad	95.
Paludan-Müller	200.
Parabel	215.
Paradise lost	199.
Parodi	200.
Peder Paars	200.
Peringskiöld	26.
Personifikation	185.
Persson, Birger	12.
Petri, L.	22.
Petri, O.	20.
Poema del Cid	196.
Poetisk berättelse	201.
Polhem	26.

Digitized by Google

Sid.

Pope ..... 200.
Porthan ..... 75.

Q.

Qvanten, von ..... 145.

R.

Ramayana ..... 193.
Realism ..... 183.
Reflexionspoesi ..... 208.
Religiöst epos ..... 198.
Retorisk poesi ..... 216.
Retzius ..... 86.
Reuterdahl ..... 167.
Ridderstad ..... 164.
Rimkrönikorna ..... 14.
Rolandssången ..... 195.
Roman ..... 202.
Romans ..... 207.
Romantiken ..... 89.
Romantiskt epos ..... 198.
Rosenhane ..... 39.
Rosenstein, Nils von ..... 83.
Rosenstein, Rosén von ..... 42.
Rousseau ..... 78.
Rudbeck, O. d. ä. ..... 33.
Rudbeck, O. d. yngste ..... 53.
Rudbeckius, Joh. ..... 25.
Runeberg ..... 130.
Runius ..... 38.
Rydberg ..... 145.
Rydelius ..... 26.
Rydqvist ..... 172.
Rääf ..... 112.

S.

Sagan ..... 203.
Sahlstedt ..... 44.
Sander ..... 147.
Satir ..... 214.
Schaname ..... 196.
Scheele ..... 42.
Schelling ..... 89.
Scherini ..... 144.

Sid.

Schiller ..... 89, 201.
Schlegel, A. W. och F. ..... 89.
Schlyter ..... 13, 126.
Scholander ..... 144.
Schwartz ..... 165.
Schück ..... 177.
Schönberg ..... 85.
Scott, Walter ..... 201.
Schlstedt ..... 140.
Shakspere ..... 211.
Silfverstolpe, C. ..... 176.
Silverstolpe, A. G. ..... 76.
Silverstolpe, G. A. ..... 85.
Silverstolpe, G. L. ..... 141.
Simonsson, Tomas ..... 16.
Sjöberg ..... 116.
Sjöfröken ..... 201.
Skáldaspillir ..... 7.
Skallagrimsson ..... 7.
»Skogekiär Bärgbo» ..... 39.
Skådespelet ..... 213.
Snoilsky ..... 150.
Snorre Sturlasson ..... 9.
Sofokles ..... 211.
Sommelius ..... 141.
Sondén ..... 97.
Sorgespel ..... 210.
Sparre ..... 164.
Spegel ..... 36.
Stagnelius ..... 112.
Starbäck ..... 165, 169.
Steele ..... 44.
Stegring (klimax) ..... 189.
Stenbäck ..... 133.
Stephens ..... 203.
Stiernhielm ..... 29.
Stiernhöök ..... 26.
Stiernstolpe ..... 119.
Strandberg, K. G. ..... 144.
Strandberg, K. V. A. ..... 137.
Strindberg ..... 158.
Strinnholm ..... 121.
Sturlasson, Snorre ..... 9.
Sturzen-Becker ..... 140.
Styffe ..... 169.
Svart, Peder ..... 23.
Svedberg ..... 36.
Svedelius ..... 168.
Svedenborg ..... 42.
»Sven Tröst» ..... 150.

Digitized by Google

Sid.

Synekdoke ..... 188.
Sången ..... 206.
Sångspelet ..... 213.
Sämund Frode ..... 7.
Sätherberg ..... 142.
Södervall ..... 176.

T.

›Talis Qvalis‹ ..... 137.
Tankebyggarorden ..... 48.
Tasso ..... 197.
Tegel ..... 26.
Tegnér, Elof ..... 171.
Tegnér, Esaias ..... 102.
Tegnér, Esaias d. y. ..... 179.
Tessin ..... 57.
Thomander ..... 178.
Thomasson ..... 164.
Thorild ..... 77.
Tieck ..... 89.
Tilltal ..... 188.
Tiällman ..... 27.
Tomas (biskop) ..... 16.
Topelius ..... 143.
Thordsson, Sturla ..... 8.
Tragedi ..... 210.
Triewald ..... 41.
Troper ..... 185.
Törnebladh ..... 169.
Törngren ..... 177.

U.

Ulfsson, Jakob ..... 11.
Upplysningstidehvarfvet ..... 61.
Uppreqning ..... 189.
Utile dulci ..... 48, 65.
Utropet ..... 188.

V (W).

Wadman ..... 120.
Valerius ..... 76.

Sid.

Wallenberg ..... 52.
Wallin ..... 87.
Wallis ..... 169.
Wallmark ..... 90.
Warburg ..... 176.
Wecksell ..... 157.
Wennerberg ..... 143.
Verelius ..... 26.
Werner ..... 175.
Wetterbergh ..... 163.
Wettergrund ..... 165.
Wieland ..... 198.
Wieselgren, H. ..... 175.
Wieselgren, P. ..... 173.
Vikner ..... 179.
Virgilius ..... 194.
Wirsén, af ..... 151.
Visan ..... 206.
›Vitalis‹ ..... 116.
Vitterhetens vänner ..... 90.
Wivallius ..... 28.
Voltaire ..... 197.
Voss ..... 201.
Vrangel, E. ..... 41.
Vådevill ..... 213.

Z.

Zeipel, von ..... 98.

Å.

Ångström ..... 125.

Ö.

Ödmann ..... 121.
Öman ..... 149.
Östergren ..... 150.

Digitized by Google

Rättelser.

Sid. 25, 3:je raden nedifrån står »1688» i st. för *1668.*
» 29, 8:de » uppifrån » »nordost» i st. för *nordast.*
» 32, 6:te » nedifrån » »1699» i st. för *1669.*
» 35 m. fl. står (Urban) »Hjärne» i st. för *Hiärne.*
» 42, 2:ra raden nedifrån står »1521» i st. för *1721.*
» 76, 6:te » » » »Silfverstolpe» i st. för *Silverstolpe.*
» 87, 7:de » » » »Finns» i st. för *Ges.*

För öfrigt må anmärkas, att beträffande J. H. Mörk (sid. 52) denne hade en medförfattare, Anders Törngren, till »Adalriks och Götildas äfventyr» (se sid. 176, noten), samt att uppgiften sid. 81 om prosten J. Boëthius' predikotext ej finnes i några samtida källor och ej heller ingår i anklagelsen, som rör hans skrifter (se »Supplement till Nordisk familjebok»).

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

89099905473

B89099905473A

Digitized by Google

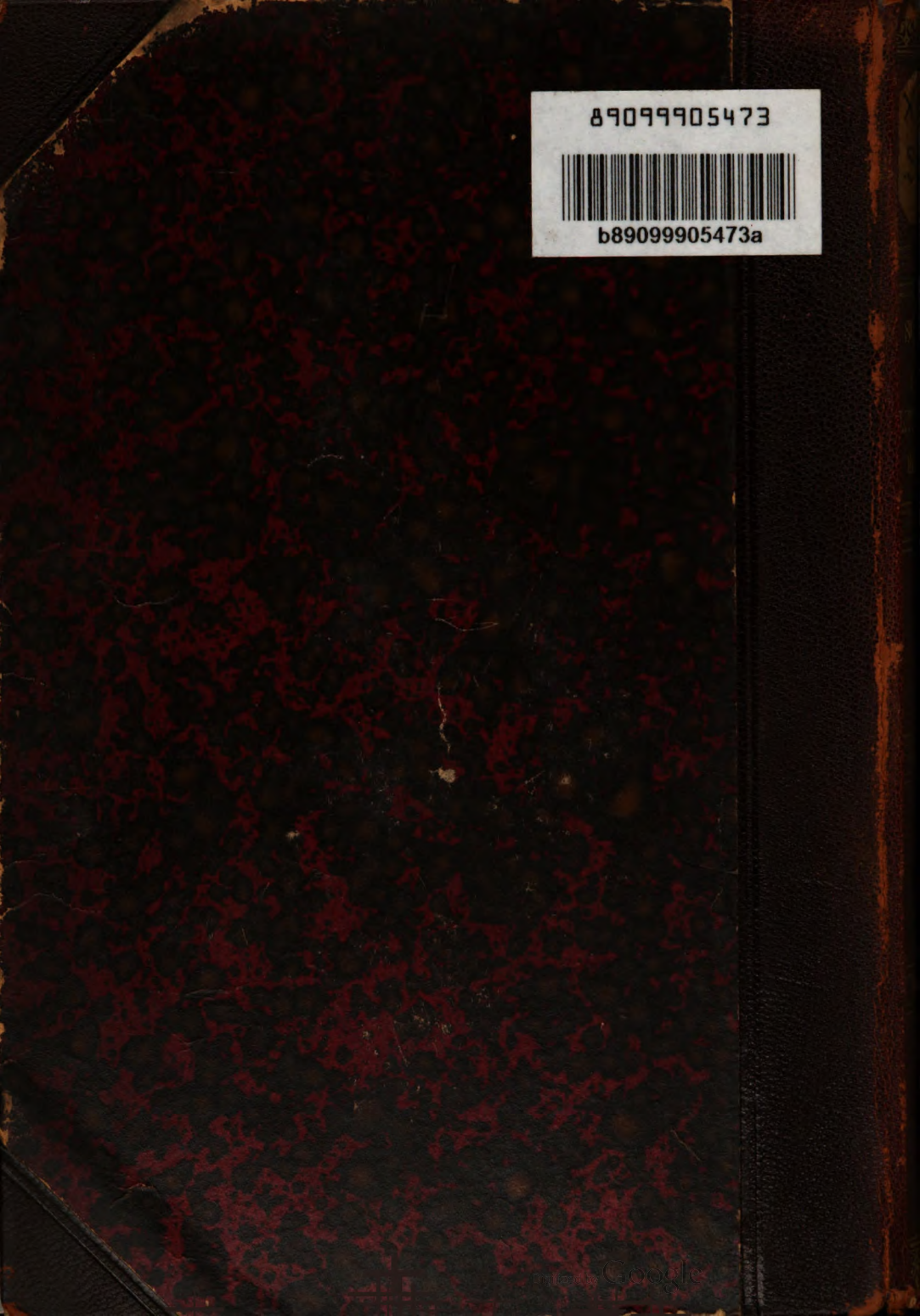
b89099905473
b89099905473a